

**UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
EVANGELICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2008

Michaela KOČNAROVÁ

**UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
EVANGELICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA**

Bernard Bolzano a Ján Kollár -

**vybraná témata jejich teologie
ve vztahu k dějinnému kontextu
druhé poloviny 18. a začátku 19. století**

Bakalářská práce

Zpracovala: Michaela Kočnarová
Vedoucí práce: PhDr. Rudolf Vévoda
Studijní program: Teologie křesťanských tradic
Obor práce: Církevní dějiny
Rok odevzdání: 2008

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci s názvem

Bernard Bolzano a Ján Kollár - vybraná témata jejich teologie

ve vztahu k dějinnému kontextu druhé poloviny 18. a začátku 19. století

napsala sama a výhradně s použitím citovaných pramenů.

V Praze dne 10. června 2008

Michaela Kočnarová

Obsah:

ČÁST I.

DĚJINNÝ A DUCHOVNÍ KONTEXT

2. poloviny 17. století do 1. poloviny 18. století

I.DUCHOVNÍ OVZDUŠÍ DOBY	1
I.1.Filozofie a náboženství	1
I.1.1.Význam náboženské vědy	6
II. REFORMNÍ POČÁTKY A OSVÍCENSKÉ TENDENCE	8
II.1.Katolická restaurace v Čechách 17.století	8
II.2.Doba osvícenská obecně a josefinismus v Českých zemích	11
II.2.1.Od osvícenských reforem k opatření císaře Františka II.	14
III.VLASTENECTVÍ DOBY OSVÍCENSTVÍ	17
III.1.Čeština a její pozice	19
III.2.Vlastenectví, jazyk a náboženství	21
III.3.Politická a kulturní situace v Uhrách a na Slovensku	24

Obsah:

ČÁST II.

BERNARD BOLZANO

I.Život a profesní činnost	1
II.Bolzanova filozofie náboženství	7
III.Bolzano kazatel	16
III.1.Christologie a eschatologie podle exhort	17
III.2.Fenomén hříchu v exhortách	20
III.3.Trest, pokání a odpuštění podle exhort	25
IV.Vlastenectví Bernarda Bolzana	29

Obsah:

ČÁST III.

JÁN KOLLÁR

I. Život a profesní činnost	1
II. Kollárova filozofie náboženství	8
III. Kollár kazatel	14
III.1. Vlastenectví Jána Kollára	19
III.2. Christologie a eschatologie podle Kázní	25
III.3. Fenomén hříchu v Kázních	29
III.4. Trest, pokání a odpuštění podle Kázní	30

ÚVOD

Bernard Bolzano a Ján Kollár patří k představitelům našeho osvícenství. Jejich jména se ztrácejí vedle velkých osobností jako například Palacký, Dobrovský nebo Jungmann. Jsou však vyjímeční pro způsob, jakým reagovali na duchovní ovzduší doby, na osvícenskou religiozitu. Přestože mluvíme o osvícenství v českých zemích, Bernard Bolzano byl katolík německo - italského původu, Ján Kollár byl slovenský evangelík z Uher.

Doba humanismu a vlády rozumu se vyrovnávala s rolí náboženství a platností křesťanských dogmat. Oba osvícenci udržovali linii rozumového uchopení víry jako osobně věřící křesťané. Tito vědci, vychovatelé a kazatelé, nevykládali články víry, ale předložili praktickou zbožnost, jejíž důsledky by mohly změnit osud jedince, národa a světa. Bojovali za křesťanské náboženství jako jedinou cestu k pokroku a pravé osvětě. Bernard Bolzano apeloval na svědomí a odpovědnost vyšších vrstev v monarchii, Ján Kollár zasvětil své působení duchovnímu prozření porobeného národa Slováků, jejich vzdělanosti a sebevědomí, pozdvižení potlačené slovanské kultury v monarchii.

Svou práci jsem rozdělila na tři části. V první části se budu zabývat mapováním dějinného kontextu, v němž oba představitelé žili a tvořili. Druhou a třetí část věnuji jejich životní dráze a vybraným teologickým momentům z Bolzanových exhort a Kollárových kázání. V závěru krátce zhodnotím, jak se tyto momenty vztahují k duchu doby, jejich výpověď o myšlení obou představitelů a kde nacházím jejich význam pro současného člověka.

ČÁST I.

DĚJINNÝ A DUCHOVNÍ KONTEXT

2. poloviny 17. století do 1. poloviny 18. století

I. DUCHOVNÍ OVZDUŠÍ DOBY

Náboženské spory a války 16. a 17. století vzaly náboženství dosavadní nárok na pravdu. Ožil antický důraz na roli přírody a rozumu, 18. století přidalo obdiv k lidské přirozenosti. Vedle rozvoje techniky a přírodních věd dobýval člověk i náboženský svět. Rostl význam měšťanské třídy pro společnost, a tak, jak se měnilo její vlastní sebeurčení, měnil se i její vztah ke tradicím. Náboženství zůstalo neoddělitelnou součástí měšťanské kultury, ale z intimní duchovní hodnoty se změnilo v čínorodý „program“.

I.1. Filozofie a náboženství

Rozum již nebyl jen měřítkem empirické zkušenosti, ale jako nejvyšší projev lidské přirozenosti se stal hodnotitelem a garantem pravdy, tedy skutečnosti. Ne že by rozhodoval o pravdě z pozice nároku na ni, naopak se držel „zkrátka“ pokud šlo o rychlé úsudky, ale stal se nástrojem přijmu, poznávání, porozumění a zpracování toho nejlepšího v člověku s využitím pro praktický život a nápravu mezilidských vztahů.¹ Rozum a skutečnost se sblížovaly. Zatímco racionalismus předešlého století se zaměřil na rozmach lidského ducha, osvícenství razilo myšlenku jednoty ducha i hmoty. Rozum se stal rádcem v mezilidských vztazích i v otázce hmotného blaha. Jako Boží dar a cesta k transcendentnu měl zrcadlit Boží obraz v člověku a správným používáním jej přivést přes vyšší stupně vývoje k dokonalosti. Příroda, dokonale předzřízena ve svých řádech, vypovídala o Tvůrci, jehož nebylo možno přehlížet v myšlení ani v jednání.

18. století přineslo filozofický rozmach. Newton odmítl karteziánský postup od systému k detailům, od principu k vysvětlení jevů, a v přístupu k přírodovědě a technice proti dedukci postavil analýzu. Skončila éra „velkých systémů“, současní myslitelé pracovali s filozofickými systémy minulosti, kombinovali je, prakticky rozvíjeli a aplikovali na konkrétní situace. „Duch doby“ krácel od zkušenosti k principu. Vzdělané vrstvy Evropy konce 17. a začátku 18. století žily myšlenkovým světem anglického deismu a jeho

---

¹ Vlastní síla rozumu tkví v dobývání pravdy, ne v jejím majetnictví (Lessing). Myšlení str. 19.

představitelů jako Bayle a Hume a francouzských encyklopedistů, jako například Voltaira: ten odmítal vše vysvětlující principy a navrhoval začít rozbořem jevů.²

V oblasti náboženství již člověk nebyl příjemcem, ale sám dával a přidával v rámci vlastní iniciativy, zejména v mravní oblasti. Pasivní hříšník před Bohem se změnil v aktivního jedince, schopného dobra, důstojného budovatele občanské společnosti s přirozenými právy. Patetickou zbožnost nahradil tvůrčí ethos. Víra teď zasahovala celý život, měla v něm zúročit vše přijaté a uctívat Boha každým rozhodnutím a činem vůle, namísto přijetí konkrétního učení se měla projevit konkrétními činy, s vědomím, že se každý člověk bude ze své přirozenosti a mravnosti Bohu zodpovídat: křesťan, jinověrec, pohan i ateista.

Zavládla náboženská skepse. Encyklopedista Diderot prohlásil, že jedinou cestou k poznání člověka a celého stvoření je vymanění se z pout náboženství, odvrát od transcendentna a návrat k přírodě a lidem. Nešlo vždy však o bezvěrectví jako spíše o kritiku tradice a církve: Voltaire propagoval prostou víru v morálku a spravedlnost oproti protichůdným, Boha i rozum urážejícím dogmatům, pevně věřil vědě a přitom nabádal k ctnostnému životu a úctě k Bohu.³ Dogmata vůbec ustoupila pochopitelné morálce, zbožný fanatismus jako původce předsudků a vášní byl odmítnut a nahrazen ideou náboženské tolerance. Ta v rámci poznání a komunikace měla spojit zdánlivě neslučitelné a otevřít tak cestu k dalším světovým náboženstvím. Na ně, stejně jako na křesťanství jako na jedno z pozitivních světových náboženství, používalo osvícenství stejná měřítko: dogmata nebyla hodnocena bezprostřední vírou, ale přirozeným úsudkem o jejich mravním obsahu a dopadu, o možnosti obecné aplikace. Křesťanství bylo uznáno za „nejdokonalejší pozitivní náboženství“, nikoli však náboženství absolutní. Pouze rozumné a přirozené náboženství mělo obecnou platnost, protože obsahovalo univerzální, obecné krédo, společný program, dávající všem náboženstvím jednu podstatu, bylo základem všech pozitivních zjevených náboženství a součástí náboženství vůbec.

I v křesťanství měla lidská přirozenost přednost před nadpřirozeností zjevení. Na konflikt rozumu a zjevení odpověděly dva základní myšlenkové proudy: deismus a neologie. Představitel anglického deismu J. Locke tvrdí, že zjevení je stvrzením rozumu. Pravé zjevení je rozumné, zjevuje poznatelné věci, tak jako obraz v dalekohledu je zvětšením objektu, který zkoumáme. Takto zpečetují chápání podstaty víry evangelia: potvrzují rozumnou představu o křesťanství, jsou jeho zvětšeným rozměrem. Odmytologizované zjevení je reálné, člověk na

---

² Tmt. str. 18.

³ Voltairův Filosofický slovník měl „učit od začátku až do konce“, že se máme v pokoře klanět Bohu, vésti ctnostný života věřit, že dvě a dvě jsou čtyři.“ Byl veřejně spálen v Ženevě r. 1768. Tmt str. 25.

něm nestaví svou víru, ale je bonusem, potvrzujícím představy o podstatě a legitimitě zjeveného náboženství, zde křesťanství.

Německá teologie usilovala o to, aby nauku namísto pouhého přijetí bylo možno pochopit, a to na základě předložení nejlepších rozumových důvodů pro legitimitu smysluplné tvůrčí víry, osvobozené od pověr. Zvolila cestu harmonie rozumu a zjevení. Rozumové pravdy dostala do souladu s pravdami křesťanské tradice: rozum nejde proti dogmatům, jen rozhoduje o jejich oprávněnosti. Neologové Leibniz a Wolff vycházeli z Erasmových křesťansko-humanistických postojů: z víry v Boží prozřetelnost v otázce lidského blaha a služby Bohu skrze mravní úsilí, z pokání a naděje v milosrdném Bohu v případě pádu a hříchu. Neologie zároveň odlehčila význam tzv. spekulativních článků nauky, jako trojiční učení, učení o smíření a ospravedlnění a naopak posílila důraz na schopnost a důstojnost člověka. (jak zamýšlel J.Spalding).

Metafyzickou stránku myšlení s její praxí spojil právě G.W.Leibniz, muž mnoha profesí a zájmů, který zásadně ovlivnil utváření německého a českého osvícenského myšlení.⁴ Jeho pojem monády jako duchovní substance, jednotky soběstačné ve vlastním bytí, neohraničené a nedělitelné jako odraz samotného Boha, schopné proměňovat se ze sebe sama a nesmrtelné jako Bůh, reprezentuje představu o podobě osvícenského člověku. Přestože považoval člověka za soběstačného, veškeré vzněty lidského myšlení, vědecká zkoumání a projevy lidství stavěl před Boží tvář. Podržel svůj obraz člověka, ale neznehodnotil Boha. Usiloval o spojení moderní vědy a humanismu s křesťanskou tradicí, každý pokus a objev mu byl důkazem Boží moci a důvodem k uctívání. I matematiku studoval proto, aby cvičil mozek a udržel jej v bystrosti k dalšímu poznávání Boha, což považoval za účel každého vědění. V jeho pojetí je poznání Boha tím, co zbohacuje a osmysluje lidský život. Prožitek Boží lásky, blaženost a uvědomění si harmonie, je důsledkem stavu srdce a je to totéž jako blaho působit a tak šířit Boží slávu a velkolepost. Bůh stvořil člověka k jedinému cíli: aby zrcadlil Boží dokonalost dokonalým lidstvím, jehož lze dosáhnout službou lidskému blahu. Lásky k Bohu se projevuje láskou k člověku, humanitou a tolerancí, která obušuje hrany křesťanských dogmat ve snaze dát jim snesitelnost a přijatelnost, aby získaly jiný, obecný obsah. Tak pozbývají jednoznačnosti. Písmo lze různě vykládat a chápat, v souladu s Prozřetelností, Duchem Božím, který věje kam chce, a lidským duchem, tvůrčím, aktivním a vynalézavým, který má na víc než jen na přijetí předložených pravd. Pravda o Bohu a víra je

---

⁴ Filozof, teolog, právník, politik, dvořan, matematik, přírodovědec, historik a filolog, „dokonalý reprezentant své epochy...ve své podstatné tendenci, ve svém soustředění k vlastní dobré a bohaté rozumné přirozenosti“. Myšlení str. 21.

v lidském srdci, tak jak mu dává rozumět rozum, dar Boží. Víra je hodnotnější proto, že je o to osobnější, oč více ji motivuje rozum a moudrost. Víra i rozum jsou v harmonii.

Neologické pojetí dogmat představili další myslitelé. Ježíš je historickou postavou, jeho učení je vzorem nejvyšší morálky, hodné následování: potírá zlo a působí blaho a radost, což je cílem lidské existence. Ježíšova smrt usmíruje s Bohem, smířlivým Otcem. Víra v nesmrtelnost je lidskou potřebou, učení o nesmrtelnosti a kvalitním životě na věčnosti je přijato vírou, s níž rozum souhlasí a jejíž zárukou je Ježíšovo zmrtvýchvstání. Podle G.J.Steinbarta je smyslem křesťanství blaženost a vše co jí brání, je potřeba z nauky odstranit. Rozumná přirozenost a zjevení jsou téměř totožné a pokud člověk spustí aktivitu své přirozenosti, porozumí Bohu v Písmu i v přírodě bez cizího výkladu, neboť Bůh i Písmo se vzájemně potvrzují i vykládají. J.F.W.Jerusalem říká, že poté, co první pád vzal člověku přirozenou schopnost vidět Boha čistě a nezkresleně, je lidstvo trvale bržděno v náboženském pokroku. Zjevení je nutné pro to, aby osvěcovalo rozum a dávalo mu správně chápat Boží pravdy, bez zjevení není přirozené náboženství čisté. Zjevení rozum převyšuje a zároveň je samo tak rozumné, že dokáže pochopit Boha jako svatou a nejvyšší bytost, ale dokáže také pochopit Krista a jeho dílo, což jsou pravdy rozumem neuchopitelné.⁵ Rozum osvícený zjevením chápe Boha a jeho zákony, věci víry hodnotí s úctou a vážností, zjevení přesahuje rozum a zároveň s ním tvoří jedinou nerozdělitelnou součást náboženství. Náboženství bez zjevení není možné.

Lessing se inspiroval Leibnizovou monadologií, která přiznávala člověku dostatečnou schopnost obejít se při řešení závažných otázek bez pomoci zvenčí. Jeho teorie říká, že předložené zjevení je násilnou pomocí a jen zkresluje čistotu původního zjevení. Zjevení přirozeného náboženství je lidem dáno v rozmanitostech a je výchovným prostředkem. Autority obsah přirozeného zjevení nahradily ideou, určily mu smysl tím, že jej přetvořily do podoby pozitivních náboženství. O čistotě zjevení vždy rozhoduje rozum. Nejprve je rozum zjevením veden a poté je zjevení vedeno rozumem, tak že se prvotní zjevené pravdy vyvíjejí v rozumové pravdy a tím získávají historický význam.

Dalším východiskem byla „prestabilizovaná harmonie“. Teodicea – všeobecná nauka o Bohu neopírající se o určitou nauku souzní s antropodiceou – stejnou naukou o člověku, která ukazuje na lidskou svrchovanost. Člověk je při pohledu na prestabilizovanou přírodu a Tvůrce dokonalého světa ujišťován o „svrchované důstojnosti své rozumné přirozenosti“. Je ve své přirozenosti rozumný, jeho přirozenost je rozumná a dokonalá, je obrazem rozumné a

---

⁵ Bůh nemůže odporovat sám sobě a nepřekračuje všeobecné zákony, i když dává zákony zvláštní. Myšlení str. 39

dokonalé přirozenosti Boží. Bůh je zárukou lidské slávy a důstojnosti, jeho schopností, člověk je dokonalou součástí dokonalého vesmíru. Lidství je povýšeno, ale ne samo o sobě, ale před Bohem. Bůh je součástí lidského sebevědomí (theodicea je antropodiceou), člověk není méně než Bůh, přesto Bůh neztrácí na své jedinečnosti a vyhraněnosti.

Přirozená teologie našla své místo i v reformaci, přičemž zjevení zůstalo striktně vázáno na Písmo. Osvícenská teologii neodmítla biblické poselství, ale Písmo kriticky zkoumala a hodnotila, ve jménu svobody lidské i samotného Božího Slova. Německé osvícenství se drželo biblické zvěsti jako náboženské prvouky, jejíž významy skryté v příbězích bylo potřeba postupně odkrývat spolu s vývojem myšlení. Písmo bylo revidováno tam, kde uráželo rozum, mravnost, lidskou přirozenost a důstojnost, kde omezovalo nárok na rozvoj osobnosti a působilo nesmyslně. Dogmata byla převedena na morálku, odůvodňovanou znovu Písmem, například celibát, původ papežství apod. V pozadí stála často dějinná fakta, jež osvícenství odsuzovalo, například morálka „náměstků Kristových“.

Pro vysvětlení zázraku zvolilo osvícenství cestu středu. Nadpřirozeným úkazem mu byla již sama lidská přirozenost, její řády a místo v kosmu, vše ostatní bylo její součástí. Žádný zázrak ji nepřekonal. Kristovo božství je pochopitelné již proto, že každý jedinec pro vlastnictví nesmrtelné duše je odrazem Boha a nese znaky božství. Od Kristových zázraků, tak jako od aktu vzkříšení, jak je přináší Písmo, si osvícenská teologie držela uctivý odstup, Boha ani přírodu přeci jen nelze rozumem uchopit, a tak i činy, které konal Boží Syn přišlý v lidském těle, je lépe nechat nevysvětlené. Namísto toho je potřeba soustředit se na pochopitelné, tj. na Ježíšovo učení vedoucí k dobru všech. Ježíš byl vzor dokonalosti, božský učitel lásky a nesmrtelnosti, hodný uctívání a následování.

Všechny osvícenské směry i jejich představitelé se shodli v názoru, že nese-li člověk obraz božství, je pochybené i učení o dědičném hříchu, protože napadá samu lidskou přirozenost. B.Pascal sice dědičným hříchem vysvětloval protiklady lidské přirozenosti, ale Voltaire je označil za její bohatství. Problém hříchu netkví v přirozenosti samotné, ale v prostředí v němž se vyvíjí, chudoba, nevzdělanost, pověry, ctižádostivost. Člověk se nakazil a onemocněl. Rousseau obvinil ze zla prohnitou a neuspořádanou společnost, teolog Jerusalema odůvodnil pád člověka tím, že přestal poslouchat rozum a nechal se ovládnout smysly. Učení o milosti pozbylo významu, vychovaná přirozenost si sama stačila ke splnění požadavků ctnostného života. Přirozenost a její schopnosti jsou již Boží milostí, nejsou oddělené. Roli milosti obsadila aktivní ctnost jako důsledek přirozenosti. Popřít ctnost by znamenalo popřít Boží stvořitelskou dokonalost.

Vykoupení skrze Kristovu smrt, tedy že člověk jeho zástupnou smrtí umírá starému životu, spočívá v procesu zdokonalování v duchu Ježíšova učení, přivlastněním si jeho podstaty, tedy činění dobra, přeměnou postojů a myšlení a uvedení do praxe pro usmíření Boha Stvořitele, ale i zajištění si věčnosti v Boží přítomnosti, jak slibuje Nový zákon. Východiskem je opět nesmrtelná duše, biblické nové tělo je totožné s dalším procesem zdokonalování. Boží soud nastane, ale bude se odvíjet v souladu s množstvím a závažností hříchu, toho, co člověk za zemi vybudoval jako nadčasovou hodnotu.

Křesťanství se stalo nejdříve morálkou a pak teprve vírou, ale jedno od druhého nebylo možné oddělit. Zároveň mělo být odstraněno vše, co od morálky odvádělo a vedlo k mudrování, například články kréda. Z Božího království se stala „říše ctností“. Někteří se nevzdali dogmat a vyložili je po svém: Lessing považuje Boží Trojici za výraz jednoty i mnohosti. Dědičný hřích dokazuje, že nepokorný člověk ve své pýše zapomněl na svá omezení, ale Bůh odpouští člověku jeho nedokonalost při pohledu na svou dokonalost promítnutou do svého Syna, a tak ponechává lidstvu naději věčné blaženosti.⁶

I.1.1. Význam náboženské vědy

Myšlení o náboženství a vyučování do té doby náleželo jen kněžím. Osvícenský odstup od křesťanské tradice otevřel náboženské bádání, historickou kritiku a srovnávací náboženskou vědu. Průkopníkem historické kritiky byl již v 17. století Spinoza a v 18. století Bayle. Systém získala až v 2. polovině 19. století v Anglii, Německu a ve Francii. Dějiny náboženství se staly vyučovaným předmětem na evropských teologických fakultách, studium náboženství stavělo na teologii, historii a filozofii.⁷

Náboženská věda obecně se zabývá zkoumáním náboženství, jeho zákonitostí, okolností vzniku jednotlivých náboženství od primitivních, resp. primárních až po soudobá, resp. sekundární. Kořeny skutečného vědeckého bádání, „náboženské spekulace“, leží v anglickém deismu a francouzské revoluci. Deismus neznal detaily primitivních náboženství, a na základě znalosti několika vyspělých náboženství chtěl vytvořit univerzální, přírodní náboženství, zbavené autority církve. Francouzská revoluce přinesla nejprve negaci náboženství, vedoucí ke jeho směšování, přes osvícenskou svobodu myšlení až k vědeckému bádání. Negativní spekulaci o náboženství představuje francouzský filozof Voltaire. Z těchto

---

⁶ Tzv. přeznačování dogmat v souladu s „duchem času“. Myšlení str. 56n.

⁷ V 80. letech 18. století se na pražské teologické fakultě vyučovaly církevní dějiny podle protestantských autorů, proto i ti kdo je vyučovali, jim byli nakloněni, až protikatolicky naladěni. Z. Kalista uvádí v poznámkách Schröckovy učebnice, KRUH, p. č. 9, str. 215.

spekulativních proudů vnikla německá náboženská filozofie, podobně jako deismus vybudovaná bez znalosti jednotlivých náboženství, jejímž představitelem je například filozof G.W.Hegel, který definuje náboženství jako vědomost konečného ducha o své podstatě jako ducha absolutního. Podle F.E.D.Schleirmachera je náboženství bezprostřední vědomí o všeobecném bytování všeho konečného v nekonečnu, všeho časového ve věčnosti. J.G.Fichte považuje náboženství za poznání, které objasňuje člověka sobě samému, odpovídá mu na nejvyšší otázky, které mu být kladeny a přináší člověku dokonalou jednotu se sebou samým a posvěcení jeho mysli. Podle I.Kanta je náboženství uvědomění si mravního zákona jako božského příkazu.⁸

Náboženská věda má teoretickou a praktickou stránku. Praktická sleduje cíle náboženského života, náboženskou praxi, směrnice pro život s reálnými důsledky zbožnosti. Obecná praktická náboženská věda přesahuje hranice konkrétního náboženství, je univerzální: hledá styčné body všech náboženství, společné upotřebitelné zásady pro správný náboženský život. Teoretická náboženská věda obecná namísto praktické zbožnosti zkoumá nové možnosti a poznatky o jednotlivých náboženstvích, o neznámých, starobylých a zaniklých kultech, získává je přímo ze života, ale neaplikuje na situaci, jejím cílem je vystihnout podstatu náboženství ve vztahu k člověku, důvod lidské víry a uctívání, místo a vývoj náboženství v kultuře a jejím vývoji, kořeny jeho vzniku. (dnešní religionistika). Konkrétní náboženská věda srovnává a shrnuje fakta o konkrétních náboženstvích. Abstraktní náboženská věda stanoví náboženské pojmy či kategorie a zkoumá vztah člověka k nim, tvoření a hodnocení náboženských hodnot, vztah člověka k těmto hodnotám a k pojmu transcendentna a na základě toho vznik víry. Z toho vzniká nauka o náboženských hodnotách, ústící ve filozofii náboženství, která hledá odpovědi na otázky transcendentna a nepoznatelna. Náboženská věda je těsně spjata s filozofií, ta abstraktní je sama filozofickou disciplínou napříč vědami: geografii, astrologií, astronomií, přírodovědou, medicínou, aj.⁹

Historickým zkoumáním náboženství se začaly zabývat i církve v rámci misijních cest. Protestantké církve se zaměřily na studium a srovnávání cizích náboženství a na psychologii náboženství a pod vlivem německé náboženské filozofie si vybudovaly vlastní náboženskou filozofii. Protestanté Leibniz a Wolff a katolíci Muratori a Bossuet usilovali o obhajobu a výklad víry přijatelně pro danou dobu. Jejich vlivem vzniká umírněné osvícenství, samotná křesťanská nauka stavěla na ideálech křesťanské praxe, zbožnost na aktivní službě

---

⁸ Pertold, Dr., Otakar, *Úvod do vědy náboženské*, str. 32

⁹ Východiskem abstraktní vědy jsou náboženská noetika a ontologie, jež vypreparují abstrakci z dat dodaných konkrétní vědou. Konkrétní n. věda se zabývá morfologií, fenomenologií, fyzikou náboženství, psychologií, sociologií. Tmt. str. 12-16.

bližním. V katolických kruzích se tento proud nazývá katolické osvícenství, je kombinací kázně, vysoké morálky a sebeobětující se služebné lásky. Praktické křesťanství dalo u mnoha lidí vytrvat víře, otřesené racionalismem.

II. REFORMNÍ POČÁTKY A OSVÍCENSKÉ TENDENCE

Reformní plány v monarchii probíhaly již od 16. století. Mezi vládami císařů Maxmiliána II. a Josefa II. se Habsburkové drželi ve spojení s Římem, což zaručovalo udržení politických i církevních pozic a kontrolu nad evropskými zeměmi. Reformace rozdělila Německo a pro duchovní a politickou stabilitu bylo potřeba reformovat katolickou církev a obnovit náboženskou jednotu. Protestantské Čechy představovaly ohrožení, protireformační církevní politiku jistili jezuité. Tovaryšstvo Ježíšovo bylo odpůrcem augustiniánské tradice: podle jejich učení milost nestojí proti lidské přirozenosti, ale přizpůsobuje se jí, hřích nezachvacuje člověka jako důsledek pádu, ale jde o jednotlivé přestupky, které se dají vysvětlit a omluvit, tzv. kazuistika. Boha lze poznat vlastním úsilím, o povaze přestupku rozhoduje jeho účel, a pokud byl dobrý, pak lze omluvit prostředky použité k jeho dosažení, tzv. probabilismus, který činí v podstatě hřích přijatelným, jeho odpuštění namísto v Božím milosrdenství záleží ve věrnosti církvi, což je také známkou pravé zbožnosti. Lidská vůle je daná a dá se ovlivnit výchovou a duchovním cvičením. Jezuité, většinou bohatá inteligence, od doby Rudolfa II. ovládali školství a zaměřili se výchovně právě na inteligenci. Bránili pronikání nových nauk na fakulty, proti karteziánské filozofii stavěli scholasticko-aristotelskou, každý odpor označovali za kacířství a úskok ďábla. Teologie, královna přírodních věd, ustrnula na spekulativní teologii. V oblasti myšlení i běžného života byl lid držen zkrátka, ovládán atmosférou protikacířských tažení a strachem z Božích trestů.¹⁰ České země byly obzvláště „kacířské“ kvůli pronikání protestantské teologie, jejím historickým studiím a studiím Písma. Ty používali i pokrokoví katolíci, protože jim chyběly vlastní zdroje.

II.1. Katolická restaurace v Čechách 17. století

Proti jezuitské politice násilí, tolerované císařem Ferdinandem II., stáli smírní kapucíni v čele s mnichem Valeriánem. Ti se těšili přízni papeže Urbana III. i pražského

---

¹⁰ Teologické diskuze na téma v kolik hodin proběhne poslední soud. Lékařská fakulta ještě v 18. století léčila mor vzýváním svatých a škapulíři, líčila se pekelná muka a očistec podle tzv. Pekelného žaltáře, provozovala inkvizice, pálení knih a čarodějnické procesy, kulty svatých na úkor Kristova kultu, vise ďábla a duchů, Koniášův řetěz řinčící u páterova pasu při kázání. Myšlení str. 80,83.

arcibiskupa A.Harracha, považovaného jezuitu za odpůrce.¹¹ Valerián založil vlastní kněžský seminář pro výchovu kněží, kteří měli na svých farnostech působit smírně prokatolicky. R. 1627 proběhl ve Vídni sněm pro rekatolizaci Čech. Pražská filozofická a teologická fakulta vedená jezuitu se od semináře distancovala, arcibiskup však s podporou papeže prosadil založení kněžského semináře s právem promoce, získal nové členy z řad františkánů, tzv. hibernů, a jezuité ztratili výsadní právo vyučovat. Spory se vyřešily až založením Ferdinandovy University v r. 1654, kde jezuité dál řídili filozofickou a teologickou fakultu, která fungovala souběžně s arcibiskupským seminářem.

Valerián odmítal zásah světské moci do katolické restaurace v Čechách, neboť věřil v náboženský smír či znovusjednocení pro sílu křesťanství jako takového. S mnoha dalšími byl pak obviněn z jansenismu, který prosazoval návrat k Augustinově učení o milosti a vyvolení.¹² Jezuité označovali jansenismus za kacířství. Valerián zemřel cestou do Říma, kde se měl zodpovídat z protijezuitské apologie. Po jeho smrti v reformních snahách pokračovali spolu s kapucíny i premonstráti. Jejich opat Hirnham vyučoval filozofii a teologii na arcibiskupském semináři, tíhl k jansenismu a odmítal jezuitský monopol ve školství i učení, že myšlení o Bohu vede k jeho poznání. Tvrdil, že světlo a klid vnáší do lidské duše pouze víra, pokorná zbožnost a náboženská zkušenost.¹³ Dělal však kompromisy, za jeho působení se na teologické fakultě university vyučovalo i církevní právo, přestože náleželo právnické fakultě. Jezuitům tak zůstala možnost kontroly i v této oblasti. Přesto se Hirnhamovy spisy ocitly na indexu a jezuité si stěžovali až do Říma.¹⁴

Hrabě Špork, osvícenský český katolík německého původu, byl průkopníkem reformního katolictví v Čechách. Ač vychován v jezuitských školách, zachovával biblicko-agustiniánskou tradici o porušenosti prvotním hříchem a jedinečnosti Boží milosti nad veškeré zásluhy.¹⁵ Šířil jansenismus především překládáním a propagací jansenistických knih. Čerpal ze spisů francouzských reformovaných evangelíků a ve vlastním spise *Vyvrácení ateistů* obhájil víru jako nejcennější hodnotu v lidském životě. Obsah spisu je systematickou obhajobou zjeveného náboženství proti pouhému rozumu a mravnosti, jedinečnosti Písma a spásného významu kříže: Bůh uzavřel s člověkem smlouvu, obnovenou v Ježíši Kristu.

---

¹¹ V čele s mnichem Valeriánem. Vyrostl a působil na dvoře Rudolfa II. Vlastním jménem Maxmillián, syn švédského otce, zřejmě ovlivněný J.Keplerem a kapucínským generálem, zakladatelem kláštera na Hradčanech. Kapucíni a jezuité stáli co do strategie v přímém rozporu. Winter E, Josefinismus (dále jen J), str. 1-12

¹² Cornelius Jansenius a Jean de Vergier de Hauranne. J str. 8.

¹³ Jeho spis *Theologia universalis* je majetkem Strahovského kláštera. Tmt.

¹⁴ Hirnham, vlastním jménem Hieronymus, je srovnáván s Pascalem, který odmítal jezuitskou teologii a prosazoval mystické poznání Boha. Tmt.

Vyvrací názor, že náboženství je prostředkem k dosažení klidu ve společnosti, ale tvrdí, že klid z náboženství vyplývá. Víra v jednoho Boha je východiskem křesťanské tolerance. Rozum je majitelem vzpomínek na minulost a očekávání „útěšné“ budoucnosti, což koresponduje s antropologií Augustinovou. Rozum je zároveň slabý, smysly přemožitelný, člověk je porušený od okamžiku, kdy se pasoval na „konečný cíl svého přání“ a tomuto cíli podřídil veškeré dění. Špork přímo napadl jezuitskou teologii příklonem k augustiniánské tradici. Zůstal katolíkem, ale i „jansenistou na české půdě“.¹⁶ Znal situaci ve Francii koncem 17. a začátkem 18.století a byl osloven jansenistickou přísností mravů a možností diskuse o reformě církve. Podporoval jansenismus v Čechách ještě po jeho zániku ve Francii. Na svém panství v Kuksu v těsném sousedství s panstvím jezuitů jejich způsoby sledoval zblízka, byl jimi velmi pobouřen a přímo je napadal. Páter Koniáš jej označil za kacíře, podle císařova příkazu byla provedena ve všech hraběcích sídlech domovní prohlídka a knihy zabaveny. Jezuité Šporkova sídla obsadili a ujali se převýchovy jeho příznivců.¹⁷ Jeho knihovny, tzv. filosofické domy, byly však již před tím zpřístupněny jeho přátelům a známým a s tím vyrostla i touha po reformě církve i učení v duchu jansenistické spirituality a kázně.

Winter charakterizuje restauraci jako odpor proti katolicismu obecně. Přitom vyvstala z rozporů uvnitř samotné katolické církve, z odmítnutí jezuitské zbožnosti, zaměřené na rozum a lidské schopnosti. Koncem 17. a počátkem 18.století probíhal jako reakce na barokní zbožnosti po celé Evropě protináboženský boj. Nastala doba francouzských encyklopedistů, německých deistů a protestantů Leibnize a Wolffa, kteří chtěli doložit, že víra a rozum nestojí v protikladu. Proti sobě se postavilo „radikálně - volnomyšlenkářské a umírněné osvícenství“: v druhém případě mělo být plně křesťanské: plně katolické a plně protestantské.¹⁸ Typickým znakem katolického osvícenství byla pozitivní a aktivní zbožnost. Převzalo mnoho z jansenismu, nebylo jednotné a odvíjelo se v závislosti na prostředí, kultuře, zemi a jednotlivých představitelích. Příkladem toho byl hrabě Špork, propagátor vzdělavatelské francouzské literatury, překládané do němčiny a češtiny. Osvícený jezuita Stepling (1716 – 1778) pod vlivem protestantismu, konkrétně Wolffa, se pokusil o reformu školství, výuku přírodovědy, mateřského jazyka a čisté latiny. České katolické osvícenství rozpochyboval K.J. Seibt (1735 – 1806), od r. 1763 profesor morálky, estetiky a vychovatelství, ředitel filozofické

---

¹⁵ 5 tezí: Lidská přirozenost je po Adamově pádu veskrze hříšná, každý člověk je zatížen následky prvotního hříchu, jenom milost Boží nás zachraňuje před Božím soudem, pouhý křest nestačí ke spasení, Boží vyvolení jsou předurčení. Jansenisté byli nařčeni z kalvínství. Zastáncem těchto postojů byl B.Pascal. Myšlení str. 87.

¹⁶ Tmt. 98n.

¹⁷ Jejich lakotu kritizoval vyvěšováním posměšných básní na barokních sochách. Tři generace českého baroka: Valerián zvítězil, Hirnham uhýbal, Špork kapituloval. Tmt. str. 9.

fakulty v Praze a gymnázií v Čechách, a za vlastní převzal protestantskou neologii, s níž se setkal v Lipsku. K jeho spolupracovníkům patřili například J. Dobrovský, pedagog A. Pařízek a vychovatel kněží, biskup litoměřické diecéze J. F. Hurdálek. Neologický katolicismus vychází z boje o obecné blaho, což má preference před samotným protestantismem, ale je k němu tolerantní pro jeho neologický obsah. Seibt zavedl výuku z protestantských učebnic, odmítal předsudky a nenávisť a naopak prosazoval snášenlivost a respekt vůči „nevlastním bratřím“.¹⁹

„Seibtovci“ zastávali filozofii založenou na poznání člověka, s hlavním křesťanským příkazem praktické lásky k bližnímu, Ježíšovo učení dostalo podobu mravních zásad. Měla-li tuto lásku ve svém obsahu křesťanská dogmata, pak byla důležitá a mělo smysl se jimi zabývat. Fanatická zbožnost byla považována za nebezpečnější než bezvěrectví. Nauka o dědičném hříchu vedle úsilí o dosažení obecného blaha vedoucího k přeměně lidstva pozbyla důležitosti, byla překonána důrazem na osvětu a výchovu jako prostředek k nápravě. Seibtovci byli většinou Češi, vytvořili hnutí pevných zásad a postojů a dali základ nové kulturní epoše: česko - katolickému osvícenství. Rozběhl se nový duchovní proud: kombinace Steplingovy-Wolffovy filozofie, Šporkových francouzských osvícenských idejí a Siebtových neologicko-jansenistických proudů.

II. 2. Doba osvícenská obecně a josefinismus v českých zemích

18. století probíhalo ve znamení velkých změn hospodářských a sociálních. Západní Evropa a Německo prožívalo všestranný vzestup již v první polovině 18. století. Sílí armády, rozvíjí se moderní průmysl, peněžnictví a obchod, zejména ve vyspělých zemích jako Anglie a Francie. Století technických vynálezů dává vznik kapitalismu. Člověk emancipoval od přírody stejně jako od rodiny a klanu, od zázemí svého rodiště. Na prudký rozvoj doplácely lidové vrstvy.²⁰ Lidský element posílil s důrazem na nezávislost, lidská práva a dobývání přírody. Pro konec 18. století byla typická proměna postojů a myšlení, současně s celkovými změnami počínající modernizace středoevropské společnosti.

Změny a národní aktivity probíhaly ve vzájemné provázanosti. Od období renesance se pozornost obracela na člověka na úkor Boha. Tradiční stavovskou společnost postupně nahradily podnikatelské vztahy, cit ustoupil rozumu a touze po poznání s důvěrou ve výsledky vědeckého bádání. Člověk se zbavoval nevědomosti a předsudků, osvobodil od pověr a

---

¹⁸ Winter přirovnává naléhavost katolické reformy k reformačnímu úsilí 16. a 17. století s tím rozdílem, že se šířila zevnitř a smírnou cestou, na rozdíl od vnějších počátků a bojovnosti reformace. J str. 10.

¹⁹ Tmt. str. 18

²⁰ Myšlení, str. 14.

závislosti na autoritách. Církev, duchovenstvo i samotné náboženství byly považovány za krotitele lidského ducha a brzdu vzdělání národů, za překážku v poznání schopností a sil člověka. Stát byl strojem, na základě dokonalého fungování a souhry všech jeho součástí, od panovníka až po občana na nejnižší společenské úrovni. Filozofií doby se stal racionalismus a empirismus, rozum a poznání se měly stát „světlem“ pro duševní i duchovní „tmu“. Odtud vlastně vzešel pojem osvícenství.

Do habsburské monarchie osvěta dorazila o půl století později. Monarchii ovládala pobělohorská protireformační atmosféra morální únavy a strachu. Osobní zbožnost nahradilo zprostředkovatelství církve, země zničené třicetiletou válkou zachvátil tuhý feudalismus, velkostatkáři ovládali lid, opakující se vzpoury byly tvrdě potlačeny. Habsburští panovníci pochopili postupně nutnost změn, ne kvůli lidu samotnému, ale nejprve ve státním zájmu. K prvním reformám se odhodlala Marie Terezie. Proces klíčových změn lze klást do období konce vlády císaře Josefa II. (1780-1790) přes přelom roku 1800 a napoleonské války zhruba do dvacátých let 19. století. V českých zemích, po reformaci katolických, se ujal pojem *Josefinismus*. Josefinisté, zastánci osvícenských reforem císaře Josefa II., považovali církevní majetek a organizaci za břemeno pro státní finance a překážku pro rozvoj státu. *Toleranční patent* z r. 1781 umožnil působení některých protestantských církví na české půdě a tak přerušil rekatolizaci.²¹ Výchovu duchovenstva převzaly státní generální semináře. Duchovní ve službách státu působili na myšlení lidí a vychovávali z nich poslušné a zbožné občany. Josefínský kněz byl současně vychovatelem, což předpokládalo teoretické i praktické vzdělání. Svou činností prosazoval myšlenky osvícenství, působil pastoračně mezi lidem a mluvil jeho jazykem. Mnoho klášterů bylo zrušeno a církev ztratila značnou část moci, přičemž katolicismus si zachoval výsadní postavení. *Patent o zrušení nevolnictví neboli člověčenství* dalo poddaným občanská práva a šlechta tak přišla o privilegia. Stavovská práva byla omezena likvidací zemských stavovských výborů. Centralizace státní správy připravila o samosprávu města a podřídila je magistrátům, řízeným vybranými úředníky. Kraje spadaly pod krajské úřady přímo podřízené Vídni. Upraveno bylo právo trestní, rodinné i civilní. Němčina jako jednotný jazyk nahradila vyučovací jazyk latinu. Stát zasahoval do života lidí, panovník a stát, jediná autorita ve dvou, zosobňovala záštitu utiskovaných proti vrchnosti.

---

²¹ Vyznání luteránské (augspurské), kalvínské (reformované helvétské) a ortodoxní (pravoslavné). Patent upravoval i práva židovského obyvatelstva, odtud *Josefov*, název 5. pražské čtvrti. Čeští evangelíci žili v ilegality, nemohli se hlásit ani k jednotě bratrské ani utrakvistům. J str. 12nn

Byrokracie představovala absolutní loajalitu k panovníkovi, otevřený patriotismus neexistoval. Politický systém fungoval jako centralismus, panovnický absolutismus.

Josefova idea měla na základě zdravého rozumu a lásky k bližním podtrhnout lidskost, od lidu se zato očekávala vděčná oddanost. Lid se stěhoval z vesnic, uzavíral sňatky, volil si svobodně zaměstnání a odcházel do učených měst, což předpokládalo kontakt s inteligencí. Měšťanstvo získalo vysoké státní posty. Zrušení nevolnictví bylo klíčem ke kapitalistickému podnikání a obrození českých zemí. Císař chystal zásah do feudálního systému: berní reformu a tzv. josefinský katastr, zahrnující výměr půdy a změnu daňového systému ve prospěch poddaných a výkup z roboty. Než se reforma v plnosti uskutečnila, Josef II. zemřel.

Jako nejvyšší instance v monarchii zaměřil Josef II. svůj absolutismus na to, co považoval za „blaho“ svých poddaných. Někde je jeho vláda hodnocena až idealisticky, císař je líčen jako téměř dokonalý lidumil a nekompromisně spravedlivý křesťan, české země osobně procestoval, aby zjistil jejich stav. Zavedl opatření veřejné péče o děti, ústavní péči rozdělil podle typu na sirotčince, nemocnice, starobince, ústavy pro opuštěné matky, osoby postižené, okolí nebezpečné, dokonce ústav pro nemocné duchovní. Jména po rozpuštěných bratrstvech použil pro školy a péči o chudé, vznikly tzv. průmyslové školy s praktickou výukou, aby se žákům dostala příležitost budoucí obživy.²² Mládež byla vedena k charitě, učila se pečovat o nemocné, zvykala si pravidelně navštěvovat katolické mše. Kněží zajišťovali péči o obecní sirotky. Poddaný lid poněmčením nevnímal, na venkově se mluvilo česky, sedláci Josefa II. uctívali jako ochránce a „lidového“ císaře, který umožnil výkup z roboty. Reformy měly svou odvrácenou tvář. Šlechta císaře nenáviděla, protože ji zbavil privilegií, dokonce ho označovala za nepřímého iniciátora selských povstání. Města ztratila poddané, zrušením klášterů přišla o odbytiště řemesel a zisky z poutí. Chybějící gymnázia a nezáměr o teologii zapříčinily nedostatek duchovních, zrušené kláštery a nadace již nebyly útočištěm studentstva středního stavu, studenti si přivydělávali kondicemi v šlechtických rodinách, kde se mluvilo jen německy.

Po Josefově smrti převzal vládu jeho bratr Leopold II. Toskánský. Mnoho z hospodářských reforem vzalo zasloužené, ale stavům a šlechtě se pravomoce nevrátily. Povinnou robotu a fyzické trestání poddaných nakonec schválil. Zároveň se nechal okázale korunovat za českého krále a slíbil vrátit do Čech české korunovační klenoty, což slavně učinil a uzavřel tak „smlouvu mezi vladařem a národem“. Někteří z vysoce postavených představitelů katolické církve byli oddanými josefinisty. Církev však přišla o majetek i kontrolní pozice

v monarchii, duchovenstvo nad sebou kompetence světských soudů i fakt náboženské tolerance, nekatolíci naopak měli být omezováni v občanských právech. Některá větší města měla privilegia, ale všechna společně volala po obnovení městské samosprávy a po obnově gymnázií pro městské synky. Proti josefinskému centralismu se tedy jako první otevřeně postavila šlechta po boku s městy, a tak se začalo formovat národní hnutí „shora“.

Čechům byla vymezena pozice vesnických poddaných, kteří myslí jinak než Němci a jsou hloupí, ale podnikaví. Pojmy jako svoboda a rovnost si mohou „špatně“ vyložit a použít proti vrchnosti, patří k národu bez svébytné kultury i samostatného uvažování. Čeština vrchnosti slouží pouze k usnadnění kontaktu se služebnictvem. V Čechách však byla domácím jazykem, byla i jazykem českých králů. Mezi Čechy se našlo vzdělání měšťané, duchovní i sedláci. Pro šlechtu však byl Čech jen poddaným, český patriotismus „zdola“ se měl teprve probudit. Český „protestprojev“ na Leopoldově korunovací podepřel teorii dvojjazyčného státu.²³ Církev znovu požadovala latinu jako vyučovací jazyk a češtinu jako předmět vyučování na gymnáziích pro lepší vzdělání duchovních. Přes odmítavé argumenty úřadů povolila dvorská kancelář v říjnu r. 1791 na univerzitě v Praze stolicí češtiny.²⁴ Za tento počín vyžadoval císař stálý hlas univerzity na zemském sněmu, ale stavy odmítaly, proto byl dekret odložen.

Leopold II. vládl krátce a jeho protijosefinismus byl mírný. Francouzskou revoluci toleroval, věřil, že potírala nespravedlnosti a zlořády stejným způsobem jako osvícenství. Klid v zemi zajišťoval kontrolami, jež měly zjistit nálady v lidu. Cenzura byla téměř formální. Praxe josefinských reforem se dala na ústup. Idea osvěty a celkového se rozvoje ukázala jako nebezpečná pro světskou moc. Rakousko-katolická restaurace se zaměřila státně-politicky: na křesťanskou poslušnost monarchii.

II. 2. 1. Od osvícenských reforem k opatřením císaře Františka II.

Povinná školní docházka zavedená r. 1774 Marií Terezií a odstranění jazykových rozdílů mělo přispět k snadnějšímu zapojení všech do života společnosti a tím ke zlepšení

---

²² Zakladatel F. Kindermann, farář v Kaplici, 1790-1801 litoměřický biskup.

²³ Projev purkrabího Rottenhama přeložil Dobrovský. Složil i projev *O přichylnosti slovanských národů k Rakouskému domu* a přečetl jej při příležitosti Leopoldovy návštěvy Královské české společnosti nauk v září 1791. Hroch, str. 28, 197nn.

²⁴ Gubernium odmítlo žádost s důrazem na to, aby znalost češtiny nebyla na úkor znalosti němčiny. Dvorská studijní komise odmítla latinu jako jazyk starého Říma a němčina měla zůstat „obecním a národním jazykem v německé říši“. Zřízení „stolice českého jazyka a literatury“ na pražské univerzitě podle dvorské studijní komise nebyla nutná proto, že již existovala na univerzitě ve Vídni. Stolice češtiny v Praze byla povolena hned měsíc poté, co Dobrovský přečetl svůj projev. Tmt.

pozice státu v monarchii. Osvícensko-absolutistická školní výuka vychovávala k humanismu, vlastenectví, společenské kázni a průměrnosti, zajišťující trvalost společenských struktur. Děti se měly v budoucnu stát užitečnými a oddanými služebníky státu, milovat vlast a panovníka.

Gymnázia řídili piaristé a pavláni, pražskou a olomouckou univerzitu řídili jezuité. Za Josefa II. převzal dohled nad gymnázii i jednotlivými fakultami stát, výuka se sjednotila a mezi vyučujícími se objevili laici. Zesvětštění školství měla vyrovnat výuka náboženské vědy na filozofických fakultách a náboženství na vesnických školách. Dobrá znalost němčiny byla nutná ke studiu na šestiletém gymnáziu. Z něj vycházeli budoucí vysokoškolští studenti, bohoslovci a nižší úředníci. Gymnazisté pocházeli hlavně z rodin kupců a řemeslníků, pak z rodin učitelských a úřednických, mlynářských a rolnických. Rozšíření městských a hlavních škol přineslo širším vrstvám obyvatelstva nové možnosti vzdělávání. Vyšší vzdělanost vedla k samostatné četbě a komunikaci jako zprostředkovateli osvěty.

Císař František II. neuznával osvícenské ideje všestranného školství. Dobrou školní výchovu považoval především za základ občanské poslušnosti. Výuka měla vést k osvojení praktických dovedností, zesílením náboženské výchovy učit mravnosti a ctnostem jako pílí, čistotnosti, šetrnosti, pořádku a citové oddanosti vrchnosti a panovníkovi. Gymnázia měla zajistit kvalitní vzdělání hlavně duchovním a samotným budoucím profesorům. Počet gymnázií vzrostl, vznikala církevní i světská, císař obnovil řádová gymnázia, především piaristická. Učební plány měla celá monarchie společné, na vrcholu znovu stály latina a němčina, kterou měli studenti ovládat stejně dobře jako mateřský jazyk. Vyučovala se i řečtina, přírodopis, dějepis, zeměpis a matematika. Výuka neměla vést ke spekulacím. Dějiny příslušné země měly tvořit součást dějin celého císařství. Učebnice českých dějin existovaly, jejich užití či nové vydání však nakonec v důsledku byrokracie ztroskotalo.²⁵

Duchovních za josefínských reforem ubylo. Při každém biskupství byl proto zřízen teologický seminář, v Hradci Králové, Budějovicích a Litoměřicích, filozofické semináře v Litomyšli, Budějovicích a Plzni. Předpokladem studia teologie byly dva roky filozofie, proto vznikly dvouleté filozofické fakulty s rozšířenou výukou filozofie a náboženství a redukcí matematiky a přírodních věd, třetí ročník filozofie studovali v Praze budoucí lékaři a právníci. Výuka i studijní disciplína podléhaly státní kontrole. Teologické poučky vyvolávající polemiky měla převážit praktická zbožnost, úkolem profesorů bylo krotit „mladistvé bouřliváctví“ a vychovat „státní občany spokojené s vládou a sebou samými, a proto klidné a

---

²⁵ Pelelovy *Stručné dějiny* ani učebnice prvního pražského profesora dějin J.H.Wolfa z 80. let neobstály. Hroch str.108

upotřebitelné“.²⁶ Profesoři směli číst více zahraničních vědeckých knih, byli vyznamenáváni a finančně hodnoceni, ale vlastní vědecké činnosti povoloval sám císař.

Pod vlivem německého hnutí však narostla císařova nedůvěra k univerzitě a vzdělancům. Gymnázií bylo více, ale výuka se nezkvalitnila, učilo se více latiny, řečtiny a méně dějepisu a zeměpisu. Studium filozofie se r. 1824 snížilo na dva roky, čeština patřila mezi nepovinné předměty, objevily se další jazykové obory. Povinnými předměty zůstalo náboženství, filozofie, matematika, latina, volitelnými předměty dějepis, řečtina, přírodní vědy, estetika, agronomie, pedagogika a jazyky, vedle češtiny i italština, angličtina, francouzština.

U císařského dvora byli zpočátku jen josefinisté, proto se Františkova politika projevila až po několika letech, poté co se postupně obklopil oddanými spolupracovníky, mj. loajálním zpovědníkem a osobní lékařem. Křesťanství prožívalo druhé období své restaurace i ve státním školství. Císař František II., antijosefinista vystrašený důsledky francouzské revoluce, usiloval o zachování náboženství zanikajícího vlivem osvícenství. Na gymnáziích byla založena katedra náboženské vědy. Výuka přinášela zdůvodněné výklady náboženství, jejím smyslem bylo potlačit osvícenské ideje svobody a usměrnit univerzitní mládež.²⁷ Zakladatel instituce, zosobnění rakousko-katolické restaurace, právník, kněz, přítel císařova zpovědníka a později dvorní kaplan Jakob Frint, schválil oficiální učebnici v duchu encyklopedistů jako Voltaire a Hornbach. R.1802 vláda jmenovala studijní ředitele.

Vídeň se stala střediskem protinapoleonských myšlenek a protiválečných příprav, přicházeli sem i němečtí intelektuálové, rakousko-katolická restaurace se ocitla na jedné lodi s římsko-katolickou restaurací. Situace přinesla možnost nového vybudování římskokatolické církve v německých zemích, které vlivem osvícenství zesvětšely. Řím se cítil rakousko-katolickou restaurací ohrožen, mezi zastupiteli obou směrů vládlo napětí, ale shodli se v boji proti společnému nepříteli, katolickému osvícenství. Spolčení nabralo církevně-politický charakter. Frint se spojil s Římem proti „nevěreckým“ osvícenským Čechům.

Česko-katolické osvícenství věřilo v osvětu a pokrok, katolická restaurace se vracela k tradicím. Této směsici se dařilo v Čechách, kde našlo mnoho stoupenců, a odtud teprve pronikala do Rakouska.

---

²⁶ Z výroku *Předsedy dvorské studijní komise o úkolech historie r. 1800*. Hroch str.107

²⁷ Tzv. Stolice katolického náboženství ustavena Dvorním dekretem ze 4. února 1804.

III. VLASTENECTVÍ DOBY OSVÍCENSTVÍ

Osvěta a vzdělanost se šířila napříč národy, které chtěly v rovnosti společně dospět k dokonalosti lidského pokolení jako celku. Národnostní Rakousko bojovalo o obecné blaho podle idejí osvícenské teologie. Někteří v seibtovcích viděli průkopníky „německé renesance“ v Čechách, avšak české národní obrození vyplynulo z českého osvícenství, jež samo vyrostlo z německého josefinismu. Rozpor jednotlivců rozdělil osvícence na nepřátelské skupiny, přinesl soustředění na dějiny, jazyk a národní vědomí jednotlivých národů v monarchii.

Vlastenec miluje svou vlast, nejprve v širším slova smyslu zemi, v níž žije a jež je součástí monarchie. Český vlastenec miluje českou vlast a český národ, jehož je součástí. Motivace českých osvícenců, „mravní zodpovědnost“ za vzdělání svého etnika, se měnila ve vědomí ztotožnění a sounáležitosti, jejich snaha o co největší prospěšnost již vyplývala z niterného přesvědčení. Čeští vlastenci byli zprvu ti, kdo česky psali a publikovali, většinou duchovní, kteří v rámci kontaktu s lidem propagovali zejména náboženská témata. Další skupinu tvořili ti, kdo se osobně hlásili k češtví jakožto příslušníci národa, bojovali za zušlechtění jazyka a šířili „nové, občanské pojetí českého národa“ skrze náboženská i světská témata či jejich kombinaci, kněží a inteligence z řad studentů, úředníků a gymnazijních profesorů. Většinou pocházeli z nižších, ne však nejhudších vrstev, z menších měst, synové řemeslníků, kupců, učitelů a úředníků, měli málo peněz a špatně mluvili německy, či přišli zdaleka. Nakonec to byli vlastenečtí sympatizanti a podporovatelé z řad šlechty a vysokého katolického duchovenstva, státní úředníci, předplatitelé knih a bohatší řemeslníci z měst.

Josefinismus se trvale zapsal do života selského lidu tím, že mu poprvé věnoval skutečnou pozornost a změnil jeho životní podmínky, křesťanské vlastenecké postoje přihlédly k poníženému jedinci jako k tomu, kdo má nepohnutelnou cenu před Bohem bez ohledu na stav a privilegia, spolu s činnou láskou k bližnímu. Idea svobody souvisela s obhospodařováním osobního vlastnictví. Ustoupil i negativismus vůči reformaci. Lid a většina získaly společného jmenovatele uvnitř jednoho zřízení a územní jednotky vzhledem k válkám, které nešetřily nikoho, vlastenectví bylo společným osudem. Vlastenectví konkrétního národa nebo skupiny bylo obsaženo v ideji obecného blaha, vstoupilo do služeb lidstvu, čirý nacionalismus neexistoval. Zárukou byl uvědomělý monarcha, jeho umírněná vláda a spravedlivé zákonodárství, láska k umění, vědě, míru a lidem. Osvícenská tolerance byla i národní a vycházela z myšlenky, že láska k vlasti je sice lidským pudem, totožná s vírou ve vlast, zasvětit jí život je štěstí, štěstí vlasti je vlastním štěstím, avšak kde začíná

upřednostňování vlastního blaha, končí i láska k vlasti. Osvícenské vlastenectví milovalo i jiné země, rovnalo se lásce k lidu. Doma s mateřskou řečí bylo nejlépe, ale láska k vlasti neměla snižovat jiné národy, země a jazyky. Vztah k vlastním dějinám se měnil na respekt k dějinám obecně, pojem vlast se z vázanosti na rodnou hroudu měnil v loajalitu k organizované společnosti, zajišťující občanům právní ochranu a podmínky pro šťastný život v dostatku, s argumentem, že chudí budou opouštět vlast, pokud se ta o ně nepostará. Celek a jedinec existovaly v neoddělitelné jednotě, rozumově podloženém úsilí o společné štěstí: kde končí rozumný pohled na věc většiny, začíná utopistická víra ve vlast.²⁸

Zbloudilé ovce jako husité a evangelíci, kteří rozpolcením víry zapříčinili rozdělení národa, byli pro své vlastenecké zásluhy a mučednictví přijati. Duchovně hluboké katolické obrozenectví usilovalo o snášenlivost bez násilí, s přihlédnutím k tomu, že i reformace uctívá stejné křesťanské předky a osobnosti, věří v jednoho Boha a Krista. Namísto svázanosti pověrami a kaceřováním mělo náboženství nastolit lásku, přijetí odlišností a odpuštění jako základní křesťanské hodnoty. Vyznání nebylo důležité vedle poslušnosti státu. Kazatelé se proto stali vychovateli v jedné osobě. Účel mše se měnil, vytrácela se zbožná úcta k chrámům a rituálům. Rané tereziánské osvícenství se paradoxně vyznačovalo antisemitismem s poukazem na nepoctivost Židů v obchodě a nedostatek vlastního patriotizmu a separoval je do ghett, teprve Josef II. je zahrnul do tolerančního patentu.

Osvícenské vlastenectví zasahuje do morální oblasti člověka zájmem o lid, péčí o slabé a bezmocné, prosazováním kvalitních vztahů v rodině jako základě státu. Odstraňuje zažitý obraz neměnného Božího řádu o uspořádání světa na vrchnost a poddané, bohaté a chudé. Vyzdvihuje význam selského stavu na základě jeho početnosti, pečuje o jeho výchovu. Legitimita šlechty spíše než na dějinnosti stála na současných zásluhách, myšlenka rovnosti vedla k omezení rozpínavosti privilegovaných vyšších stavů.

Přesto je historická role šlechty spojena s duchovní úrovní státu. Šlechta sice odmítala češtinu jako jazyk prostého lidu, ale ztráta pozic ji hnala do opozice proti vídeňskému centralismu a tak mimoděk podpořila vlastenecké tendence měšťanské a selské. Lid byl přijat do vlastenecké rodiny. Vztah k vlasti již více nesouvisel s hmotným blahobytem, ale s emocionálním až iracionálním vztahem k rodné zemi, k duchovnímu ztotožnění se vedoucím k sebeobětování.

Češi však byli stále cizinci ve své vlasti a slovanská čest se inspirovala probouzejícím se německým vlastenectvím, taktéž potlačeném uvnitř rakouské monarchie, sverepě bojujícím

---

²⁸ Kutnar F., uvádí republikánské pojetí hannoverského osvícence Zimmermana a monarchistické curyšského Sonnenfelda. str. 47, 57nn.

o zachování existence. Monarchie a německé prostředí dalo vzklíčit touze o vytvoření národního státu, oživení historie, zachování původních náboženských hodnot, vymanění se z úpadku češství činorodou vůlí. Vlastenectví bylo nejprve pasivní, čeština měla sloužit k potřebě komunikace, ale i badatelské práci, soustřednost na jazyk se omezovala nejprve na překládání německých knih a později i klasiků. Rozvinulo se dějepisné badatelství a sběratelství, vědci a myslitelé usilovali o odstranění mýtů, o „historickou pravdu“, která teprve dává národu dějinnou důstojnost a ospravedlňuje jeho existenci i potřeby. Hledání dějinné pravdy souviselo s novými pohledy, reformami, poznáním získaným z pramenů.²⁹ Národní povědomí stavělo na jedinečnosti češtiny jako udržovateli kulturního bohatství, například králičtiny. Josefinismus zanechal svobodu myšlení a projevu, Josef II. v rámci tolerance povolil české divadlo a byl některými označován za ochránce českého jazyka.³⁰ V 70. letech 18. století měl národ vstoupit do budoucnosti jako starobylý, tedy dějinně a kulturně hodnotný, vzdělaný a rovnocenný s ostatními. Vzniká povědomí sounáležitosti českých kmenů v Čechách, na Moravě a v Uhrách i slovanských národů vzhledem k jejich početnosti a společným tradicím. Slovanská vzájemnost zaujala především měšťanstvo.³¹ Osvícenská germanizace nevytlačila češství. Pro udržení jazyka byla rozhodující česká bohoslužba, pastýřská služba a kázání v mateřské řeči, jako právo na řeč z Božího úradku. Budoucnost národa se připravovala v kostele a ve škole.

Formovala se česká čtenářská obec středního stavu. Vlastenecké hnutí „zdola“ se probudila pod vlivem české literární tvorby „zevnitř“. „Etnická sounáležitost“ skupiny dorozumívající se společným nebo podobným jazykem ještě neznamenalala uvědomění si sebe sama jako součásti národnostní skupiny se společnou minulostí, vlastní a prožitou vzájemnou solidaritou. K vlasteneckým snahám patřil boj o jazyk. Chybělo české národní sebevědomí, ohrožení jazyka znamenalo ohrožení samotného národa v jeho bytostné podstatě. Nastal tedy boj o „kodifikaci, modernizaci a intelektualizaci češtiny“ (Hroch).

III. 1. Čeština a její pozice

Výuka češtiny zmizela se zrušením jezuitského řádu r.1773. Od vlády Josefa II. byla němčina univerzálním jazyk říše, jemuž se všichni měli naučit v duchu osvícenských plánů. Byrokratické změny josefinismu měly za důsledek zintenzivnění styků mezi Čechy a Němci a rozšíření němčiny mezi českým obyvatelstvem se dělo ve státním zájmu. Strany se však řádně

---

²⁹ Viz literární historismus Dobrovského, Kutnar str. 107

³⁰ „Obrany“ českého jazyka Thámovy, Hrdličkovy, Hankeovy, Hájkovy aj. Tmt. str 134.

nedomluvily na úřadech, dvojjazyčné dokumenty problém neřešily, těžko se informovalo „o věcech veřejných“. Mluvílo se hovorovým jazykem, učitelé vesnických škol se připravovali v německých kurzech a „literární češtinu“ neovládali. Výuku později zabezpečoval monopol univerzitní stolice českého jazyka a literatury, jako nepovinný předmět se čeština vyučovala na jediném gymnáziu, a to v Litoměřicích.³² Vzdělání bylo možno získat pouze v němčině. Pro efektivní soužití obou etnik a fungování státu se čeština musela stát druhým oficiálním jazykem, srozumitelným pro všechny.

Katolická církev se zasloužila o šíření češtiny proto, že si musela zachovat úzký vztah s lidem, ale i tam se již ukazoval obecný respekt k rodnému jazyku Čechů. Císař František považoval kněze za nositele a šířitele tradičních mravních hodnot monarchie, kontakt s „prostým“ lidem si žádal znalost zemského jazyka. R.1810 bylo rozhodnuto, že při přijetí na teologii se bude přihlížet k míře uchazečovy znalosti češtiny a jeho povinností bude česky se učit. Čeština se od r. 1810 povinně vyučovala pouze na teologických seminářích v kurzech pastorální teologie, aby mohla být „pastýřská péče řádně uplatňována“. V pozadí stály především politické záměry, až později tyto tendence nabraly směr národního hnutí. Čeští duchovní nebyli uznáváni jako němečtí, německá nadřazenost pronikla i do církevní sféry.

Požadavek rozšířené výuky češtiny vznesla katolická hierarchie. Odůvodněný nedostatkem česky mluvících úředníků a duchovních putoval do Vídně. „Potřeba znalosti zemského jazyka“ se ukázala jako opodstatněná. Smíšená a česká gymnázia poskytovala českým studentům možnost českého psaní a překladů, znalost jazyka se předpokládala tedy u profesorů. Znalost obou zemských jazyků byla předností při přijetí na filozofii a práva. Výuka češtiny však byla stále chápána jako shovívavý ústupek těm, kdo ještě dobře neuměli německy. R.1816 byla dvorským dekretem zavedena na gymnáziích jako volitelný předmět, ale bylo málo těch, kdo by ji vyučovali. Na teologii se vyučovala od r. 1917 nepovinně, pouze Hradec Králové přišel s návrhem jmenovat profesora češtiny pro české i německé studenty.

Po skončení válek bylo najednou málo hlavních škol, měšťané i sedláci chtěli umožnit svým synkům studia nebo kvalifikaci řemeslnických mistrů. Vedle německých hlavních škol se řešily hlavní školy pro česky mluvící etnikum. Na hlavních školách se čeština nestala vyučovacím jazykem, ale jedním z vyučovacích předmětů.³³ V letech 1820-1821 probíhalo

---

³¹ Germánský nacionalismus ústil v absolutistický centralismus, u Slovanů spěl k demokratizujícímu federalismu. Kutnar str. 127

³² V Litoměřicích působil J.Jungmann, v Praze po Fr. M.Pelclovi J. Nejedlý (který zmařil další pokusy Thámovy!). Hroch str.135

³³ Požadavek výuky v české „Nationalsprache“ vznesl arcibiskup Chlumčanský, který umožnil v Litoměřicích Jungmannovi výuku češtiny. Přál si založit takové školy v Liberci a Rakovníku, ale naneštěstí zemřel. Projekt prosazovali i další. Tmt.str.202nn.

jednání ohledně návrhu pražského magistrátu o zřízení české hlavní školy na Novém městě, s vyučovacím jazykem češtinou. Vídeň návrh podpořila dokonce spolu se školním radou – sešlo se národní hnutí „shora i zdola“. Státní úředníci o „potřebě jazyka“ vedli dlouhé diskuse a projekt ztroskotal.

České učebnice byly nejprve psány německy s pravidly bratrského pravopisu a zaměřené především na použití ve školách na venkově a v menších městech. Česky psané pomůcky cenzura zdržovala nebo zamítla. R.1824 císař schválil vypracování nových českých učebnic, ale opět podle pravidel starého pravopisu, bez použití nových, neobvyklých termínů.

III.3. Vlastenectví, náboženství a jazyk

Evropské vlastenecké myšlení mělo společné rysy, lásku k vlasti a spoluobčanům, celému lidskému pokolení, vrcholící v lásce k sobě sama. Podloženo Písmem předložilo příklad Ježíšovy lásky k Izraeli a jeho řeči, stejně jako činné lásce k pohanům a hříšníkům. Barokně-katolické vlastenectví a jeho univerzalizmus korespondoval s protestantskou vizí svobody, přirozenosti, lidských hodnot, s vizí vůle a ctnosti ve vztahu k bližnímu, s ideou rovnosti: kde je svoboda, je i rovnost, mezi jednotlivci i národy. Barokní vlastenectví stavělo na historicitě a vymezovalo se proti vídeňskému centralismu, ale zůstávalo katolické a čeština navzdory pokusům o pozdvižení stála v podřízenosti latině. 17.století položilo důraz na výchovu a výuku lidu, vznikala vlastní představa podoby národa a jeho fungování ve vztahu k národům jiným. Českým specifíkem byly například šlechtické a královské rody, které zaručovala úroveň politickou i kulturní a v nichž národ pokračoval. Posléze získával na významu selský lid a jeho množení se v nové generaci. Lidové vlastenectví zachovávalo čistou češtinu a zachovávalo věrně národní tradice. České vlastenectví vzrostlo po napoleonských válkách, stejně jako náboženské sebevědomí národa, jemuž Bůh prokazoval přízeň. Posílil důraz na patrony a mučedníky, národovost, láska k řeči, přírodním krásám a dějinám se stávala především v katolickém vlastenectví otázkou osobní cti, bez agresivity a arogance. Pozemské vlastenectví bylo jen částí přípravy pro život věčný.³⁴

Osvícenství kladlo důraz na rozumnost, mravnost a přirozenost, na schopnosti a kvality člověka, o nichž doba nepochybovala a jimž byl podřízen i Bůh. Křesťanská tradice nebyla zpochybněna, církve stála pevně ve svých pozicích ve státě. Křesťanství sloužilo člověku v souladu s dodržením hranic pravdy o sobě, mravního důsledku jednání a

---

³⁴ Christianizace vlasti a národa, vlastenectví, Kutnar F. Obrozenecké vlastenectví a nacionalismus, UK Karolinum 2003. str. 49

rozumového zdůvodnění. I věčnost byla chápána jako nekonečné zdokonalování člověka. Kněží a kazatelé přebírali kompetence pedagogů a vzdělavatelů moderní mládeže, překračovali hranice církve a stávali se tak buditeli národa, což se stalo důležitějším než biblická dogmata. Funkce mateřské řeči se měnila s vývojem společnosti. Jeho vyučování ve školách mělo vychovávat vlasteneckou mládež. Zachování jazyka znamenalo záchranu národa a jeho dědictví. Řeč jako Boží dar pěstovala lásku k Bohu a znamenala zachování mravních hodnot národa, péče o jeho čistotu a krásu byla péčí o zachování mravních hodnot a národních vlastností. V jazyku spočívalo zakotvení národních duchovních hodnot.

Rok 1848 rozvinul soustředění na člověka k soustředění na konkrétní národ, nacionalismus. Role jazyka jako Božího daru se měnila v prostředek zachování národní identity. Jednotný jazyk byl chápán jako újma na duchovních hodnotách národů v něm žijících, germanizace jako násilí na českém národě, jako zdroj nelásky, neupřímnosti a společenských nepokojů. Kdo se vzdával mateřštiny, byl považován za cizozemce stejně jako cizinec. Řeč měla přímý vliv na osobní blaho a mravy národa, s růstem lidových mas vzrostla i hodnota řeči, řeč se stala nutností a zároveň zviditelnila její bohatství tradice

Myslitelé uvažovali o jazyku různě. Mateřština je majetkem a pokladem rodiny, a ta vysílá do světa další pokračovatele. Řeč a národ jsou totožné obsahově a existenciálně, existence národa rovná se existenci řeči, pokud žije jazyk, žije i národ a národ zpětně žije ve svém jazyce. Jazyk je to samé co národ i vlast, jazyk je příčinou národa, jeho projevů i myšlení. Jazyk je filozofií národa. Řeč je měřítkem jeho samostatnosti, energie i statečnosti, důvodem jeho trvání. Lásky k řeči je totožná s láskou k národu a vlasti.

Vzít národu jeho řeč znamená vzít mu identitu, zmrzačit ho či dokonce zabít, zlikvidovat. Skrze řeč se stává národ osobností, úpadek řeči je úpadkem národa. Jazyk je duší národa, jím národ dýchá a myslí.³⁵

III. 4. Politická a kulturní situace v Uhrách a na Slovensku

Josef II. se chystal začlenit do jednotné monarchie i Uhry a šlechtu vyřadit ze společenského a hospodářského života. Sám se však jako vladař k Uhrám nepřiznal. Rozděлил je na deset administrativních celků, tři z nich tvořily území dnešního Slovenska³⁶, spravované státními úřady a policií. Dekret z r. 1784 zavedl do úřadů a vyšších škol jako živou řeč

³⁵ Jungman, Herder. Tmt. str. 167nn, 201nn.

³⁶ Distrikt Nitrianský, Banskobystrický a Košický. *Purš J., J.Kropilák M.: Přehled dějin Československa (dále Přehled)* Str. 550

němčinu, což se pro odpor šlechty plně neuskutečnilo. Josefův *Dekret o zrušení nevolnictví v Uhrách* ze srpna 1785 byl spojen se zavedením jednotného soudnictví, jemuž podléhala i šlechta. Toleranční patent v r. 1781 upravil svobody a práva uherských protestantů, evangelíci stejně jako katolíci směli stavět kostely, provozovat bohoslužby a realizovat se ve veřejném životě. Majetek zrušených klášterů byl použit na rozvoj školství a sociální politiky, rozšířila se svoboda projevu a tisku. Reformy vítalo slovenské měšťanstvo, poddaný lid a inteligence obou konfesí. Osvícenští kněží měli zajistit výchovu a osvětu ve státě a o jejich vzdělání pečovaly státní generální semináře, mj. v Bratislavě. Teologická studia byla doplněna základy přírodních věd, zdravotnictví, zemědělství apod.

Tragické důsledky válek plnou realizaci reforem zastavily. Josef II. před svou smrtí v r. 1790 odvolal všechny reformy kromě nevolnického a tolerančního patentu. Uherská šlechta si znovu získávala hospodářské a politické pozice a brzdila snahy Leopolda II. pokračovat v Josefově politice. Leopold II. podporoval plány uherského sněmu za podpory nemad'arských národností, Srbů, Chorvatů a sedmihradských Rumunů. Potvrdil nezávislost Uher v monarchii a vedoucí pozici „uherského stavovského národa“ v zemi. Sněm poprvé uzákonil vyučování ma'arštiny na uherských školách. Přes nevolnický patent pak již rozhodoval o feudálních vztazích uherský sněm a šlechta se stala nositelem ma'arského národního hnutí v zemi proti snahám dalších národností o osamostatnění. V rámci feudálních zájmů se šlechta spojila s protinapoleonskou Vídní Františka II. Občanské svobody v Uhrách mizely vystřídány cenzurou a policejním režimem. Ideje Francouzské revoluce se ujaly mezi uherskou měšťanskou a šlechtickou osvícenskou inteligencí, vznikaly tajné společnosti s programem prosazení konkrétních svobod: tisku, projevu, náboženství, odstranění monarchie a feudálních privilegií, rovnosti občanské i národností. Jejich odhalení vedlo k popravám a policejnímu teroru, šlechta a církve znovu zaujaly pozice moci. Šlechta se držela Vídně, na sněmu r. 1805 byla prosazena ma'arština do úřadů a o šest let později se měla dostat i do školství a liturgie. Sněm r. 1825 potvrdil ma'arštinu jako druhý úřední jazyk vedle latiny.

Málopočetná slovenská nižší šlechta se přikláněla k ma'arské šlechtě, slovenské měšťanstvo chybělo, inteligence jako představitel obrozeneckých snah byla rozptýlena po zemi, obě konfese s katolíky v převaze podléhaly řízení uherských úřadů. Slovenský jazyk se udržoval v dialektech, lidových výtvarných a hudebních tradicích, jejichž nositelem byli rolníci. Učinit Slováky svébytným uvědomělým národem znamenalo vymanit jej z feudálního poddanství a dát jim politická a sociální. Rozdělení konfesí a duchovenstva na dvě skupiny s odlišným vztahem k otázce spisovného národního jazyka bránilo rozvinutí obrozeneckých

snah. Katolická strana zastávala slovenštinu, evangeličtí vzdělanci propagovali biblickou češtinu. Proces sebeurčení Slovenska uprostřed Slovanstva se rozběhl dvěma proudy.

Většina obrozenecké inteligence vyšla z rolnických, řemeslnických a obchodnických rodin, a tzv. prostých vzdělců. Po studiích se vracela domů aby šířila osvětu mezi svými. Latina, němčina a maďarština těžko mohly být prostředkem osvěty. Nástrojem se stávalo živé použití domácí řeči ve vzdělávání, výchově i literatuře. Národní jazyk posunul národní uvědomění a chápání vlastního národa. Stará literární čeština podobná slovenštině, používaná v církvi a evangelií i v liturgii, již existovala s příměsí slovenských dialektů v úředních písemnostech.³⁷ Snahy o kodifikaci slovenštiny jako národního jazyka řešili již za Josefa II. slovenští katolíci, z jejich řad se rodilo vědomí historické, kmenové a jazykové svébytnosti proto, že se pohybovali v nejširších lidových vrstvách a působili pastoračně v řeči lidu.

Po prvních snahách jednotlivců vznikl bratislavský studentský kroužek vlasteneckých filologů s plánem zpracovat slovenskou gramatiku jako základ spisovné slovenštiny. *Anton Bernolák* (1762 - 1813) vypracoval jazykovědné dílo pro první vytvoření spisovné slovenštiny, které bylo uvedeno r. 1789 do literatury.³⁸ Společnosti a tovaryšstva ustavená v dalších slovenských městech vydávala duchovní, světskou a výchovnou literaturu. V důsledku zostření poměrů v monarchii kolem roku 1875 již nedošlo k vydávání novin a učebnic. Společnosti se rozpadly a další aktivity zajišťovali mecenáši. Aktivitám se však nepodařilo vytlačit beze zbytku literární češtinu a místní nářečí ani dostat spisovnou slovenštinu do škol. Zůstaly však ideje národní svébytnosti: „berňolákovci“ zanechali chápání Slováků jako svébytného slovanského kmene se samostatným „nářečím“ slovanského jazyka, přirozeného prostředku k rozvíjení kultury a šíření vzdělanosti mezi rolnickou a řemeslnickou mládež, zůstala i idea rovnosti.

Evangelická inteligence měla již za Josefa II. na „živou“ řeč jako literární jazyk jiný pohled. Její názory se rozvíjely na akademické půdě německých univerzit.³⁹ Výuka v duchu osvícenství, německé národní hnutí, požívaná biblická čeština a kontakty s českými evangelií formovaly její obrozenecké snahy. Teorie o „českém“ původu obyvatel některých slovenských oblastí se chytili i čeští evangelií. ⁴⁰ K teorii o českém původu Slováků inklinoval například *J. Palkovič* (1769 - 1850), který však biblickou češtinu pojímal jako „česko-slovenský jazyk“. Bibličtina se uplatnila i v novinách a článcích buditelského obsahu.

---

³⁷ V národním slovenském jazyce existovaly tereziánské urbáře, tj, katastry nemovitostí, a úřední písemnosti . Přehled. str. 561.

³⁸ Do literatury uvedl J.Fándly (1750 - 1811) Tmt. str. 562.

³⁹ Jena, Tübingen, Erlangen, Wittenberg. Tmt. str. 564.

V Bratislavě byla založena Katedra československé řeči a literatury s programem probouzení národního povědomí a osvětové činnosti. Evangelická inteligence se stále více orientovala na literárně naučnou, jazykovou a národnostní oblast v duchu buditelství. Slovenské obrození se silně vázalo na příslušnost ke Slovanskému kmeni. Filologická a historická studia otevřela pohled do dějin, kultury, jazyka a pozic evropských slovanských národů. Sebevědomí Slováků posílilo s vědomím příslušnosti k etnickému velecelku spolu s obranným postojem vůči maďarizaci a národnímu útlaku, spolu s hrdostí na ruské vítězství nad Napoleonem. Monarchistický režim naneštěstí postavil slovenské vlastence v Uhrách proti sobě, rozpínavý nacionalismus se obracel proti nemaďarským národnostem i samotným Slovákům v podobě popírání jejich národní existence a rostoucí nové maďarizace. K nejvýznamnějším představitelům slovanské vzájemnosti byl Ján Kollár.

---

⁴⁰ Spis J. Dobrovského z r. 1786 o češtině jako literárním jazyku Slováků a o jejich příslušnosti k Českému kmeni. Tmt. str. 564

ČÁST II.

BERNARD BOLZANO (1771 – 1848)

I. Život a profesní činnost

Bernard Bolzano se narodil osm dní před vydáním Tolerančního patentu. Jeho otec, obchodník s uměním, se jako jeden z mnoha italských kupců usadil v Čechách, byl to josefinista a seibtovec silného sociálního citění, podporoval špitály a sirotčince. Matka, dcera německého kupce, se na přání rodičů provdala, přestože toužila po klášterním životě. Bernard na rodiče vzpomíná jako na čestné lidi, kteří vedli své děti k boji o obecné blaho, osobní kázní, skromnosti a vědomí, že všichni lidé jsou si rovni. Pro povahovou rozdílnost rodičů však patrně nebylo domácí ovzduší nikdy zcela spontánní.⁴¹ Bernard zdědil po obou obchodnické myšlení, po matce silné náboženské citění a citlivé svědomí, byl poznamenán spoluprožíváním její bolesti ze ztráty svých sourozenců. Ze dvanácti dětí vyrostli čtyři. Mladší bratr zemřel poté co vystudoval medicínu, sestra v patnácti letech. Čtrnáctiletý Bernard zhodnotil své narození jako Boží prozřetelnost a zavazující milost. Sám se pokládal za prchlivého a ješitného, neuměl odprosit a uznat svůj omyl, proti své vůli skrýval své city.⁴² Od dětství trpěl bolestmi hlavy a srdeční slabostí, od mládí tuberkulózou. Otec mu hradil studia, ale na teologii mu knihy neobstaral, bránil mu ze strachu, aby syn jednou nebyl nešťastný. Bernard musel o to více přemýšlet, oč více mu chyběly historické vědomosti, o to rychleji postupoval ve spekulativním myšlení. Z knihovny svého strýce si půjčoval německé básníky, díla z oboru přírodovědy, filozofie, estetiky, dějin a pedagogiky. Byl odmalička samostatný, cítil se jako aktivní přispívatel k blahu společnosti a považoval si za velkou čest, že rodina žije jen z vlastních, poctivě nabytých prostředků.⁴³

Jako dítě se učil kreslení v Týnské škole, kde se již vyučovalo v duchu tereziánských postojů s důrazem na blaho všech a užitečnost občana pro společnost. Hudební a básnické pokusy skončily neúspěšně, později jej zaujala až filozofie. Během pětiletého studia na piaristickém gymnáziu Nového Města Pražského jej učil piarista H. Grosmann, Bolzano vzpomíná na jeho přípravu studentů ke zpovědi, rozvíjení vztahu ke krásnu a náměty

---

⁴¹ Mladší bratr Petr utíkal z domova, protože tam nikdy nevládla „bohyně lásky“ jako v jiných domácnostech. Winter, E., B. Bolzano a jeho kruh a jeho kruh, (Dále jen KRUH), str. 26.

⁴² Ostych z citových projevů zapříčinil výsměch spolužáků bratranci Stoppanimu pro jeho nemotornost. Přesto Vlastní životopis (dále VŽ), str. 23, 33.

⁴³ VŽ str. 32.

k písemným pracem, budící ušlechtilé city. Matematiku ani profesora V. Vydru (exjezuitu a Steplingova žáka) neměl rád. V Kästnerově učebnici našel údaj přímo adresovaný své povaze: autor se snažil objasnit důvod svého soudu. To podnítilo Bernardovo spekulativní myšlení a touhu předmětu porozumět.⁴⁴ Učil jej pak také zakladatel pražské německé techniky Fr. J. Gerstner. Filozofie a logika působily zpočátku problém, student netušil, že tyto vědy jednou stanou v centru jeho zájmu. Oba předměty stejně jako astronomii, fyziku a chemii, vyučoval K. J. Seibt. Po dokončení gymnasia a tříletého studia filozofie se Bernard nedal se na kupeckou dráhu, jak by čekal jeho otec. V založení katedry náboženství uviděl jedinečnou příležitost pro výchovu nové generace v duchu křesťanství a realizovat vlastní touhu sloužit obecnému blahu. Byl si vědom chatrného zdraví a tušil, že si matka přeje, aby se stal knězem. Pro teologii se však rozhodl celý rok, během něhož vystudoval dva ročníky matematiky, a pokračoval ve filozofii. Přitom řešil správnost budoucí volby vyčerpávajícími úvahami o obecném blahu jako svém vlastním mravním zákonu a zkušebním studiem. Naléhavost poslání přemohla silný smysl pro rodinu a nutnost těžké oběti celibátu.⁴⁵ Přiznává, že se rozhodl i kvůli bratrancovi z matčiny strany, také budoucímu knězi. Rozhodovali se společně a Bernard si byl jist, že pokud od kněžství ustoupí on, bratranec ho napodobí. Náročnost rozhodnutí si racionalizoval jeho výsledným užitkem a úvahou o situacích, kdy je celibát nutný nebo žádoucí a přesvědčením, že jako svobodný bude lepším knězem i pedagogem. Absenci ženského elementu měla mírnit péče matky a sestry. Během studia nebydlel v ústavu pro bohoslovce, ale doma. Odmítl vstoupit do řádu a měl se stát světským knězem.

Inspirován Leibnizem a neologií četl spisy protestantských teologů.⁴⁶ Profesor pastorální teologie M. Míka, český katolický osvícenec, náhodně pronesl výrok o oprávněnosti náboženské nauky pro její mravní prospěšnost, kterou lze ospravedlnit a poté uznat za dobré i sporné články křesťanství, jako zjevení a zázraky. Nauka je legitimní tehdy, pokud víra v ni člověku poskytuje mravní benefit. Argument vyřešil Bolzanovy úvahy o smyslu a božském původu náboženství. Šíření argumentu mezi vzdělané lidi, a za tím účelem přijetí kněžství, přijal jako životní úkol.⁴⁷ Přihlásil se do Míkou vypsáného konkurzu na učitelský úřad na filozofii nebo gymnazijního učitele a současně do konkurzu na neobsazenou katedru matematiky na filozofické fakultě. R. 1804 nastoupil na místo osleplého profesora Vydry. Současně chtěl přednášet zájemcům na téma „O dobré věci náboženství“, ale

---

⁴⁴ A. G. Kästner, profesor v Göttingen, autor učebnice Základů matematiky, z níž se na pražské univerzitě vyučovala i v letech 1758-59 i vyšší matematika. Bolzano byl přesvědčen, že fyzika není práva „pronášet tak mnohé zkušenostní soudy“ a měla by jí předcházet ještě jiná věda, založená na zkoumání VŽ str. 121.

⁴⁵ Bouřila se celá jeho „smyslová přirozenost“ a z představ o důsledcích dostal silný záchvat horečky. VŽ str. 35.

⁴⁶ Steinbarta, Spaldinga, Campeho, Homea, aj, židovského osvícence Mendelsohna. KRUH str. 41.

nedělních promluv se neodvážil, nepovažoval se za řečníka. Dvorská studijní komise usilovala o rychlé obsazení místa univerzitního katechety, který Bolzano také vyhrál navzdory mládí a faktu, že nebyl vysvěcen. Nestal se tedy profesorem matematiky, ale „provizorním katechetou pro žáky filozofie na pražské univerzitě“. V dubnu 1905 složil doktorát z filozofie, byl vysvěcen a oficiálně uveden do úřadu univerzitního profesora náboženské vědy.

Jeho žáci byli téměř stejně staří jako jejich učitel, a v zaujetí spisy „volnomyšlenkářů“, zejména Voltairovým Systémem přírody, odmítali náboženství jako přežitek.⁴⁸ Bolzano vzbudil u studentů nový zájem zejména výkladem pojmu zjevení, otevřeným přístupem a pastorací.⁴⁹ Pro studenty filozofie založil knihovnu a pořádal řečnická cvičení. Veřejnými přednáškami však pohoršil veřejnost. Čtení o povinnostech akademických občanů musel zastavit pro jejich „přehnanost“, když tepal nadměrné pití, kouření a sexuální nevázanost. Důvod ukončení oficiálně sdělil s dodatkem, že se podřizuje autoritě státu, což vyvolalo u posluchačů vše jiné, jen ne respekt ke státní moci.⁵⁰

Císař Bolzanovi osobně nakloněn nebyl.⁵¹ Po třech měsících přednášení byl Bolzano dvorským dekretem vyzván ke složení úřadu proto, že namísto Frintovy učebnice používal Schellingův katechismus a byl „kantovec“. ⁵² Úřady jeho činnost sledovaly a spisy cenzurovaly navzdory kazatelským a pedagogickým úspěchům i podpoře pražských příznivců a přátel. Byl obviněn až v Římě z toho, že je hlavou českého katolického osvícenství, které naslouchá Husovým a Lutherovým myšlenkám. Písemně vysvětlil své postoje ohledně rozumového uchopení zjevení, zdůvodnil svou příslušnost ke katolické církvi a uvedl rozdíly proti Kantovi. Do Vídně poslal žádost o nové zvolení za řádného profesora náboženské nauky. Na přímluvu arcibiskupa F. Salma a doporučení gubernia byl Bolzana znovu r. 1807 potvrzen v úřadě s podmínkou, že bude používat Frintovu učebnici. Zůstal však k jejímu obsahu kritický. Po čtyřech letech jej strahovský opat M.Grün, studijní ředitel filozofické fakulty a seibtovec, této povinnosti zbavil a Bolzano se vrátil k vlastním spisům. Ty mezitím

---

⁴⁷ VŽ str.39. Lochman J.M, Duchovní odkaz obrození (dále jen ODKAZ), str. 92.

⁴⁸ Chystali se jej již při první přednášce odradit dupáním při nějakém „pohoršlivém“ výroku. VŽ str. 44.

⁴⁹ Naslouchal osobním problémům a působil na studenty „po právě jen s láskou“. Odmítal útek od problémů a mlžení historických nejasností, aby zabránil zkratkovitým řešením a zmatkům ve víře, dával prostor k námitkám, diskusi, k řešení nejasností. Od sebe vyžadoval „exemplární“ chování, protože jen tak směl mravnost, ctnost a zbožnost požadovat od druhých. Snažil se chovat lidský a „roztomilý“, umět vyjádřit soustrast a nestydět se za slzy, stisknout ruku a „přátelsky se pousmát“, vyvarovat se pýchy a uzavřenosti, zbytečně nekárat, ponechat svobodu k vyjádření, umět přijímat dík a přízeň druhých. Poznámky z B. pedagogického deníku. KRUH str. 55n.

⁵⁰ Kolovaly o něm zvěsti, že trpí záchvaty šílenství a prý chtěl „opravit Otčenáš“. VŽ str. 45.

⁵¹ Za kněze jej vysvětlil litoměřický biskup Chlumčanský mimo světicí termín. KRUH str. 47.

⁵² F. W.J. Schelling (1775-1854), německý filozof, romantik, vytvořil systém přírodní filozofie, zabýval se zjevením. VŽ, pozn. str. 125.

kolovaly mezi posluchači, byly opisovány a r. 1834 se staly podkladem jeho Učebnice náboženské nauky.

Pedagogicko-teologická činnost zastínila studium matematiky a logiky. Přesto se pro úspěchy v těchto oborech stal r. 1815 řádným členem a r. 1818 ředitelem Královské společnosti nauk. Vydával matematických spisy, ale s jinými učiteli se nestýkal. V krátké době zemřeli jeho sestra, otec a bratr, Bolzana zlomil záchvat tuberkulózy a před smrtí jej zachránilo to, že jej císař zbavil učitelské služby. Zemřel i M. Grün a jeho nástupce, maltézský rytíř a kněz F. Wilhelm udal Bolzana do Vídně za odmítání Frintovy učebnice a nadměrnou přísnost, kvůli níž prý u zkoušek studenti neprospívali. Bolzano ve své obhajobě zkritizoval Frintovy svazky pro zmatečnost a filozofickou nedostatečnost a doložil Grünovo povolení z r. 1811 k používání vlastních spisů. Frintova následná kampaň, navzdory Bolzanově vybudované pozici na pražské univerzitě, přízni šlechty a vlivných žáků, například literáta J.G.Meinerta, slavisty J.Dobrovského, litoměřického biskupa Hurdálka a litoměřického profesora církevních dějin a církevního práva M.Fesla, Bolzanovci uškodila. I Fesl byl následně sesazen a jeho proces způsobil, že samotný Bolzano byl obžalován z protistátní činnosti a kacířství: deismu, racionalismu a sympatizování s evangelickými spisovateli.⁵³ Tím bylo přímo dotčeno katolické osvěcenství, společný nepřítel Říma i Vídně, jehož nejpronikavějším představitelem byl tehdy právě Bolzano. Pražský arcibiskup Chlumčanský se jej zastal až před státním radou (josefinistou Lorenzem, od něhož Bolzano dostal omluvný dopis, ale bez podpisu). Bolzano zastával v letech 1818 -19 místo děkana filozofické fakulty a tak úřady připsaly na vrub jeho působení klesající disciplínu studentů, horujících pro osvěcenská myšlenky, a zhoubný vliv mravních kázání na jejich morálku. Císaře nepřesvědčila dobrozdání ostatních pedagogů a ředitelů fakult ani přízeň gubernia a dvorské komise. Vídeňský nuncius podal s Frintovými přispěním na Bolzana stížnost až do Říma. Prý ve svých kázáních nově zdůvodňuje oprávněnost katolické víry s podporou Husa a Luthera, což je naopak jejím zpochybněním. Císař to sice považoval za zatahování Říma do politiky monarchie, ale poté co byl upozorněn na místa z kázání, tzv. exhort, zdůrazňujíc

---

⁵³ K Bolzanovým žákům patřili i Hanka, Linda aj. Bolzano, Meinert a Dobrovský vytvořili silný esteticko-osvěcenský kruh kolem časopisů, Fesl byl jmenován biskupským konsistoriálním radou a ochráncem litoměřického semináře. Fesl založil v Litoměřicích bratrstvo, tzv. „Společnost Kristovu“ na způsob tajného řádu se znameními a pravidly, jehož členové se zavázali k bezvýhradné oddanosti bolzanovskému reformnímu katolicismu a byli následně do Vídně i do Říma obviněni z „deistických rejdů“, tajných obřadů a nemravností. KRUH str. 71n. Fesla byl obžalován z velezrady z podezření z chystání revoluce. Bratrstva byla podle karlovarských usnesení r.1819 zakázána a považována za velezradu. Fesl byl eskortován z Litoměřic do klášterního vězení u Servitů ve Vídni. Z jeho deníků lze vyčíst obdiv k Napoleonovi a kritika státních poměrů.

rovnost všech lidí a kritiku politických pořádků, začal se obávat podobných konfliktů jako byly důsledky francouzské revoluce. Bolzanovy spisy zkoumala profesorská komise a neshledala je nebezpečnými, ale opět si uškodil další veřejnou obhajobou před studenty. Pak se ho již nikdo neodvážil zastat a měl být přesunut na vídeňskou hvězdárnu. Podrobil se rekolekci, tj. několikátýdennímu přemýšlení o svých omylech, a předložil písemnou obhajobu. Císařským dekretem z 24. září 1819 byl sesazen z učitelského úřadu jako člověk „ohrožující klid státu, který hrubě porušil povinnosti kněze, učitele náboženství a mládeže“.

„...v té době se všude jednak odhalovaly, jednak tušily pikle a tajná spojení, směřující ke zvrácení stávajícího pořádku... spojilo se příliš mnoho okolností...aby nepřátelsky smýšlející lidé přivodili zdání, že i já jsem jedním z oněch politicky nebezpečných...k tomu ještě...jsem povýšil na nejvyšší mravní zákon podporování obecného blaha.“⁵⁴

Sbírka kázání z r. 1813 a Učebnice náboženské nauky se ocitly na indexu, kázatele a zpovědníka nesměl dělat do té doby, dokud „nepřizpůsobí svoje smýšlení a věroučné pojmy učení církve katolické“.⁵⁵

V květnu 1825 posílá na císařův rozkaz arcibiskupu Chlumčanskému obhajobu svého postoje ke katolickému náboženství jako nejlépe prospěšnému mravnosti a obecnému blahu. Pojem zjevení nerozvedl a před arcibiskupem i konzistory veřejně přijal tridentské krédo. Důvody sesazení nikdy nepřijal jako oprávněné a ani pod tlakem veřejně neodvolal. Císaře celá aféra rozzlobila, urážela jeho pravomoce a dokazovala jeho vlastní neinformovanost o událostech v císařství. Proces skončil. V témže roce zemřela Bolzanova matka.

Bolzanova popularita mučedníka stoupla. Příznivci a žáci jej morálně podporovali, ale uchýlil do soukromí. Jeho spisy se nesetkaly s velkým ohlasem, Bolzano stále pochyboval o správnosti svých myšlenek a názorů s výjimkou těch, které se bezprostředně týkaly náboženství a motivace všech myšlenek a činů: touhy po obecném blahu. Již r. 1820 odešel na zámek do Radíče, kde se scházeli intelektuálové. Stále zkoumal dosah životního úkolu „šíření blahodějného světla“ pro „lepší uspořádání světa“ skrze náboženství, chtěl psát jen to, co se „ne-li lidem, aspoň Bohu bude líbiti“.⁵⁶ Situaci zároveň chápal jako výzvu

---

Po Feslově zatčení byl rezignoval i biskup Hurdálek a jeho místo zaujal děkan Milde, jehož zásluhou byly oba procesy ukončeny smírem. Fesl byl propuštěn r. 1825 na základě odvolání. KRUH str. 83nn

⁵⁴ Obvinění bylo sestaveno z vět z exhort vytržených ze souvislosti a pozměněným významem. VŽ str.58, 65n.

⁵⁵ Z dopisu císařova osobního lékaře, barona Stiffa, který sesazení přímo ovlivnil. Ani hrabě Chotek a Černín se neodvážili Bolzana zastat. J.Jungmann, „první vůdce českonacionalistického hnutí v Čechách“ se prý radoval. KRUH str. 78. (Z.Kalista Bolzana hodnotí jako voltairistu a náboženského liberála, str. 219 p.p.č. 13)

⁵⁶ Dopis Feslovi z dubna 1831, KRUH str. 94.

k bádání na poli matematiky a logiky a práci na učebnici. Poznal rodinu Hoffmannových, kterým poskytl duchovní útěchu po smrti dcery a u nich v Těchobuzi pak několik let v letních měsících bydlel. V zimě pobýval v Praze u bratra Jana a pěstoval kontakt se svými žáky, biskupem Hurdálkem a dalšími. R. 1837 dokončil *Logiku*⁵⁷, ale zaměstnávala jej teologie. Paní Anna Hoffmannová, „mateřská přítelkyně“, inspirace, kritik a korektor, opisovala zatím jeho rukopisy.

V té době vzniklo dílo *Athanasia*, úvahy o posmrtném životě. Po smrti Anny se odstěhoval k bratru Janovi, dále psal a ovlivňoval církevní politiku. V revolučním roce 1848 povstává na krátký čas bolzanovské reformní hnutí s centrem v Lužickém semináři, záhy potlačené úřady.⁵⁸ Revoluce chtěla násilně „řešit“ nacionální otázky Čechů a Němců a Bolzano je radikálně odmítl. Zemřel 21. prosince 1848 a byl pochován v Praze na Olšanech.

Nové učení nezanechal a nenašli se ani ti, kdo by jeho teologické myšlení převzali a rozvinuli. Po jeho smrti jej následovali jeho žáci, zejména pozdější profesor filozofie Zimmermann ve vlastních dílech. Fesl pak vydává a třídí Bolzanovy spisy a nazývá jej přitom „filosofem Rakouska“. Příhonský vydává Bolzanovy filozofické práce, vlastní publikaci o Bolzanovu zkoumání Kantovy Kritiky čistého rozumu, jejíž stěžejní myšlenkou je věta „co je zjištěno důvody rozumovými, nemůže býti vyvráceno protivící se tomu zkušeností“ (tématem jedné z Bolzanových exhort) a spis, v němž shrnuje Bolzanovu spekulativní fyziku. Rakouská školní reforma v r. 1850 pokračovala po bolzanovsku v duchu poskytnutí vzdělání všem bez rozdílu. Samospráva škol řízená obcemi, okresy a konkrétními školami sestávala z bolzanovců jako profesora Exnera, ministra vyučování ve Vídni, jeho nástupce hrabě Lva Thuna, českolipského děkana Krombholze, zakladatele školy v uherské pusztě, patřil k nim i farář Vinařický, který vydal slabikář a čítanky. Přání profesora Maresche zachovat na školách němčinu narazilo na odpor českých kolegů. Mezi bolzanovci zavládly národnostní neshody již v r. 1848 a bolzanovské hnutí v Čechách se rozpadlo. V Sasku národnostní neshody nebyly, naopak se pěstoval lužickosrbský jazyk a Bolzanův odkaz se udržel do r. 1853, do smrti Příhonského a biskupa Dittricha. Lužickosrbský pražský seminář řídili bolzanovci. Podle Wintera se Bolzano zapsal do dějin jako „vychovatel Čech 19. věku“.⁵⁹

---

⁵⁷ Dochovala se jeho *Adversaria* - vědecké deníky, pedagogický deník, dva svazky filozoficko-teologických poznámek získaných z děl jiných autorů a vlastních postřehů a úvah. Stala se základem jeho všech prací. 4svazkové *Vědosloví (Wissenschaftslehre)* vytiskl až r.1837 v Sulbachu nakl. Seidel. ODKAZ str. 95. Logiku opisoval Fesl, vydal Seidl, dílo se setkalo s malým zájmem ale s velkou vědeckou kritikou. Více KRUH str. 129.

⁵⁸ Prefektem lužického „Srbského“ semináře se stal Bolzanův žák Příhonský. KRUH str. 94.

⁵⁹ Podle Dobrovského bral Bolzano „jako kněz a katolík svou věc příliš přísně“. Podle Wintera se Bolzano zapsal pro budoucnost až 60 let po své smrti, především jako matematik a logik, ale jeho působení v Čechách lze označit za nábožensko-filozofickou epochu. Durčíkovo dělení na epochu předkriticko-estetickou Seibtou, Bolzanovu a psychologicko-kriticko-estetickou Herbartovu. Více o Bolzanově dědictví v matematice a logice na

II. Bolzanova filozofie náboženství

Filozofie náboženství obecně zkoumá náboženské pojmy z různých úhlů pohledu.. Křesťanská výchova se střetávala s vlivy deismu a encyklopedistů a Bolzano hledal způsob, jak najít smysl náboženství v době rozmachu vědy a osvěty. Nejvyšší mravní zákon našel v podpoře obecného blaha a náboženské principy prohlásil za mravní zákon, platný pro dosažení nápravy člověka a světa nezávisle na Boží existenci.⁶⁰ Studium teologie zvolil jako cestu k obhajobě pravdivosti a potvrzení božského původu křesťanství. Nešlo mu o dobu a původ vzniku křesťanské nauky, ale o její slučitelnost s rozumem a dějinami. Pochybnosti rozptýlila jistota o její oprávněnosti pro její užitečnost.

„...bylo mi stále nepochybnější to, co jsem tušil již před vstupem do teologických studií, že objevení křesťanství na zemi nemůžeme vůbec pokládat za dílo zcela bezprostředního, nadpřirozeného působení božského, avšak brzy jsem si začal uvědomovat, jak málo máme příčin toto požadovat, abychom viděli v křesťanství pravé zjevení boží. Již tehdy vznikaly v mém nitru ony pojmy o existenci a známkách božského zjevení, kterým jsem později učil.“

„...v náboženství, zejména v božím zjevení, nejde vůbec o to, jaká je věc sama o sobě, ale naopak jen o to, jaká představa o ní nás nejvíce povznáší. Byl jsem k svému naprostému uklidnění přesvědčen, že máme v křesťanství, a to právě v katolickém křesťanství, pravé boží zjevení a nejdokonalejší ze všech náboženství.“⁶¹

Křesťanství, respektive přemýšlení o Bohu, zjevení, nesmrtelnosti a věčnosti zůstalo trvale v centru jeho pozornosti jako nejvyšší hodnota a životní poslání. Došel k jistotě o Boží existenci, kterou Bůh sám potvrdil. Bolzano uvěřil v Boha jako od světa odlišnou a nejdokonalejší bytost, spojující všemohoucnost, vševědoucnost a nejvyšší svatost.

„Především věřím v existenci bytosti, jež nemá žádný důvod své existence mimo sebe, nýbrž je důvodem všech ostatních – v existenci Boží.“⁶²

---

str. KRUIH str. 196, , str. 198nn., 203, 208n. Zimmermann: „O vědeckém charakteru Bolzanově a jeho filozofickém významu“ a „Co očekáváme od filozofie“, zabývá se zkoumáním „vyvozování závěrů z příčin, ať už tkví tyto příčiny v skutečných věcech nebo v pouhých větách a pravdách“. Feslův plán vydat soubor B..děl rozdělených na 5 oddělení o 20 svazcích matematiky a filozofie se neuskutečnil, kázání vyšla ve 4 svazcích v letech 1849-1852. Příhonský: „Nový Antikant anebo zkoumání Kritiky čistého rozumu podle pojmů, jež stanovil Bolzano ve své Logice r. 1850,“ „Atomová nauka zvěčnělého Bolzana“ r. 1857 . KRUIH str. 194

⁶⁰ Hájlil jej proti Kantovu kategorickému imperativu - „originální teologická koncepce Bernarda Bolzana“. VŽ, str. 34.nn, L str.13.

⁶¹ VŽ str. 38.

⁶² ODKAZ str. 139.

Své náboženské postoje srovnával se současnou filosofií, vedle níž tvořil „vlastní systém“, ve filozofických směrech nacházel „nepřesnosti“, nedotaženosti. Přitom se zpytoval, zda snad důvodem nepochopení jiných nebyla jeho vlastní nedokonalost. Německý idealismus kritizoval pro nedostatek respektu k logice víry. Podle Bolzana je Boží existence přirozená, pokud myslíme a usuzujeme, pak nelze v Boha nevěřit. Bolzanovo teologické myšlení nestavělo na filosofickém systému, ale na logice rozumu, který přisvědčoval dobru a dobro se mu s křesťanstvím překrývalo. Odmítal Kantovu „výpomoc čistého rozumu“ v poznání Boha a nadsmyslových jevů s argumentem, že zdravý rozum sám vnucuje myšlenky, respektive pravdy o Boží existenci.⁶³ Obecné blaho Bolzano nadřazoval osobnímu blahu a bořil ideu kategorického imperativu jako prostředku pro dosažení vlastního klidu a štěstí.⁶⁴ Polemizoval s Hegelovým dělením logiky na bytí a myšlení, kdy logika konstituuje základy myšlení, podle Bolzana logika netvoří myšlení, ale učí člověka dokonaleji myslet. Reagoval na tezi, že „všechno skutečné je rozumné a všechno rozumné je skutečné“. Byl si jist, že o rozumnosti lze mluvit pouze za předpokladu uznání Boží existence, anebo spíše za předpokladu víry v osobního Boha a jeho spravedlnost, prozřetelnost, dobrotu a moudrost, v jeho úmysly o blaženosti člověka, protože jedině ty dávají smysl a záruku „rozumnosti“ všeho skutečného, či „konečné skutečnosti“, a opačně tomu, co je rozumné, a proto se jednou zákonitě uskuteční. Bez uznání Boha je spekulace o rozumnosti nebezpečná až zhoubná. Prohlásíme-li něco za skutečné a proto rozumné, vývoj se zastaví na staletí zaběhaných rádech a pořádcích.⁶⁵

Bolzana ovlivnil Leibnizův názor, že smyslem filosofie a bádání je zmoudření a zlepšení. Dobro a úsilí o blaho všech je určením lidstva, logikou etiky. Pud blaženosti je základním lidským pudem, z něhož jsou odvozeny ostatní pudy, podpora blaženosti je jediný původní příkaz rozumu a jediný obsah nejvyššího mravního zákona, první pravdou o sobě, praktickou pravdou, tj. povinností, z níž jsou odvoditelné ostatní praktické pravdy. Vědomí povinnosti je základem lidského vědění. Jde tedy o logiku mravní povinnosti konat nebo nekonat.⁶⁶ Nutnost působit kladně na pocity druhých přikazuje rozum. Mít na mysli blaho všech, a to v nejvyšší možné míře, znamená volit tak, aby nikomu nebylo ublíženo, zákon uvážení následků platí pro všechny rozumné bytosti a jejich jednání.⁶⁷ Vědecká pojednání a

---

⁶³ Hegela, Fichteho, Herbarta, Baumgartnerově metafyzice vytýkal důkaz věty o důvodu jako předpokladu toho, co má být dokázáno., ptal se, proč Kantovi byla nutnost a zkušenost předpokladem, nebral jeho nejvyšší mravní princip, „jeho vnitřně si odporující přijímání *věcí o sobě*, o kterých přeci nemáme nic vědět. KRUH str. 31

⁶⁴ Viz *metafyzický skepticismus* - Kant, Herbart, Fichte, Schelling, Hegel. ODKAZ str. 100.

⁶⁵ *Vědosloví*, ODKAZ, str. 101n.

⁶⁶ Bolzanovo myšlení napříč filosofií podrobně ODKAZ, str. 100-114, KRUH str. 93-115.

⁶⁷ Mravnost konkrétních lidských skutků spočívá v „mítí“. B. formuluje nejvyšší mravní zákon v *Učebnici náboženské nauky*. ODKAZ str. 115n.

věroučné spekulace, čili pověry, které budí strach a nepůsobí ani ctnost ani blaženost, je potřeba odmítnout jako neautentické a nezávazné.

Kantovu myšlenku „věcí o sobě“ nahradil Bolzanovi „objektivní svět pravd o sobě“. K pravdám o sobě lze dojít s použitím jasných a uspořádaných pojmů. Zárukou pravdivosti není spekulace, pravdu lze zdůvodnit pouze na základě stálé aplikace jejích tzv. důkazů, resp. obsahu, na situaci v rámci úsilí o obecné blaho. Aplikací a podle výsledku praktického využití „duch získává důvěru k pravidlu“ ve filozofii, přírodovědě, matematice i teologii.

„Nově získaná přesvědčení vyžadují ještě častějších opakování a nových přezkušování, nemají-li opět klesnout do zapomnění pro nás nepoužitelného...spojme s tím ještě druhý úkol - skutečné uplatnění při veškerém našem konání.“⁶⁸

Bolzanova metafyzika vycházela z existence duše jako substance trávající „pro sebe“, věčné, nezničitelné a tvárné.⁶⁹ Duše je klíčem ke skutečnosti, skutečnost je proto oduševnělá. Mezi duchem a hmotou neexistuje přesná hranice, oduševnělý je celý vesmír a smrt neexistuje. Člověk trvá věčně svým vědomím a vzpomínkami, duše není omezená v čase a navzdory fyzickému zániku těla, konečné substance, se stále vyvíjí. Svět a stvoření tvoří nekonečný počet bytostí, živých substancí, obdařených představivostí, schopných okoušet blaho a dosahovat vyšších stupňů dokonalosti, trvají věčně z Boží vůle, navzájem se podporují ve vývoji. Obecné blaho je záměrem existence, je vůbec pravdou jako takovou, pravdu samou o sobě. Etický úkol používat vlastní dobro pro dobro těch druhých, „obecného dobra“, ukládá člověku zdravý rozum. Naděje lidstva na dosažení obecného blaha je v nesmrtnosti duše, její představivosti a schopnosti zdokonalování.

Křesťanství zjevuje člověku mravní zákony jako Boží vůli. Etika dává poznat mravní povinnosti jako postuláty přirozeného rozumu, v křesťanství jsou příkazem Božím. Nejvyšší mravní blaho je povinností, existenciální praxí, z níž je odvoditelná každá další praxe, každá povinnost člověka vůči člověku. Nejvyššímu mravnímu zákonu je podřízen i Bůh, podle něj s člověkem jedná a tím stvrzuje svou svatost. V praxi jej představuje Ježíš svým učením, činy a zvěstí o Božím království blaženosti.

---

⁶⁸ Pojem blaženosti lze vypočítat na základě počtu pravděpodobností jako užitečnost očkování. KRUIH str. 98.

⁶⁹ Bolzanova *ontologie*. Zastává i „preexistenci věčnosti substancí“. Oproti tomu konečné substance, závislé na Bohu, nemají důvod své existence v sobě, ale v Bohu, ale ne proto, že by Bůh byl časově před nimi. Substance ve svém působení jsou živé a aktivní, zde se odklání se od Leibnize a jeho monád „zvenčí nepřístupných z navenek nepůsobících“. Svě ontologii se věnuje ve spis *Athanasie*. ODKAZ str.111n.

Při obhajobě zjevení Bolzano hodnotil přirozené náboženství jako souhrn náboženských nauk podaných člověkem a přijatých pouhým rozumem, skrze něž sice lze dosáhnout ctnosti a blaženosti, ale neodpovídají na existenciální otázky po Bohu, nesmrtelnosti a odpuštění hříchů. Zjevení je nauka přijatá z vyšší moci, z moci boží nebo z moci duchovních bytostí, je více než rozum, protože přináší odpovědi tam, kde rozum mlčí. Přirozené náboženství a zjevení se doplňují a prostupují.

Pojem zjevení řešil Bolzano z hlediska jeho potřebnosti, možností a skutečnosti. Je si jist, že navzdory vývoji lidstva je zjevení nepostradatelné již proto, že Bůh ví více než člověk, a ví také, že člověk pro svůj život zjevení nutně potřebuje.⁷⁰ Bůh záměrně vyvolává změny a události tak, aby je člověk pochopil jako Boží vůli a pravdu. Měřítkem autenticity zjevení je jeho mravní prospěšnost a spojení s událostmi, které navzdory své neobvyklosti vyvracejí pochyby o Boží existenci. Zázrak, mimořádná událost, je „vnitřní známkou zjevení“ a zpečetuje Boží zájem na něm, mravní dopad jako „vnější známka zjevení“ stvrzuje jeho autenticitu. Zázrak může působit jako porušení přírodních zákonů, ale není nadpřirozenou událostí již proto, že člověk řády a tajemství přírody zdaleka nepochopil. Bůh přirozený řád světa nemění, ale používá souhru náhod, příznivou shodu okolností a přirozené předpoklady, které věrohodnost zázraku zvyšují, takže jim rozum přitaká. Zároveň rozum rozpozná nesoulad obou znaků, rozpozná omyl nebo nečisté úmysly s cílem zneužití náboženství.⁷¹

Zjevení je Božím svědectvím tam, kde nauku rozumem nelze poznat a přitom není v přímém rozporu se známými skutečnostmi. Zjevení nepředkládá jednotlivé předměty náboženské nauky jaké jsou samy o sobě, ale přináší obraz, který působí na city a pocity k nauce se vztahující. Nedává odpovědi na otázky, které kolem nauky vyvstanou, ale skrze zázrak ukazuje na její vyjimečnost a užitečnost. Bůh záměrně zasahuje vnitřní svět člověka, a člověk pochopí, že danou nauku je dobré a prospěšné přijmout navzdory tajemstvím. Boží prozřetelnost odhaluje člověku to podstatné postupně, aby jej uchránil před ukvapenými soudy a omyly. Částečné poznání formou zázraku dává překlenout rozdíly v jednotlivých křesťanských naukách a chrání před nárokem na pravdu. Pokrokového člověka nezaskočí rozpory a protiklady v líčení téže skutečnosti, v podání konkrétní biblické zvěsti, ale bere v úvahu především její mravní dopad a z něj plynoucí užitek. Zázrak potvrzuje zvěst daného

---

⁷⁰ L131. Řeč o zjevení o sobě samém není tak důležitá, jako představa o něm, která ovlivňuje nejpozitivněji, je „nejvzdělavatelnější“, tj. určuje jeho mravní cenu. ODKAZ str. 92, 121-124.

⁷¹ Bolzano se údajně vyrovnával s kritikou skeptiků, zázrakuchtivým barokním katolicismem i kritikou racionalistů jako Strauss, kteří popírali zázraky. Neutralizoval postoje koncepcí „přirozeného zázraku“. ODKAZ str.126

náboženství. O zázraku vypovídá svědectví těch, kdo událost zjevení zažijí.⁷² Pro návrat ke křesťanství je potřeba znovu se zabývat zjevením jako jeho nezbytné součásti.

Zjevení je subjektivní, proto vlastní závazné přijetí nelze žádat od druhých. Jsou i jiná Bohem zjevená náboženství, zasazená do kulturního a dějinného kontextu národa. Podstatou zjevení jsou objektivní pravdy. Bůh dopouští neobvyklé okolnosti pro zjevení svých pravd nezávisle na konkrétním náboženství, člověk rozumovou vírou poznává a přijímá fakt, že Bůh skutečně promluvil. Platnost různých náboženství může skrze „relativitu zjevení“ oznamovat svrchovaného Boha, který mluví vlastním způsobem v různých situacích, je tentýž, ale vždy jiný, živý a překvapivý ve svém slovu i jednání.⁷³ Zjevení ukazuje věci ve světle jejich blahodárnosti pro člověka a ne tak, jak jsou samy o sobě. K šíření blaha mezi lidmi Bůh používá lidský rozum i vášně, dokonce i blud i klam. Přitom o Božím zjevení lze být přesvědčen pevněji než o matematických poučkách !

Víra v „pouhou existenci Boží“ je málo, potřebuje podepřít Písmem, jemuž náleží přednost „před všemi ostatními nástroji“ Božího zjevení. To co nabízí Bible, „nenabízí žádná jiná kniha“. Bolzano varuje před jejím zneužitím pro vlastní prospěch a omluvu vlastních chyb, varuje před argumenty proti zakládání „blahodárných institucí“ jen proto, že se o nich Písmo nezmiňuje. Výpověď Písma o lidských pochybeních je odstrašujícím příkladem: „Boží zřízení“ o válkách, svobodných a otrocích, o tom, že „sám Bůh dal králům moc panovat a že se mezi námi budou za všech dob vyskytovat chudí“ je nutné změnit. Úcta k reformaci a jejímu boji proti církevním zlořádům troskotá na faktu, že protestantismus považuje Písmo za jediné měřítko pravdy. Vývoj lidského myšlení si však klade otázky, na něž Písmo neodpovídá, Bibli napsala lidská ruka o lidských situacích. Samotnému Bohu a jeho neuchopitelnému jednání v lidském životě je potřeba věřit více než liteře, která Boha nevyčerpává v jeho skutečnosti.

Písmo potvrzuje víru církve, která má dobro ve svém programu a je společenstvím těch, kdo o ně usilují. Je však nedokonalá a potřebuje obnovu. Život církve ovlivňuje lidské myšlení a její zlořády představují obecné nebezpečí. Když Bolzano prohlásil katolické křesťanství za jedinou zjevenou pravdu, vyšel z obecnosti toho, „co se věřilo všude, vždy a u všech“.⁷⁴ Společná víra většiny je normou pravdy nadřazené autoritě papeže i koncilů, jíž je dovoleno se vzepřít. Písmo je dílem Boží vůle a Prozřetelnosti, zaručuje „katolicitu víry“,

---

⁷² Kritéria pravdivosti svědectví podle 6 otázek. Pro svědka: 1. Znalost kterou my sami nemáme a kterou nám má sdělit, 2. schopnost vyvolat v nás určité představy, 3. vůle vzbudit v nás tyto představy. Pro nás: 1. Přesvědčení že se svědek nemýlí, 2. že má schopnost sdělit nám srozumitelně své myšlenky, 3. že má v daném případě i vůli učinit to. ODKAZ str. 124.

⁷³ Bolzanova reakce jak na katolickou strnulost tak na protestantskou jednostrannost. ODKAZ str. 133.

klíčem k jeho pochopení je Ježíšovo vyučování a jednání. církev je vykládá z pozice své autority a vzdělanosti, a tím dostávají smysl i zdánlivě nevýznamné texty. Platí však platí dvě zásady: výklad v souladu s pravidly „čistého rozumového náboženství“ a působení Ducha svatého, pomocníka a rádce, bez něhož je Písmo lidstvu „ke zhoubě“. ⁷⁵ Schvaluje-li Písmo špatné věci, je dovoleno jít proti němu. Špatné není to, co Bůh zdánlivě zakazuje, ale to co škodí, tvrzení opaku je překrucováním křesťanského učení. Bůh sám měnil své názory, oč více musí měnit člověk ty své, pozemské. Kvůli domnělým povinnostem vůči Bohu nelze opomíjet povinnosti vůči lidem. Historická kritika sice dokládá neprokazatelnost jistých věcí v evangeliích, ale Ježíšovo učení nakonec nepřijímáme výhradně kvůli Ježíšovi, ale kvůli jeho prospěšnosti, která zpětně ukazuje na Ježíše jako na dobrého učitele. Jeho příklad je závazný, nezávisle na víře v jeho existenci. Zavazující je mravní hodnota jeho skutků, které mají platnost Božího zjevení. ⁷⁶

Rozum ve víře znamená více než city, brání přepjatosti, udržuje střízlivost, chrání před duchovními emocemi a ukvapenými rozhodnutími. Víra je „stěží dost doporučitelná“, je jediným zdrojem blaženosti. Věřící člověk zodpovídá za řády ve společnosti i v životě vlastním, za to, že vše spěje k uskutečnění Božího plánu, blahu všech. Pokud se lidské myšlení takzvaně ztotožní s božským a prohlásí běh dějin za běh Boží, pak je zjednodušené, protože předem vylučuje nové zkušenosti a poučení nejen z dějin, ale i samotného Boha, který v dějinách působí nejvyšší možné dobro tak, aby dospěly ke svému cíli.

Osvícenství může odmítnout „staré zdůvodňování náboženství“, ale nemá je čím nahradit. „Užitečný omyl“, částečné poznání z minulosti, se může dostat na rovinu náboženského sebeklamu, předsudku působícího dobro, který si zaslouží, aby byl udržován. Náboženský sebeklam, jemuž se lidstvo pro svou přirozenost neubrání, je nutné odlišit od záměrné lži, která vždy plánuje následky svého použití. Jen do Boží kompetence spadá úsudek o užitečnosti omylu pro jedince a lidstvo. Dokonalé náboženství znamená přemluvit sama sebe k přijetí užitečných pravd, i když se pro ně nenajde jiné opodstatnění než mravní prospěšnost, ctnosti a blaženosti. Katolické křesťanství má jedinečnou hodnotu: i kdyby bylo klamem bez jakéhokoli základu, je dobré mu věřit pro naději, kterou přináší. A i kdyby sama tato naděje byla klamná, jedině s ní lze žít pozemský život v jeho těžkostech i radostech, jedině k ní je možné upínat se ve smrti s důvěrou ve spásu a věčnost bez bolesti. I pouhý krásný sen víry a naděje je štěstím v tomto světě a jeho bídě. Náboženství je především

---

⁷⁴ Vincenc z Lerina: quod ubique, quod semper, quod ab omnibus creditum est“.

⁷⁵ Exhorta *O zneužívání náboženství*, str. 351.

⁷⁶ ODKAZ str. 136.

„pravda pro nás“. Předkládá-li církev dogmata bez jasného mravního dopadu, nejsou závazná a není potřeba je přijímat jako součást křesťanského náboženství. Boží zjevení takto definitivně přestává být naukou a stává se zvěstí spásy, zdrojem síly a radosti a štěstí. Užitečný klam, moudrý sebeklam na úkor pravdy a poznání je užitečný. Bůh „klame“ člověka v jeho vlastním zájmu a v jeho prospěch tehdy, když prozřetelně nesplní vše, co slibuje. Klame-li se člověk v neřesti, může se klamat v zájmu ctnosti. „Klamat sebe sama v pravý čas a na pravém místě“ je uměním a moudrostí.⁷⁷

Svoboda prospívá, pokud je neoddělitelně spojena s povinností. Je nebezpečná, když svazuje a omezuje myšlení a ohled na bližní. Svoboda bez omezení jako „platný důvod“ pouze na základě volby není z Boha, svévolnou a neomezenou svobodu Bůh nezná a taková nebude existovat ani v posmrtném životě. Pravou se svoboda stává zdokonalováním. Je-li sama svobodná, svobodnou zůstane. Čím bude dokonalejší, tím bude i svobodnější. Její vývoj je úměrný tomu, jak rozum ovládá vůli. Potírání pudů a vášní vede ke ctnosti, hodné chvály, ctnosti stále svobodnější a nezávislejší.

Hodnota náboženství vůbec spočívá v etice. Nelze omluvit jeho zneužívání, rozdíl mezi teorií a praxí, nevzdělanost duchovních i pedagogů, potírání jedné lži druhou, nevědomost, neřest, lhostejnost, vlastní prospěch, ješitnost, pýchu, prostopášnost. Odsouzení patří zpátečnickým kněžím, kteří přesvědčují o správnosti současného světa jako odvěkého božího zřízení, jehož „přirozený řád“ není třeba měnit, obhajují bídu a chudobu, zaostalost, utrpení, sociální nespravedlnost, zakazují vzdělání i lékařskou péči.⁷⁸

Povinnosti k Bohu sledují lidské blaho. Sám Ježíš zvěstoval Boží království ctnosti a blaženosti na zemi. Úkolem křesťanství je budovat ideální svět bratrství lidí, kteří spolu vytvoří spravedlivý svět bez válek a vykořisťování, svět hojnosti, zdraví a dlouhověkosti. Proto se křesťan musí neustále zdokonalovat v ctnostech, a to nejen proto, že jsou prospěšné, ale ve víře, že vše čím vládne, dostal od Boha k moudrému užívání.

„V této víře nachází odvahu a chuť pokusit se i o to těžší, doufá přitom v pomoc svého Boha, doufá, pravím, a daří se mu to, protože doufá. V toto věří ten, kdo poznává jednoho Boha, kdo je však křesťanem v plném významu tohoto slova, ten má ještě docela jiné, nesrovnatelně určitější, nesrovnatelně blaživější naděje, tomu jsou vštípeny pojmy, které mu musejí představovat ctnost ještě daleko více hodnou lásky, ještě rozkošnější a utěšenější. Zná Boha jako svého láskyplného otce, svatý zákon ctnosti jako dobře míněný příkaz, který tento otec dal.“ Str.270n⁷⁹

⁷⁷ Lochman připomíná 1Kor 15,19, o „pouhé“ naději v Kristu pro ty nejbídnějšími, U Bolzane je „pouhá“ naděje málo. ODKAZ str.130.

⁷⁸ Dokonce i hromosvod. L 130n.

⁷⁹ Exhorta *O bludu, že utrpení a strádání jsou podstatným údělem ctnosti*, 1811, str. 18-31.

Bolzano svou logikou Boží vůle napadl feudální zlořády své doby. Snažil se prakticky měnit sociální situaci, a vlastně nastupující kapitalismus. V Těchobuzi spoluzaložil banku pro dělníky s byty pro jejich rodiny a školou pro jejich děti. O podobné se snažil i v Praze.⁸⁰ Ideály o sociálních změnách soustředil do spisu *O nejlepším státě*, který však za jeho života nevyšel. Zasazuje se o rovné rozdělení majetku, o to, aby se majetní ujímali financování zdravotní péče chudých, prosazuje sdružování profesí do družstev, zlepšení pracovních podmínek dělníků. Šlo mu o základní přestavbu společnosti s odpovědností státu jako vlastníka přírodních a kulturních zdrojů. Práci považoval za povinnost všech.

Reformu jedince totožnil s reformou společnosti. I státní zřízení potřebuje reformu. Pro podporu rozumné svobody nesmí politika omezovat dobro tak, že bude držet občany ve strachu a vést je k podvodnému jednání v touze po moci a zisku. Má „nutit“ k dobru, potírat lidské sklony ke zlu, aniž by to jedinec vnímal jako porušení svobody osobní. Za úpadek křesťanství je zodpovědný stát, protože si je vynucuje jako státní náboženství síly, moci a ziskovosti. Stát si nesmí nic vynucovat násilím, sliby nebo pohrůžkami jen proto, že určité vyznání považuje za nepravdy. Násilí je zlem v každém případě, v náboženství obzvláště. Násilí plodí pokryteckou poslušnost. Každému má stát povolit jeho náboženské obřady, zákaz působí větší zlo než obřady samotné. Věřící si mají sami volit své duchovní a ne že někdo volí za ně. Stát má zajistit také svobodnou změnu přesvědčení a přestup k jinému náboženství. Něco jiného je potírání škodlivých bludů, stát má trestat za následné protizákonné činy a postihovat, ale ne pronásledovat. Má trestat pouze za činy. Stále má hodnotit z hlediska obecného prospěchu konkrétního náboženství, vážit klady a zápory, nesmí násilím obracet na víru. Náboženská tažení a války jsou neobhajitelné, krveprolití nelze obhajovat christianizací ani vraždu argumentem, že smrt není pro věřícího žádným neštěstím.

Odklon od křesťanských hodnot působí nové chyby a nedostatky a v době pokroku a osvěty je úpadek křesťanství nebezpečnější než kdykoli předtím. Osvěta se dotýká právě křesťanství, které má rozvoj společnosti již ve svém programu. Křesťanství upadá kvůli falešné učenosti a pobloudilé filozofii a odmítáním zjevení. Klíčem k dějinným změnám ve světě je dodržování nejvyššího mravního zákona na základě zásad Ježíšova učení.

Katolictví považoval Bolzano za „pravé Boží zjevení“ a prohlásil za nejdokonalejší ze všech náboženství.⁸¹ Podporoval nauku i pozici katolické církve jako sloupu habsburské

---

⁸⁰ Sociální problematikou se zabývá ve spisu *Praktické návrhy k odstranění bídy, která se rozmáhá ve značné části pražského obyvatelstva* z r. 1847. Lochman považuje Bolzana za utopistu s přihlednutím k politickým poměrům doby – byl jakýmsi „utopickým socialistou“ (A. Kolman). ODKAZ str. 117.

⁸¹ VŽ str. 34.

monarchie, a současně podtržení významu víry pro člověka a společnost. Zároveň prosazoval odluku církve od státu.

Lochman charakterizuje Bolzanovu teologii jako systém. Jeho víra je *trojiční*: Otci-Bohu Stvořiteli všeho světa náleží starost o blaho všech stvořených bytostí, Syn-Spasitel lidstva má na starosti blaho lidských bytostí, Duch Svatý-Posvětitel se dotýká každého jednotlivce. Osoby v Trojici jsou si rovny, tak jako celý svět je předpokladem existence lidského rodu, tvořeného jedinci. *Kosmologie* staví na principu naděje pro svět jako nekonečný v prostoru a čase. Dokonalý ve svých proporcích a vybavení je důkazem Boží stvořitelství dokonalosti a moudrosti. To lze chápat jen na určitém stupni vzdělanosti, ale pak nehrozí odloučení od Boha: Písmo zvolilo variantu konečnosti právě pro pokušení myšlenky, že nekonečnost světa znamená jeho nezávislost na Bohu, ale takto to nemůže chápat vyspělá společnost! *Antropologie* vidí člověka jako Boží obraz. Podobnost Bohu se projevuje zejména rozumem a vůlí, nekonečnost v nesmrtelné duši a spolupodílení se na řízení světa. Rovnost všech lidí se začala jedněmi prarodiči, podle Genese, ovšem uchování rovnosti již více na svém původu nestojí. Příčinou lidského pádu je jedovaté ovoce, jež zasel do lidského srdce různé podoby zla a hříchu a tak narušilo jeho dokonalost. Hřích je rozlišen v několika stupních, ale vývoj člověka a společnosti může „zdeděné nedostatky a nedokonalosti“ redukovat. Nesmrtelnost dodává každé lidské bytosti zvláštní význam. V nesmrtelnost lze věřit i bez víry v Boha, i ateista má svůj díl naděje v dodržování nejvyššího mravního zákona. Duch vede k činnosti na zdokonalování jedince i všech okolo, vede k víře v Boha a odnímá strach z fyzické smrti. Víra v nesmrtelnost předchází víru v Boha, je otázkou *ontologickou*. Lochman považuje Bolzanovo pojetí za důsledek jeho vlastního hledání a nakonec za propad do říše pouhých iluzí a fikcí. Také Winter charakterizuje Bolzanovu teologii jako systém, podle *Učebnice náboženské nauky* jako filozoficky zdůvodněnou „katolickou věro - a mravouku“, resp. spořádané, systematické podání náboženské nauky“ Logik pojednává o dogmatu Nejsvětější Trojice, podává historický důkaz zjevení a protože osvícenství nechápalo nadpřirozenost a bezprostřednost Božího působení, zdůvodňuje rozumovou přípustnost a mravní či skutečnou užitečnost jednotlivých nauk podle protestantské neologie. Zachránil si tím vlastní víru, ale podstatu katolického náboženství vystihnout nemohl. Loužil tvrdí, že se Bolzano nemohl obejít bez „hypotézy Boha“ pro nepostradatelnou mravní hodnotu křesťanství jako předpoklad náboženské filozofie. Učení nejprve vysvětlil - a poté jeho existenci obhájil - skrze svůj nejvyšší mravní zákon. Křesťanství považuje za „soubor pravd

v objektivním smyslu, tj. vět, které jsou pravdivé bez ohledu na to, zda a jak je někdo myslí, vůbec už nemluvě o tom, zda a jak je aplikuje a praktikuje.“⁸²

Podle Bolzano existuje nejvyšší mravní zákon mimo Boží existenci i vůli, což dává legitimitu i ateismu proto, že je každý člověk nejvyšším mravním zákonem vázán - činit svým bližním dobro je logika rozumu.⁸³ Mravní zákon je o to více hoden dosažení, oč více jsme si vědomi Boží podřízenosti tomuto zákonu, má totiž nepohnutelnou platnost nezávisle na Boží vůli a existenci. Špatné je to, co je škodlivé a ne to, co Bůh zakazuje, tvrzení opaku je překrucováním křesťanského učení. Je nade všechny pozemské instance a světské pořádky jím mají být trvale prověřovány. Exhorty možnost Ježíšovy historické neexistence nepřipouštějí.

III. Bolzano kazatel

Přednášky z náboženské vědy vyšly bez autorova vědomí r. 1834 v zahraničí. Dochovaly se i přeepsaná kázání.⁸⁴ Bolzano kázal patnáct let české katolické inteligenci, naslouchali mu národní buditelé, humanisté a vychovatelé. Jeho kázání utvářela podobu českého katolického osvícenství 1. poloviny 19. století. Nedělní „duchovní řeči“ neboli exhorty řešily mezilidské vztahy i aktuální společenská témata. Pro stále větší účast posluchačů, hlavně z řad vojska a měšťanstva, byla shromáždění přesunuta z univerzitní posluchárny do kostela Nejsvětějšího Salvátora.⁸⁵

Kromě mravního vyučování dosvědčují exhorty autorovu víru. Vyostřené, myšlenkově propracované, působí stále svou jasností a úspornými, ale trefnými výrazovými prostředky, naléhavě oslovují lidské svědomí, jsou ryze praktické a přitom směřují pohled na Boha. Každá jejich část vlastním způsobem vychovává. Kazatel vyzývá k maximální pozornosti a soustředění, aby mohl promluvit Bůh. Jedině otevřený duchovní zrak a citlivé svědomí bude k

---

⁸² ODKAZ str.130, 139 – 141, KRUH str. 134, L str. 133, 141.

⁸³ Drážďanský biskup L.Forwerk, žák Příhonského a nástupce Dittrichův, píše 16.června 1859 Feslovi, že Bolzano uznáním Kristovy neexistence popírá existenci samotného Boha a víra je vírou ve výplod lidské fantazie. KRUH str. 202. V dopise protestantskému teologovi Dr. Röhrovi se údajně ukazuje boj mezi protestantskou racionalistickou a katolickou osvícenskou teologií, Bolzano prý téměř zbavuje osobu Krista božského charakteru. KRUH str. 137.

⁸⁴ 7 svazků, 4 v češtině. Údajně „nejméně 6 fasciкулů“ uložených v Národním Muzeu. Podle Čelakovského byl „božským učitelem“. Tmt. str. 60.

⁸⁵ Jeho žák A.Günther píše, že „ostře morální raisonnement“ přetínal okovy hříchu, v nichž se mnoho studentů nacházelo. Tmt. str. 48.

užitku a povede ke změně myšlení, z dopadu každé exhorty posluchač jednou vydá počet. První exhorta *O nutnosti rozumově zdůvodněné víry* zazněla 1. května 1805.

Název exhort má vystihnout jeho téma z praktického hlediska. Například exhorta *Spojenými silami jen několik málo lidí lze v každé době dosáhnout nápravy věcí* vyvrací domněnku o nepříznivé současnosti pro společenské změny, Boží vůlí je spojit duchovní i lidské síly proti nepoctivosti a zaostalosti. *Nedostatek osvěty (nevědomost a omyl) je třeba považovat za hlavní příčinu všech zel, která sužují naši vlast* z r. 1817 rozebírá fenomén lhostejnosti, nevědomosti a předsudků a zdůrazňuje potřebu nových dělníků na Boží vinici. Po biblickém textu, někdy i celé kapitole, přichází *vstup*, tj. odůvodnění použití daného textu. Samotným kázáním je *pojedení*, které v jedné nebo více částech a jejich bodech vysvětluje stěžejní myšlenka z morálního i „Božího“ hlediska: proč je potřeba jednat nebo nejednat tak či onak, s logickými důsledky toho kterého jednání. Konečné shrnutí a z něj vyplývající poučení uzavírá opět citace nebo parafráze biblického textu s prohlášením Amen. Exhorty jsou Písmem prokládány, buď texty v přesném znění nebo jejich parafrázemi.

Bolzano pormlouvá k vyšším stavům, kterým byla přirozeným chodem světa svěřena moc a hmotné statky, jejich prostředí je vybavilo schopností ke zpracování rozumových poznatků i k chápání „zjeveného náboženství“, mají šanci lépe uchopit princip ctnosti a podle něj jednat. „Šlechtictví duše“ je výzvou k odpovědnosti a pěstování „vlastností srdce“, jež nespočívají v majetku a rodu, ale v mravním bohatství, uvědomělosti ke konání dobra a nesení obětí. Předpokládá „nejnepostradatelnější ze všech ctností“, lásku ke všem lidem. Šlechticové duše jsou solí a kořením světa, ale následování Ježíšova příkladu nemohou obejít.

„...rozum dokáže účelným přemýšlením nalézat k pravdám již objeveným neustále nové poznatky... je velice důležité zevrubněji seznámení se s Ježíšem a dokonalejší poznání pravého ducha a účelu jeho zjeveného učení a správné vyvrácení většiny námitek, které byly proti křesťanství vzneseny... toto šlechtictví bude uznáváno i v nejpozdějších staletích na zemi a dokonce i na onom světě po smrti.“

Str. 27

Ti, kdo se šlechtici duše nemohli stát pro nedostatek lásky a špatnou výchovu, nesmí být pohrdáni, ale vyučováni a povzbuzováni, a tak provázeni na cestě k dokonalosti. Kdo sám sebe nezkoumá, komu šlechtictví duše ještě chybí a mezi vyšší stavy vědomě vstupuje, kdo vedle „pomíjivému statku“ nevlastní nepomíjivý, nemůže si přivlastnit Pavlův výrok:

„Vy jste vyvolené plémě, královské kněžstvo...pravá šlechta lidstva.“ Str. 29

III. 1. Christologie a eschatologie podle exhort

Christologie exhort představuje Ježíše jako božskou osobu, spjatou se životem každého jednotlivce a dějinami celého lidstva, vypovídá o hlubokém osobním vztahu, stálém hledání smyslu již pevné jistoty víry. Vztah k Ježíši není pasivním vyhlížením věčnosti, víra je naléhavou výzvou, jeho konkrétním dopad v přítomnosti je úsilí o nápravu světa podle možností, které člověk dostal. Ježíš „byl určen stát se nejdokonalějším z našeho pokolení a kdo se jím skutečně stal, a kdo právě proto stál ve spojení s Bohem, jako žádný jiný člověk ani před ním ani po něm.“⁸⁶ Spásné prostřednictví zůstává ve stínu jeho příkladu statečnosti a ctnostného života hodného následování, kazatel však nazývá Ježíše Spasitelem a Vykupitelem a ve většině souvislostí si jej přivlastňuje zájmenem „náš“.

Syn Boží se stal člověkem a byl prvním učitelem a zakladatelem nejdokonalějšího náboženství, jehož je schopen lidský duch. Bohočlověk dal svým jednáním vzor lidské dokonalosti, boje o dobro, který ho přivedl až na kříž.⁸⁷

„Posvátný čas postu byl církví určen zejména ke zkoumání historie utrpení našeho Pána Ježíše, a to právem, neboť Ježíš si kvůli nám v největší míře zaslouží, abychom mu věnovali tuto vzpomínku. Nejsou snad dobrodiní, která nám prokázal, velká, ba nesmírná? A bylo snad pro něho lehké nám tato dobrodiní prokázat? Nemusel je pro nás vykoupit za vysokou cenu? Nemusel umřít nejpotupnější a nejbolestnější ze všech druhů smrti, aby podal nejnádhernější svědectví pravdě? Avšak nejen z vděčnosti, nýbrž i kvůli vlastnímu prospěchu musíme uctívat památku našeho vznešeného dobrodince Ježíše, neboť je nesmírně mnoho, co se můžeme naučit z historie jeho utrpení.“

„...dobrá věc sice může být dočasně potlačena, nikdy však zničena, že se naopak v krátkém čase o to nádherněji opět pozvedne a že se zlosyn nakonec sám potrestá, jak neobyčejně utěšující a zároveň pravdivá a odůvodněná je víra ve všemohoucí Boží prozřetelnost v chmurných dnech – tuto a mnoho jiných pravd nemůžeme nakonec poznat nikde lépe než z historie Ježíšova utrpení.“

„...na příkladu velkého předchůdce všech dobrodinců lidstva, na příkladu Ježíše z Nazareta ukážu, že iniciativy ke blahu lidstva nikdy zcela neselžou, že i když se proti nim spojí všechna moc pekla, nakonec přesto dobudou nejnádhernější vítězství.“ Str. 31n

Ježíšovo zmrtvýchvstání je vnější známkou zjevení, tedy mimořádnou událostí provázející Boží zjevení a prezentující křesťanství jako božské náboženství. Ať již událost

---

⁸⁶*Athanasie*, filosoficko-náboženský spis vznikl po smrti dítěte A.Hoffmannové, vyšel za Bolzanova života dvakrát. ODKAZ str. 96 po pozn. 211.

proběhla jakkoliv, třebaš pro Ježíšovu zdánlivou smrt a ne nadpřirozeným vzkříšením z mrtvých, zásadní je její důsledek: prázdný hrob po ukřižovaném, pohřbeném Kristu, v němž přišla k lidem spása. K hlubšímu zaujetí otázkami na posmrtný život Bolzana vedlo úmrtí jeho blízkých.⁸⁸

„každým úmrtím milovaných osob se stávala stále závažnější otázka, co lze vypátrat rozumem, je-li odkázán sám na sebe, o dalším trvání naší duše a o shledání na jiném světě...draze jsem zaplatil důvody, o něž se opírá mé nynější přesvědčení.“⁸⁹

„Nejmilostivější Bože, který jsi sebe sama obětoval pro naši spásu, pro niž se musíme k Tobě modlit za své bratry, ty lásko věčná, dej ať prosby moje za tyto duše u Tebe něco zmožou, aby jedenkrát i prosba mých pozůstalých za mne u Tebe něco zmožla.“⁹⁰

Člověk Ježíš je důkazem lidské nesmrtnosti, Ježíš Kristus je pravý Bůh a pravý člověk. Obě přirozenosti jsou nesmíšené s dvojí vůlí.⁹¹ Otec a Syn jsou v nejnějnějším spojení, Syn na sebe z Otcovy vůle dobrovolně vzal lidskou přirozenost, Ježíš, počatý bez hříchu se narodil z panny jako člověk, s nímž se spojila druhá Boží osoba. Skrze Syna je Bůh přitahován člověkem, sestupuje k němu pro jeho volání. Člověk se k Bohu vztahuje a tím získává schopnost z jeho milosti se zdokonalovat. Cesta vede od člověka k Bohu spíš než naopak. Christologie ústí v eschatologii. Prázdný hrob po pohřbeném bohočlověku a zmrtvýchvstalém Kristu je posledním důkazem nesmrtnosti, fyzická smrt je přechodem k dokonalejší formě života. Jistota nesmrtnosti prázdný hrob předchází a je jím zpětně potvrzena (ne že teprve prázdný hrob potvrzuje lidskou nesmrtnost a naději pro člověka v posmrtném životě). Statečnost učedníků o Letnicích nebyla odvahou lidského ducha,

„...nemohla se rozvinout sama od sebe...musela být účinkem toho, že náš Pán vstal z mrtvých, musela být účinkem onoho Božího ducha, který onoho svatodušního svátku obdařil jejich srdce.“ Str. 37

Při posledním soudu Bůh zhodnotí skutky mravnosti a ctnosti pozemského života, a odmění je věčnou blažeností, nebo z pozice své svatosti potrestá odnětím či „jistou ztrátou blaženosti“. Nesmrtnost je neověřitelná zkušeností, je ideálem, a proto roli rozumu přebírá

---

⁸⁷ *Učebnice náboženské vědy* (Lehrerbuch der Religionswissenschaft). Bylo prohlášeno za „perversa Bolzani scripta“ a staženo z prodeje. ODKAZ str.96.

⁸⁸ Bratr Petr se nakazil tyfem při lékařské praxi umíral odevzdán „do úradků božích a s nejživější vírou, že za hrobem již není slz.“ VŽ str. 53

⁸⁹ VŽ str. 49.

⁹⁰ *Úvahy při smrti našich nejbližších*, cituje B. žák Zimmerman ve svém životopise, cituje KRUH str. 41.

⁹¹ Proti monotheismu, které nechává Kristovo lidství pohltit Božstvím. ODKAZ str. 142.

víra. Kdo věří jen zkušenosti, je nepružný a nepevný, ignoruje cit a plyne s davem. Věřit v ideál a uskutečňovat jej je ctností. Ideály dávají sílu k dokonalosti:

„Musíme věřit v odměnu ctnosti, věřit že existuje Bůh, který každé dobro odmění a každé zlo potrestá, musíme věřit, že po smrti začíná ještě jiný život, život, v němž dojde odpovídající odplaty každý čin, který nebyl splacen již zde na zemi...Kdo si nezvykl věnovat (idejím) stejně pevnou důvěru jako každé pravdě dokazatelné na základě zkušenosti, od toho nemůžeme očekávat, že kdy pochopí smysl ctností v její všeobecnosti, tím méně, že ji bude realizovat.“ Str. 242

„Nejdůležitější z pravd (které nám Bůh skutečně zjevil), jejímž sdělením nám Bůh prokázal největší dobrodiní, které nám mohl pomocí zjevení vůbec prokázat, je ujištění, že jsme nesmrtelní, že naše duše trvá dál, i když se naše tělo rozpadá. Ó, toto vědět, a s jistotou vědět o nesmrtelnosti, jak nám ji Bohem samým dané slovo zaručuje, jaké neocenitelné štěstí je to...“ Str. 353

Lidská přirozenost „je schopna vejít ve spojení s Bohem až po jednotu jedné osoby.“ Smrt není hrozbou, ale nadějí na odměnu a pokračování existence v dokonalejší formě, ve stavu věčné blaženosti a plného osvobození od pozemských pout, je prostředkem k dosažení věčnosti. Již první známky rozkladu těla probouzí duši, která jen krátce usnula a vyhání ji ven: „Náš duch se vznáší vzhůru k nebesům, když umíráme...smrt stírá to pozemské, protože je tažen nahoru k bytostem sobě podobným.“⁹² Nová forma existence bude naplněním té předešlé a zúročením všech dosavadních zkušeností. Věčnost naváže na pozemský život, bude s ním v citovém i volním spojení, ve vzpomínkách a v „pudu k činnosti“, aktivitě a užitečnosti. Ohrožující lidská vůle a nejistota volby se na věčnosti bude stále více blížit vůli Boží, lidská vůle se bude podobat Bohu samotnému. Duše v novém těle se bude donekonečna obnovovat, umírat a ožívat a přitom se zbavovat zátěže a bolesti. Bude se potkávat s jinými bytostmi na různých stupních duchovního vývoje, všechny bytosti budou ve vzájemném působení dosahovat stále větší dokonalosti s jediným cílem: dosáhnout nejvyšší dokonalosti a dobra. Bůh ve své neskonalé lásce všechny bytosti ponese, čím větší bude dokonalost, tím silnější bude Boží láska.

III. 2. Fenomén hříchu v exhortách

Samotný pojem hřích se objevuje v kázáních na mnoha místech a vždy má formu konkrétního jednání.

---

⁹² Athanasie str 274,283. ODKAZ str. 145n.

Například v exhortě *Každý předpis rozumu, který je poznán pomocí správných úsudků, musí být proveditelný* z r.1809 charakterizuje kazatel hřích jako špatné jednání z lenosti, pro vlastní prospěch a zbavení se odpovědnosti. Zdůrazňuje roli svědomí, vědomí pohoršení druhých a rozhodnutí víry: člověk hřeší tehdy, když je mu rozumově jasné, jak by se zachovat, ale zachová se jinak, anebo jedná-li proti svému přesvědčení a se svým činem není vnitřně ztotožněn podle slov Písma „tvé přesvědčení ať zůstane mezi tebou a Bohem“. Ctnost není idea z knih a kazatelen. Odvolávat se na životní okolnosti a společenskou situaci, v níž ctnost působí zbytečně a směšně, je lží. Příkazy zdravého rozumu nejsou neproveditelné. Lidský rozum vede Bůh a kdo se rozumem neřídí, je jen posluchačem Slova a „ne jeho vyznavačem a vykonavatelem“. Neuposlechne-li člověk tehdy, když jej svědomí vede k vykonání správné věci, hřeší.

„Přesvědčení vzniká z rozumových důvodů a rozumové důvody abychom něco udělali nebo pominuli, se nazývají přílehlavěji návody našeho rozumu...ve všem, co činíme, jsme povinni řídit se pouze návody svého rozumu. Každý návod, který rozum dovede pomocí správných úsudků, musí být také dokonale proveditelný ve skutečném světě.“

„...cokoli není z víry, je hřích...“ Str. 54n.

Návodem jak „náležitě aplikovat všeobecné předpisy rozumu na jednotlivé předpisy“ je text z Ř14,19,23. Správnost příkazu rozumu je garantována jeho proveditelností. Fakt, že příkaz není vždy jednoduchý a příjemný, ani nevede nutně k osobnímu štěstí a blahu, ani nepotvrzuje naše představy o nich, nezprošťuje povinnosti řídit se příkazy rozumu. I když nám mohou „vnější překážky někdy znemožnit provedení nějakého ušlechtilého činu“, rozhoduje „vnitřní rozhodnutí vůle“ a jistota, že se tak neděje donucením, ale dobrovolně, z bezprostředního vnitřního pocitu. Člověk má svobodu rozhodnout se pro nebo proti. Stále si klade otázku, jak se zachovat, a na to mu může odpovědět jen rozum. V příkazu rozumu a vnitřním ztotožněním se s ním je již obsažena pravda pro konkrétní situaci. Měřítkem pro posouzení proveditelnosti je pak již pouze svědomí.

Pravidla jednání jsou platná nezávisle na situaci. Jsou součástí lidského ducha stejně jako svoboda a rozum. Obecným pravidlem je vnitřní jistota, že rozum velí správně a nepřikazuje nic neproveditelného. Rozum nemůže současně k určitému jednání vést a zároveň od něj osvobodit. Z toho již vyplývá povinnost jeho „předpisy“ provádět.⁹³

---

⁹³ „...jelikož jeden a tentýž předmět nemůže zároveň být i nebýt.“ Str 55

Od rozumem zjevené pravdy odvádí omyl, že ve „skutečném světě“ se pravidly rozumu nelze řídit. Existují i neproveditelné příkazy, proti nimž se člověk vnitřně bouří a nemůže se s nimi ztotožnit, ale neví, že jsou falešné, protože je stanovila autorita a jejich přemrštěností sleduje vlastní prospěch. Falešné požadavky ctnosti a mravnosti odhaluje cit. Například „opravdová pokora“, která „nikdy nemyslí na svůj vlastní prospěch a každému zvětšování své cti se vyhýbá“, klade tak vysoké požadavky, že je nelze splnit, bez toho že by se člověk ponížil a zesměšnil. „Dokonalá pravdomluvnost“, která kličkuje ve slovech, aby neporušila „obecné mravy“, zase nutí lhát. Pak je požadavek ctnosti pouhým ideálem.

Omylem, který zpochybňuje proveditelnost příkazů rozumu, je neobratnost v jeho aplikaci vzhledem ke „zvláštním poměrům“ jedince. Výsledný neúspěch se namísto chybnému použití mylně přičte neproveditelnosti příkazu. Aplikace vyžaduje zohlednění všech okolností, v podstatě jde o analýzu a syntézu situace, o rozbor příkazu ve spojení se všemi „vedlejšími určeními“. Šetrnost není pravá ctnost, pokud jsou kvůli ní přehlíženi potřební nebo se zanedbá příležitost získat nové poznatky. Pak jde o hřích lakoty a pohodlnosti. Zřeknutí se požadavku prokazování úcty k vlastní osobě nedovoluje urážet druhé. Sdílet pravdu způsobem přijatelným pro druhé a zůstat přitom slušným člověkem vyžaduje pečlivou volbu okamžiku a výrazových prostředků. Jinak vznikne víc škody než užítu a člověk si namísto úcty vyslouží nenávisť.

Hříchem je omyl, který se stal zvykem, člověk se nechal ovládnout vášněmi, přestal naslouchat vnitřnímu hlasu, vědomě se rozhodl porušovat zákony mravnosti s výmluvou, že příkazy rozumu jsou neproveditelné. Takový hřích se šíří jako mor, strhává ostatní stejně jako výmluva na špatnou zkušenost a nezávaznost neuskutečnitelného ideálu. Z pohodlnosti vzniká všechno zlo, včetně vraždy a velezrady vlasti i celého lidstva. Kdo se „pomocí sebeklamu zřekl veškeré nepohodlné odpovědnosti“, přivolává Boží hněv na sebe i svůj národ:

“Bůh, kterému je všechno poddáno, který – protože je sám nejsvětější – nepřipouští v celém vesmíru žádný jiný prostředek jak dospět ke zdraví a blaženosti než svatost, než ctnost. Prospěl bys svému vlastnímu blahu, kdybys zůstal věrný nárokům ctnosti, dokonce v tom nejtěžším. Těžce se na tebe hněvá Svatý a tím více se hněvá, čím více sis to předem usnadnil, abys pod záminkou, že jde o neproveditelný nesmysl, zesměšnil a pošlapal jeho svatý zákon.“

Štěstí nespočívá v počtách ani „v hrubém požitku smyslů bez míry a rozvahy“ ale ve spravedlnosti lidské i Boží. Exhorta končí parafrází textu z Písma:

„jak pravil náš Ježíš: Kdo hledá své štěstí, ztratí je, a kdo je ztratí kvůli spravedlnosti, ten je v pravdě najde...Hledejme na jeho výzvu nejprve říší Boží a jeho spravedlnost, vše ostatní nám pak bude přidáno.“ Str. 64

Pochybnosti ve věcech víry nebo v otázce Boží existence nejsou nečestností, ale již samy o sobě zpochybňují úctu k lidským právům a povinnost „milovat každého jako sebe samého“. Je potřeba naslouchat rozumu a srdci, „měkké srdce“ není samo o sobě ctností, ale je předpokladem lásky k bližnímu, což chybí mocným a vlivným. Pro bohatství a přepych nejsou osobně dotčeni utrpením, při pohledu na ně zůstávají tvrdí a bezcitní. Otupené smysly změní jen sebezpytování, záměrné zakoušení hmotného i tělesné strádání, vědomě pěstovaná dobročinnost a „výtečná ctnost skromnosti“ namísto vyhledávání „umělých potřeb. Zahálka bohatých je zavrženíhodná, jejich zábavy užíví mnoho řemesel a profesí a vypadá užitečně, přesto ji neupravuje žádný zákona. „A tak se spojuje mnoho okolností, aby nám zastřely pravdu, že si nezaslouží žít nikdo, kdo se nezaměstnává obecně prospěšnou prací“. Apoštol Pavel však prohlásil, že „nikdo, kdo nepracuje, si také nezaslouží jíst.“⁹⁴

Hřích je zdržet se všeho správného a spravedlivého. Příběh apoštola Pavla před Agrippou a Festem líčí pokušení zrady lidských práv. Jeden ze státníků jej uráží, druhý obdivuje, oba uznají jeho nevinu, ale pro jeho záchranu nevyužijí svých pravomocí. Alibisticky jej předhodí vyšší instanci a soudní dvůr mlčí, „nechce pro spravedlivou věc vynaložit žádnou námahu“. Nejvyšší stavy jsou vzdělané, proto vynalézavé a schopné intrik, plánování i argumentů k obhajobě jednoho z nejhorších zločinů, který nelze omluvit afektem, protože kdo se ho dopouští, své vášně dokonale ovládá. Zrada „svatých práv lidstva“ je pokušením a vědomým hříchem. Tomu lze zamezit výchovou, když člověk nevyrůstá v přesvědčení o vlastní nadřazenosti, ale faktu, že všichni lidé jsou si rovni.

„...kdo si včas osvojil vznešené pojmy o svatých právech lidstva, kdo se již jako mladík naučil ošklivit si zločin zrady na lidstvu jako ten nejhanebnější zločin, jímž se může smrtelník poskvírnit...co bylo kletbou a hnusem pro mladíka, od toho se s odporem odvrátí i stařec.“ Str. 71

„...duch nestřídmosti musí vedle mnoha jiných zločinů zvlášť přispívat ke zradě svatých práv lidstva.“ Str. 75⁹⁵

---

⁹⁴ *Příčiny zneuznávání pravdy, že si nezaslouží žít nikdo, kdo nechce vykonávat obecně prospěšnou práci*, 1817, str. 98.

⁹⁵ *O pramenech nejhorší ze všech neřestí – zradě práv lidstva*, 1809. Špatný příklad rodičů znamená, že se děti již nevědomky podílejí na jejich zločinech, a „jako dospělí muži (lidská práva) zcela přestupují...každým rokem se učí stále chladnokrevněji zamýšlet a prosazovat zlo...jako starci, vyučení ve svém pekelném umění, mohou navrhnout a provádět se strašlivou chladností plány na potlačení celých národů a na prolévání krve milionů“.

Rozdíly stavů vznikly přirozeným chodem dějin, rovnost mezi lidmi je daná a obojí existuje z Boží vůle pro rovnováhu ve společnosti. Že jsou nižší stavy povinny prokazovat vyšším stavům zvláštní úctu, upravily zákony kvůli lidským sporům⁹⁶ Nadřazenost vůči těm, kdo se nacházejí na nižším stupni duchovního rozvoje nebo vzdělání, je hřích. Naopak prokazovat lidem úctu pouze kvůli jejich vyššímu stavu je nemorální stejně jako omlouvat stavy „obecnému prospěchu nebezpečné a škodlivé, jestliže je lze odmítáním zredukovat nebo odstranit. Povinností vyšších stavů je morálně a materiálně ocenit nižší „užitečné stavy“, například řemesla.

Hříchem je neúcta k ženám, pohrdání jejich rozumem a schopnostmi, nemravný přístup, zneužívání a porušování jejich práv v manželství, v práci, v běžných vztazích. Ježíšův příklad svědčí o citovém náboji spojeném s úctou k ženám a uznání jejich kvalit a rovnosti.

Měřítkem splnění povinnosti, nástrojem pro odhalení dobra, zla, pravdy a lži, je svědomí. Hřích „ješitnosti a slavomamu“ otupuje svědomí při vykonávání úřadu a dodržování zákonů, ničí úctu k lidským právům a smysl pro poctivost, zbavuje moudrosti, mění se ve vášeň. Moudrý člověk se vyhýbá kontaktům s těmi, kdo svádějí k činům „zrady na lidstvu“ pro přízeň ještě mocnějších, ani za cenu ztrát nedbá na stádovost. Jeho příklad strhne ostatní, a tak nakonec zvítězí dobrá věc podle Boží vůle.

„Jako je Bůh na nebi, musí dobrá věc zvítězit v boji se zlem!“ Str. 79

Hříchem je přetvářka, klamání druhých předstíráním ctnosti, vědomý život ve lži, na kterou si zvykl ten, kdo klame vlastnostmi a city které nemá, ale které jsou populární, ceněné a odměňované dobou a prostředím. Otrocké uctívání mocných a předstírání poslušnosti jejich vůli je zpronevěrou vůči posvátným a nejvznešenějším věcem. Důležité jsou pohnutky předstírání. Člověk „za změněných poměrů zcela změní svou řeč a chování“ aby dodržel pravidla prostředí, které díky tomu může fungovat, činí rozumné ústupky, je shovívavý ve „prospěch celku“. Takovou osobní lež jakožto pozitivní přetvářku lze tolerovat. Pravda o našich slabostech a chybách je namístě tehdy, poslouží-li druhému ke změně smýšlení i jednání a dává vzniknout vzájemné důvěře. Pokud by člověk odkrytím svých tajemství a

---

Právní zástupci, soudci, státní úředníci, kněží a spisovatelé nedokáží plnit své povolání bez sobectví a snahy se obohatit. Str.67n

poklesků uškodil sobě či druhému, pak necht' o nich pomlčí a ponechá druhé v mylné domněnce o sobě

„z ušlechtilé obavy, aby přiznáním svých chyb neoslabil víru v lidskou ctnost... ten by neměl být kvůli zastírání kárán...jakmile to není pohnutka mravní, pak je trestuhodná...jeho přetvářka je tedy hříšná.“
Str. 340

Bolzano napadá pokrytectví vzdělaných vrstev, vyšších stavů. Farizeové a zákoníci se nechali uctívat jako svatí a žili podle jiných zásad, než které určili druhým. Břemena, co jiným naložili, nepomohli nést. Přísný požadavek sám o sobě nemusí být špatný a škodlivý, ale jeho smysl lze pochopit jen tehdy, pokud se podle něj řídí ten, kdo jej klade.

„...pokrytci mluví rádi a hodně o ctnosti – hlavně o těch ctnostech, které jsou jejich srdci nejvíce cizí a jejich činy se s jeho řečí neshodují...neobyčejně těžké je pohnout pokrytce k tomu, aby se pustil se vši vážností do práce na své nápravě...dosáhl v umění přetvářky tak velké dokonalosti, že už necítí žádnou potřebu zlepšit se, toho je téměř nemožné přivést vůbec na lepší myšlenky“.
Str. 337⁹⁷

Přednost před právem a zákonem má to „co nás ospravedlňuje před Bohem...(tj.) opravdová mravnost a ctnost“. Člověk vybírá z možností, volba není lehká, pokud zvažuje pohnutky činu druhé osoby, která upřednostňuje právo před mravně dobrým. Pokud volba přihlédne k následkům, jimiž je „blaženost všech“, je rozhodnutí mravně správné a může ovlivnit okolí. Hřích se projevuje ve vztazích k druhému člověku nebo ke skupině lidí, každé porušení pravidel čestnosti, pravdivosti a milosrdenství.

III. 3. Trest, pokání a odpuštění podle exhort

Kde se děje bezprávní cestou práva, je povinností zakročít. Aby Agrippa a Festus dostáli zákonu, použili laciný trik. Prohlásili Pavla za blázna a poslali k císaři. Ti kdo se alibisticky odvolávají na zákon, aby se zbavili zodpovědnosti, kdo zaměňují „mravně dobré s právně bezúhonným“, právo a povinnost, ctnost a zákonnost, ti

---

⁹⁶ *O rozdílech v postavení lidí*, 1817. „Leckterý (zákonodárce) ...nahlížel nesmyslnost takového vyhlašování důstojenství mezi lidmi, musel však v něčem ustoupit duchu doby... neměl žádný jiný prostředek jak jinak učinit konec věčným sporům mezi určitými stavy...určitým stavům byl jistý druh přednosti propůjčen.“ Str. 128

⁹⁷ *O pokrytectví, o jeho pojmu a znacích*. Nejedná se pouze o předstírání pozitivních vlastností, ale i o takové které dotyčnému dělají hanbu, „které však osoby, o jejichž přízeň se uchází, považují za něco znamenitého“.

„sdílejí ty nejhanebnější názory, vrší hříchy a zločiny...protože přece nespáchali nic, co by bylo v přísném slova smyslu bezprávím.“

„Co je mravně dobré, nemusí se obávat žádného trestu dokonce ani před soudnou stolicí Boží“.

„Nestává se ten kdo brání (mravně dobrém jednání) rovněž hodným trestu před Bohem i před lidmi ?“

„Ctnost je nekonečně víc než oprávněnost, ctnostný člověk se snaží dělat vždy to, co dělat má...Kdyby mezi námi bylo více opravdové bázně Boží, neboť právě její nedostatek je poslední příčinou, proč se určité třídy lidí snaží úplně pomíjet ctnost a starat se pouze o právní bezúhonnost...Každý zdravý rozum zavrhuje jejich činy...proč si (tito lidé) nezoufají ? ...buď pochybují o existenci trestající spravedlnosti, nebo – což je totéž – na ni nechtějí myslet...před lidskou soudnou stolicí se právně bezúhonné činy rovnají zcela mravným činům, i kdyby byly sebevíc škodlivé a zhoubné, jen tam u onoho soudce nad hvězdným nebem nachází právně bezúhonný čin trest, nebyl-li mravně dobrý.. Kdo tedy nevěří v existenci tohoto soudce, kdo pod vlivem vášně sám sebe přemluvil, že žádný Bůh není...(u toho) kdo se neobává věčného trestu po smrti, kdo rychle odvrátí svoji pozornost, kdykoliv se dotkne tohoto nezávažnějšího ze všech předmětů,...na vše věčné zapomene... lze pochopit, proč zaměňuje právně bezúhonné jednání s mravně dobrým...jeho chování je zhoubné a je hodno nehlubšího opovržení... neboť (takoví) hřešili samozřejmě opatrně, aby nemohl být předložen žádný zákonný důkaz jejich zločinnosti...opovržení rozumných lidí je ten nejmenší trest...teprve v onom životě, až stanou před soudnou stolicí Boží, čekají na ně ty nejtvrďší tresty...ať tito nešťastníci věří nebo nevěří, že v nebi je spravedlivý Bůh, on přesto v nebi skutečně žije a právě ti, kdo jeho existenci zlovolně popírají, kdo nechtějí v posvátné úctě před ním vést na zemi ctnostný život, právě ti ho jednou poznají jako Boha nejpřísnější spravedlnosti.“ Str. 224nn. ⁹⁸

Neřesti a zlu brání vědomí toho, že Bůh stvořil věci krásné a člověku prospěšné, pokora a úcta ke kráse a vznešenosti, která tříbí vkus a dává člověku „vítězství nad pokušením k nějaké zlé rozkoši“, chrání proti „špinavé lakotě, nízkým intrikám a přetvárkám“, pěstuje rozum i cit, učí dokonce správně a moudře posuzovat a rozsuzovat! Ale pozor, ať se ani „znázorňování krásných a vznešených předmětů“ nezvrhne v porušování mravnosti!

„Dokonale krásné a vznešené je pouze to, co je zároveň mravné a odpovídá zákonům ctnosti...budou potrestáni umělci, kteří chtěli vstoupit do chrámu nesmrtelnosti branou hříchu. Znovu se ukazuje, že ctnost je Vše ve Všem, že vedle sebe nestrpí stejné uctívání ničeho cizorodého.“ ⁹⁹

Největším hříchem, zahrnujícím všechny výše zmíněné neřesti je zneužití víry v Boha. „Vykupitel světa“, Ježíš, je lidstvu nejlepším příkladem toho, co je víra, co znamená, že je

---

⁹⁸ *O rozdílu mezi pojmy mravně dobrého a pouze právně bezúhonného*, 1813.

⁹⁹ *O výhodách náležitého rozvíjení smyslu pro krásné a vznešené*, 1818, str. 248nn. Nebezpečí tkví v tom že krásno vyvolává touhu po zakázaném ! Herci a divadlo do krásy a vznešenosti nepatří, ukazují to co není pravda. *Sborník Osamělý myslitel Bernard Bolzano, BB – estetik, H.Lorencová, FILOZOFIA 2006.*

především výrazem lásky k Bohu a k lidem na základě úcty k sobě samému. Lásky k druhým lidem je kontrolou čistoty a pravosti vztahu k Bohu. cestou k čitotě života.

„Láskou k bližnímu se vlastně projevuje láska k Bohu. Neexistuje žádný jiný způsob, jímž by mohl člověk svou lásku k Bohu projevit, než ten, že zachází laskavě se svým bližním, že podporuje jeho blaho se stejnou horlivostí jako své vlastní...tak aplikoval (Ježíš) víru v Boha na různé poměry života.“
Str. 348

Bolzano se ve své obhajobě hlásil k dogmatu o dědičném hříchu, ale v exhortách jej odmítl jako tragický omyl a bezúčelnou teorii, vedoucí i k sebevraždě.¹⁰⁰ Člověk má schopnost naučit se ctnosti a podle ní žít, a tak si zasloužit Bohem slíbenou nesmrtelnost, která je nejtěšnější ze všech Božích pravd. Každý se může napravit, činit „pokání“ změnou smýšlení a jednání. Je třeba naslouchat mravním vyučováním s otevřeným srdcem uvádět je do praxe. Po vzoru Ježíšova podobenství o setbě, která se nakonec ujala v dobré půdě, je předpokladem lepšího života, který závisí jen na nás samých, a to s modlitbou

„...připravit ducha... přemýšlení o náboženských pravdách...věřit v požehnání Nejsvětějšího, které nechybí tam, kde lidé již vykonali, co bylo na nich...všechna hříšná hnutí mysli, všechny myšlenky smyslnosti, pýchy, msty a závidění...musejí být odstraněny...neučinit tak by bylo dvojnásob trestuhodné...se zřetelným vědomím že máte tomu, před jehož trůnem zde klečíte, skládat přísný účet i za využití této hodiny, pak je potřeba učinit ještě dvojí: nová přesvědčení, která jsme přitom získali, častějším opakováním v sobě upevnit, potom je ale také uplatňovat ve veškerém našem chování.“

„...je nepříjemné nechat promluvit tichá hnutí svého svědomí nahlas, opravdu živě nahlédnout protiprávnost a pošestilost nějakého dosud pěstovaného způsobu života...a konečně podniknout i obtížné změny ve způsobu našeho dosavadního chování...jak bláhové by bylo, kdybychom ze zbabělé bázně před nepříjemnostmi zanedbali tuto nejspásnější činnost?“

Přátelé, toto předsevzetí s Boží pomocí také dodržíte.“ Str.10nn.¹⁰¹

Rozumný a moudrý člověk pěstuje sebezpytování, křesťan navíc ví, že „to co Bůh vykonal pro lidský rod“ zavazuje k ctnosti a přehodnocování života:

„...k přemýšlení o nás samých a o našich nedokonalostech, horlivě snaže odložit a napravit to, co je na nás snad chybného. On, (Ježíš) jemuž nemohl nikdo vyčítat žádnou chybu...svým vlastním příkladem dal na srozuměnou, co bychom my, stvoření plná chyb, měli udělat...“

“Křesťanovi je tolik prostředků po ruce, aby oživil vychladlou horlivost ctnosti, aby posílil a rozmnožil ochablé síly! Zná útočiště v modlitbě a výslovné ujištění svého Boha, že nikdy nezůstane nevyslyšen,

---

¹⁰⁰ Doslov k exhortám str. 362

kdykoli bude prosit o sílu k ctnosti...že sám Duch Boží trůní v jeho srdci a všemocně jej podporuje v jeho boji s neřestí. Zná prostředek, jak své znepokojené svědomí opět uklidnit a odvalit ze svého srdce tíživé břemeno vzpomínek na někdejší tíživé břemeno vzpomínek na někdejší chybné kroky...jak se ujistit o jeho mimořádné pomoci.“ Str.270n. ¹⁰²

Nauka o nesmrtelnosti je zneužitelná. Člověk nakládá nezodpovědně s vlastním životem i životem druhých, omlouvá vraždu i sebevraždu, mrhá časem anebo se zbáběle chvěje strachem z věčnosti a soudu, namísto toho, aby dar nesmrtelnosti využil k přípravě na věčnost v úsilí o dobro právě tady a teď.

„...s jakou vážností je nám v tomto pozemském životě doporučování co nejsvědomitější využívání jednoho každého okamžiku a příležitosti k dobru, když jsme ujišťováni, že na tom závisí náš osud na celou věčnost.“ Str. 353

Bolzano varuje před zneužitím nauky o ospravedlnění pro Kristovy zásluhy, považuje je za nejškodlivější v dějinách církve pro vymyšlení alibistických teorií o povaze dobra a zla. Zlo zůstane zlem i tehdy, jeho následky trvají i když je odpuštěno. Člověk je v pokušení být si jist, že když Bůh odpouští, hřešit je normální, na způsobu života nezáleží. Každý si však nese důsledky svého jednání ve formě „přirozených trestů“.

„(je to) ohavné zneužití onoho milosrdenství, s nímž nás Bůh seznámil ve svém zjevení... jestliže tedy Bůh něco odpustil, nezáleží už na tom, domnívali se (lidé), zda udělali něco dobrého nebo zlého. A protože nám ta cesta k jeho milosrdenství zůstává vždy otevřená, hromadili zločiny...vedli nezřízený život a věřili, že pozdějším polepšením se mohou nakonec přese všechno vyhnout všem zlým následkům hříchu...“

„...vše co vůbec nese jméno hřích, je co do své přirozenosti obecně škodlivé a žádným odpuštěním nemůže být učiněno neškodným... odpuštění, které nám křesťanství slibuje, neruší všechny záporné následky hříchu...místo aby (člověk) myšlenku Božího milosrdenství použil ke svému polepšení, ji zneužívá ke svému zhoršení?...opovázlivost těch, kdo se prohřešují proti Božímu milosrdenství, je nejtrestuhodnějším zločinem.“ Str. 354n

Odpuštění hříchů skrze Krista zůstává platným. Boží milosrdenství a naděje změny, Kristův příklad v jeho mučednické smrti činí křesťanství jediným, nejlepším a pravým náboženstvím. Žádné jiné nedává smysluplnost pobídce k úsilí o „všechny druhy dobra“, jen Bůh dává dobru smysl i tehdy, když ten kdo dobro činí, vezme újmu na dobru vlastním.

---

¹⁰¹ *O užitečném způsobu poslouchání exhort*, 1807.

¹⁰² *O bludu, že utrpení a strádání jsou podstatným údělem ctnosti*, 1811.

„Bůh kvůli Kristovi odpustí každý zločin tomu, kdo se s upřímným srdcem k němu obrátí a polepší se. Co pro nás může být kromě víry v nesmrtelnost útěšnější než tato pravda ? “ Str. 353

„Kde je nějaké jiné náboženství na zemi, které by bylo možno srovnávat s tím našim? Kdybychom je chtěli opustit, ach, kam jinam bychom se obrátili?“

“Pane, kdybychom tě opustili, koho jiného bychom měli následovat ? Ty jediný máš slova věčného života, my jsme se o tom přesvědčili a pevně věříme, že ty jsi Kristus, Syn živého Boha.“ Str. 348

IV. Vlastenectví Bernarda Bolzana

Během napoleonských válek vyrostlo z faktu ohrožení vědomí obrany materiálního zázemí i myšlenkového světa. Láska k vlasti se stala nejvyšší ctností a to láska ke společné vlasti rakouské. České národní sebevědomí stouplo po zásahu Ruska do r protinapoleonských válek a za pobytu vojsk na českém území. Tehdy i nižší vrstvy Čechů prožívali silnou pokrevní spřízněnost s Rusy spolu s nekritickou adorací, ruské vítězství se jich jako Slovanů přímo týkalo, kladli si osobní zásluhy při záchraně habsburské země a panovníka. Za to požadovali ochranu vlastních národních práv a dali tak vyrazit kořenům nacionalismu.¹⁰³

Bolzanovo české vlastenectví vyjadřuje exhorta *O lásce k vlasti* z r. 1810. Utvářelo se právě v době po napoleonských válkách. Těžce nesl rozdělení Čechů a Němců obývajících jednu zemi. Plošné vlastenectví, de facto neuvědomělé antivlastenectví chtěl naplnit citem, emocí srdce, úsilím, jehož cílem je mravnost. Chápal je jako činnou lásku k zemi, k níž je jedinec i národ vázán vděčností za udělená dobrodíní a jíž sám může posloužit, a to považoval za víc než biologickou danost. Vlastí je země, v níž člověk žije a její hranice.

„...naše vlast sahá...tak daleko, kam až s rozprostírá stát, jímž jsme právoplatně ovládnuti...každý národ je sám o sobě existujícím celkem a má vlastního panovníka, avšak často je spojeno více národů v jednom státě...zmizela-li však naděje na pozvednutí k samostatnosti, nuže, pak strhněte všechny přehradu, které vás ještě navzájem oddělují, vy, národy tohoto jednoho státu! Odstraňte všechny rozdíly, neříkejte: 'tato země je moje a tvoje leží tam', pryč s podezříváním, milujte se a obejměte se jako děti jedné - jedné vlasti!“ Str.188¹⁰⁴

Tak prožíval jako napůl Ital a napůl Němec lásku ke „své milované vlasti“ a vizi jednotného českého národa žijícího v jednotné vlasti. Národ rovná se lid zde žijící, Češi jsou

¹⁰³ Ani kritika politické a sociální situace, podaná ruským pozorovatelem neovlivnila veřejné mínění. Hrabě Jáchym Šternberk, zpráva z r. 1794, Kutnar str. 170.

¹⁰⁴ Používá příkladu Anny a Simeona, kteří v chrámě s vírou čekali na příchod Mesiáše, zachránce Izraele, jejich milované vlasti, a dočkali se.

všichni obyvatelé Čech, láska k vlasti je láskou ke společenství lidu v ní žijící, je ctností, má prioritu nad láskou k vlastní osobě a vyžaduje asketismus těla i duše. Ctnost „pospolitosti a lásky k vlasti“ mužů i žen roste z důrazů na přednosti vlasti, třebaš přehnaných, pokud „klam“ motivuje národ k růstu a jedince k národní hrdosti. Vlastenec prožívá růst národa jako vlastní růst, láska k vlasti je nutností srdce, „ušlechtilou vášní“. Není prosta kritiky a radikálního odmítnutí všech nešvarů, poškozujících její obyvatele, jejím projevem je dobrovolné neutuchající úsilí k odstranění všeho zla ve všech profesích a pozicích, třebaš na úkor vlastního zisku. Láska k vlasti zaručuje poctivé jednání.

„Kdo (to) pečlivě sleduje...každý zpozorovaný pokrok těší, jakoby to byl vlastní zisk, každé stání na místě zarmucuje, a při každém ústupu zpět se ho zmocňuje zděšení...opravdová láska k vlasti ...musí oduševňovat a pronikat, jinak nebudeme pracovat pro její blaho tak, jak můžeme a máme.“ Str.190

Tímto prostředkem je výchova ke křesťanským postojům a občanské uvědomělosti v duchu křesťanství. Jeho vlastenectví je etické, ve znamení smíru a snášenlivosti. Zdůrazňuje nutnost morálního vývoje jedince, apeluje na moudrost a svědomí a především na aktivní vůli ve prospěch všech. Připomíná Bohem darované osobité vlohy a síly k vědám a ctnostem „nás Čechů“, ušlechtilého lidského rodu vysoké inteligence, včetně daru přírodního bohatství a příznivých hospodářských podmínek české země. Pobízí k tvůrčímu sebezapření s ohledem na nezpochybnitelný kladný výsledek všech pozitivních snah. Čechy mají všechny předpoklady k samostatnosti. Příčinou všeho negativního je nedostatek osvěty:

„Národ se musí naučit uznávat pravdu, že Čechy jsou nejúrodnější, nejpožehnanější zemí v Evropě, že i lidé, kteří se narodili na této požehnané půdě jsou neméně obdařeni Bohem...byli-li jsme kdysi velcí, můžeme se tedy, budeme-li chtít, stát takovými znovu.“ Str. 196

„jen v omylu a nevědomosti chceme vidět pramen veškerého zla, které zakoušíme, jen od potírání omylu, od šíření lepších názorů budeme očekávat veškeré dobro jak na celé zemi, tak i v naší zkormoucené vlasti. A právě proto nebudeme také Otce na nebesích prositi o nic vroucněji, než aby ráčil poslat pomocníky k splnění tohoto úkolu, schopné dělníky na svou vinici.“ Str.174

Vysílá citové apely k nutnému zachování ideálů vzdělávání, k odstranění sociální nespravedlnosti a přehodnocení zpátečnických náboženských postojů. Oslovuje vyšší vrstvy pro jejich duchovní i materiální základnu, z níž mohou rozdělovat potřebným, vyzývá k příkladnému češtví bez kopírování cizích obyčejů v řeči a mravech, k dodržování zákonů své

---

země, pokud nejsou škodlivé a založené na předsudku, pak ovšem lenost k jejich změně nebo odstranění je hříchem vůči vlastnímu národu. Vždyť i Ježíš, ten nejosvícenější ze všech smrtelníků, se podvoloval zákonům své země.¹⁰⁵

Budovat štěstí vlastního národa poškozováním jiných je neodpustitelná nemravnost. Pokrok a osvěta jsou především spolupůsobením Božím, Boží odpovědí na lidské snažení, slouží člověku, ale přibližují Bohu a souzní s jeho vůlí. Základním právem člověka je rozumově odůvodněná rovnost podle Písma, ta odstraňuje konflikty, nepřátelství a války a nastoluje bratrství mezi odlišnými jedinci i skupinami. Přirozená povinnost a osudová zodpovědnost toto bratrství pěstovat a šířit zároveň opravňuje k blaženosti a štěstí. Toto právo nelze zpochybnit ani „přirozenou nerovností“, tj. daností stavu, do něhož se člověk narodil. Stav a profese se doplňují ve znamení vzájemné úcty. To může dosáhnout jen jednotný národ v jednotné zemi. Rovnost si jedinec uvědomuje v primárním společenství jednoty rodiny. Jednota je Boží vůlí, oba národy jsou jako údy jednoho těla, vzájemně se potřebují, trpí spolu, zdraví těla je na jejich funkci závislé.

Dvojí mateřská řeč je příčinou „zhoubného rozkolu...zatemňuje obraz podstatné rovnosti občanů“, brání soucitu a touze po poznávání druhého. Staví obě národnosti proti sobě, uprostřed neporozumění, předsudků, nepravd a vzájemného opovržení, v době po vyčerpávajících válkách, kdy je tolik žádoucí soulady a vzájemná pomoc. Protipól český a německý, jazykový a vzdělanostní, chtěl Bolzano odstranit jako brzdu dosažení jednoty a rovnosti pro stabilitu a suverenitu v monarchii a Evropě vůbec. Vize nutného sjednocení, jedné mysli, ducha i srdce, se nemohla uskutečnit. Ani jeden z národů po ničem podobném nikdy netoužil. Bolzano se svým ideálem zůstal nepochopen a nedoceněn.

Tak jako vesmír je propojen všemi svými částmi a každí tato část má svůj vlastní význam pro celek, i český národ je suverénní částí světa, hodnou dokonalosti. To jistě znamenalo nesmírně mnoho pro malý český národ. Ste výročí Bolzanova narození r.1881 Češi slavili jako národní svátek. Královská česká společnost vytvořila komisi pověřenou vydáváním jeho děl, což prezident Masaryk podpořil finančním darem.

Bolzanovské katolické osvícenství bylo českou zvláštností, přesto mu například Jungmannův okruh nikdy nepřál. Bolzano neprotěžoval dostatečně češtinu, byl tedy špatným Čechem a vůbec ne vlastencem. Německo Bolzana nikdy plně neuznalo, ani jako Němce, údajně proto, že přál Čechům, kteří pěstovali daleko větší národní soudržnost než Němci.¹⁰⁶

---

¹⁰⁵ *O povinnosti ctít mravy své země*, 1812, str. 205.

⁶⁷ Němci nemají pevné ideje, jak se vyjádřil českolipský děkan Krombholz. *Dopisy*, KRUIH str. 206.

Prosazoval katolickou restauraci, ale opačně, než jak by vyhovovalo zájmům státu i církve. Toužil nadchnout novou generaci pro ušlechtilé myšlenky křesťanství jako mravní základ dobrého a prospěšného života, a tak z nich nevychoval jen potenciální odpůrce konzervativního katolictví, ale i neposlušné poddané, nebezpečné pro stabilitu monarchie. V daném kontextu lze proto chápat přístup vídeňských úřadů.

ČÁST III.

JÁN KOLLÁR (1793 - 1852)

I. Život a profesní činnost ¹⁰⁷

Je známý především jako básník-buditel. Jeho básnické dílo vyjadřovalo zaujetí slovanskou vzájemností, nejen pozicí Čechů a Slováků, ale všech slovanských národů uprostřed poněmčené Evropy. Témata vycházela z jeho náboženského myšlení, které realizoval jako evangelický teolog a kazatel.

Otec, rolník a rychtář v slovenských Mošovcích v Uhrách, evangelík, vládl rodině tvrdou rukou, biblickými texty komentoval i tělesné tresty. Nečekaně propadal záchvatům hněvu a fyzické násilí obracel proti dětem a tiché matce. Ján měl mladšího bratra a sestru. Otec se stále staral o to, kdo o něj bude pečovat, své tři děti prý nepokládal za samostatné a svobodné tvory, ale prostředky péče ve stáří. Netrestal Jána za přestupky, ale za hry a pro touhu po studiu ho nazýval darmožroutem. Ján se ptal, proč mu Bůh vštípil tak neodolatelnou touhu po umění a škole, když mu dal vyrůstat v prostředí tak nepřátelském. ¹⁰⁸ Mošovský evangelický farář se o farníky osobně nezajímal, nebylo se komu svěřit. Ján otcovo chování dlouho tajil. Neunesl je ve chvíli, kdy se ho otec opět chystal zbít. V devatenácti letech utekl bez prostředků k bratranci, učiteli v Pravně, kde mu pomáhal ve škole. Do Mošovců se vrátil jako pomocník místního učitele A. Buriana. Setkával se pak jen s matkou.

Otec zosobňoval Boží autoritu a Ján trpěl pocitem silné hříšnosti, nenáviděl Bibli, ale tušil, že jeho utrpením není vinna. Věděl, že kromě veršů o trestání osahuje místa, hovořící o Boží lásce k člověku, která zakazují otcům popouzet děti k hněvu. ¹⁰⁹ Navzdory všemu

---

¹⁰⁷ Citace z Kázní, pokud k nim není dodatek, jsou označeny sbírkou I a II / stranou dané sbírky.

¹⁰⁸ Poprvé zbásnil r. 1803 verš, kterými mošovské dívky vítaly bratislavského superintendenta D. Crudyho. Slovo „superintendent“ změnil na „biskup“, neboť to bylo příliš těžké k naučení i zapamatování. Pamäti str. 36

¹⁰⁹ „Mne sa najdrahšie a najmilšie meno otec obrátilo na strašidlo...dietky nepatria len rodičom, ale i Bohu, Boh im ich dal a požehnal pod podmienkou, že nad nimi budú vládnuť dobre, vľúdne a láskavo“. Noční děsy z otce u něj přetrvávaly do dospělosti. Smířili se až za jeho působení v Pešti, odkud otce finančně podporoval, ale již nikdy se nepodívali jeden druhému do očí. Otec zemřel mladý, podle Jánova názoru na následky duševní nevyrovnanosti. Tmt. str. 78 Kollár psal Pamäti jako čtyřicetiletý, nebyl nezaujatý. Emotivní náboj zkruslil dojmy, například líčení otce. Ján se měl nejprve učit kožešníkem a pak řezníkem, ale téměř z toho onemocněl, až

položila základy jeho víře křesťanská výchova, domácí pobožnosti, většinou nahrazující čas pro dětské hry. V osmi letech četl Historii církevní a Melantrichovu Bibli, kde se podíval začerněným místům a podpisu pátera Koniáše.¹¹⁰ Mošovský učitel J.Šulek, osvícenec a evangelík, vedl žáky k rozlišování mezi vírou a strachem z Boha a doslova je léčil z pověr. Byl milovníkem hvězdářství a znalcem československé literatury, vlastnil obsáhlou knihovnu. Lásku ke slovanské řeči v mladém Kollárovi probudila jeho slovensko-latinská gramatika, Adagia slavico-bohema, Doležalova gramatika, Phrases Slavicae a Catonovy hexametry s překlady Komenského.¹¹¹ Ve škole v Kremnici¹¹² Ján získal kusé vědomosti z přírodopisu, uherských dějin a klasické literatury a začal studovat latinu. Učitel Š.Komáry učil žáky deklamovat a půjčoval jim novější latinské autory, například Erasma. Poté co si Kollár od učitele A.Buriana půjčil Nejedlého překlad Homérovy Illiady, rozhodl se dokonale naučit svůj mateřský jazyk a stát se slovenským spisovatelem.

Na gymnáziu v Banské Bystrici oceňoval „samočinnosť ducha a rozumu“. Pod vedením učitele Magdy četl Horacia, Vergilia a Cicerona, dokonce i v kostele měl klasiky schované v klobouku. Magda působil na Jána humanistickými postoji a důrazem na vzdělanost a praktickou víru.

Teologická studia na bratislavské univerzitě byla pro Jána „hnusná pasívnosť a učenie z pamäti“. Postrádal matematiku a přírodopis, což nahrazoval pilným samostudiem, četl německou literaturu, zejména pedagogickou. Zinscenoval soukromé hodiny matematiky pro sebe a přátele u vzdělaného teologa S.Zsigmondyho, který s nimi probíral newtonovské a leibnizovské úlohy.¹¹³ Studoval dobrovolné předměty jako pedagogiku, estetiku, latinu, řečtinu a hebrejštinu, Nový zákon a antickou literaturu, soukromě francouzštinu a angličtinu. Maďarsky se nikdy dobře nenaučil, necítil k Maďarům žádnou nenávisť, ale odrazovaly jej surové mravy a divokost maďarských studentů. Znalost jazyků uspokojovala především jeho dychtivost srovnávání a objevování rozdílů vzhledem k mateřské řeči. Profesor Palkovič, profesor československého jazyka a literatury, prý za celou dobu studia neměl ani jednu

---

se jej ujal mošovský učitel A.Burian a donutil jeho otce, aby nechal syna chodit do školy. Paměti prošly recenzemi, ale vdova W.Kollárová jakékoli změny a korekce obsahu nakonec nepovolila. Doslov str. 233

¹¹⁰ Historii J.Kocína z r.1594. Bible z r. 1552 s poznámkou „Correxit, quae corrigenda scivit P. Ant. Konias.“ Tmt str. 25.

¹¹¹ Učitel bral žáky v noci na hřbitov, nechával je sedět na hrobech a křičet „nebojím se“. Kollár později usiloval o očistění křesťanství od pověr, rozlišoval mezi obřadem hlubokého významu a pouhým manipulativním kultem bez obsahu. Poukazoval na důsledky pověrčivosti v Mošovcích. Tmt str.30

¹¹² Kremnickou školu zvolil proto, že byla tolerantní k Němcům i Slovákům. Jiné místo odmítl poté, co byl zde svědkem poprav slovenského poddaného německým pánem. Tmt. str. 48.

¹¹³ Četl a F.V.Reinharda, neologa a supranaturalistu sympatizujícího s reformací, také mj. Bartha a „spisy o výchově“ hallského teologa A.H.Niemayera, výpisky používal i v pozdějších letech. Paměti str. 128. Zsigmony se díky Kollárovi stal později bratislavským profesorem řečtiny. Tmt. str. 135

přednášku, Kollár proto četl Puchmajera a Jungmannovy překlady. Vzpomíná, že pro československý jazyk se nadchli jen tři: on sám, další slovenský student a Moravan F.Palacký. Scházeli se a „kochali“ zvuky mateřské řeči. Se srbštinou a staroslověnštinou jej seznámil srbský spolužák, pro svůj slovanský jazyk byl jeho srdci bližší než kterýkoli Maďar nebo Němec. Samostudium Kollára posunulo k osvícenské zbožnosti, ale přes důraz na rozum si zachoval citovou zbožnost a přikláněl se k reformační biblické tradici. Studia ukončil r.1815 disputací na téma věroučné, *O svobodné vůli člověka, jak ji porovnat s boží vševědoudcností?* a mravoučné, *Nejvyšší mravní princip, neboli pravidlo*. Stipendium pro studium na německých univerzitách podmiňovalo candidatum, závěrečná zkouška, sestávající mj. z věrouky, mravouky, výkladu Písma, pastorální teologie a církevních dějin. Kollár ukončil s vynikajícím prospěchem.¹¹⁴

Věnoval se i pedagogické činnosti. Spravoval bratislavský sirotčinec a podle vlastních slov jej pozvedl ze sociální i mravní bídy: zavedl hygienická opatření, tělocvik a estetickou výchovu, kreslení, hudbu a zpěv. Jako vychovatel bohatých zemanských synků se dostal do společnosti vlivných a bohatých rodin, k divadlu a hudbě, které se vášnivě věnoval. Navštěvoval hodiny tance, jak dodává, ne kvůli neřestné zábavě, ale pro udržení tělesné kondice, kterou jak se domníval, měl jednou potřebovat na katedře nebo na kazatelně.¹¹⁵

Před nástupem na univerzitu v Jeně strávil dva roky opět v Bystrici jako vychovatel. K významným přátelům zde patřil M.Zmeškal, naturalista, volnomyšlenkář, od něhož si Kollár půjčoval mj. Voltaira, Diderota, Rousseaua, Tindala, Hobbese, oslovili jej obzvláště Spinoza a Volney. Nestal se proselytou, zůstal chladný k těmto vlivům, některá Voltairova díla ani nedočtl, protože se mu ošklivily.¹¹⁶ Francouzské autory četl v originále. Tehdy získal Komenského Labyrint srdce. Při četbě experimentoval s jazykem, počítal poměr samohlásek a souhlásek, jejich kombinací a záměnami hledal „cestu k řubozvučnosti“, ale usoudil, že jí lze dosáhnout jen vrozeným estetickým citěním a sluchem. Než odešel do Jeny, pro získání dalšího stipendia složil zkoušku u superintendenta: spočívala v rozboru zkušebního kázání na téma *O tom šťastí, že my nie medzi pohanmi, ale medzi kresťanmi sme sa narodili*.¹¹⁷

---

¹¹⁴ Udělal si „kostru“ ze všech jmenovaných nauk v logickém pořadí, a postupoval „analyticky od hlavných právd k podrobnostiam“. Připravil se za měsíc. Tuto metodu používal později při přípravě kázání. Tmt. str. 143

¹¹⁵ To jej ochránilo před nemravností, alkoholem, karbanem a dalšími studentskými nezdobami. Tmt. str. 141

¹¹⁶ Seznámil se všemi „ateistami, naturalistami, deistami a bohvie eště s akými istami“. Tmt. str. 158

¹¹⁷ Tmt str. 158.

V Jeně navštěvoval i lékařské přednášky a praxi, pak se soustředil na teologii, filozofii, historii, přírodní vědy a řecko-latinskou filologii. Profesor teologie J.Ph.Gabler, bývalý farář, mu přiblížil myšlenky protestantismu a naučil jej ctít „šťastné střední cesty“.¹¹⁸

„...slobodomyselný, racionalista, ale náboženskú a vieroučnú látku prednášal a vysvetľoval s najväčšou úctivosťou a šetrnosťou - i tam, kde ich pokladal za zastaralé alebo nesprávne ponímané. Bol tvorca novej vedy, biblickej teologie, ktorú prísne oddeľoval od teologie cirkevnej. Látku biblickej teologie čerpal zo zdrojov Písma sv., ako ho treba vysvetľovať podľa stupňa súčasnej vzdelanosti a podľa zdravej kritiky. Cirkevna teologia, to bola v jeho poňatí náuka zostavená od cirkevných otcov a učencov v predošlých storočiach. Prvá vynášala zmysel zo svätých písem, druhá ho do nich vnášala; ona predkladala to, čo hovorili a učili sám Kristus a jeho apoštoli, táto obsahovala ľudské výklady Kristovho učenia a apoštolov.“¹¹⁹

Všeobecné dějiny a německé dějiny přednášel H.Luden. Nerozlišoval mezi germánskými a slovanskými prvky v bájesloví, nerespektoval slovanskou mytologii a považoval vše za ryze germánské. Kollár s ním polemizoval s argumentem, že jména božstev lze vysvětlit ze slovanské řeči a ne z němčiny. Přírodní filozofii a přírodopis přednášel L.Oken, prý jeden z nejsvobodomyšlnějších katolíků, svérázný, s bohatou fantazií, což vyhovovalo studentově poetické duši.

„Vysvetľoval nám stvorenie sveta, najmä vznik našej slnecnej sústavy s jej planétami a mesiacmi a potom vznik človeka z vody pri morskom brehu...akoby som bol býval očitým svedkom tvorcu v tom čase, keď tieto veci tvoril.“¹²⁰

Filozofii a estetiku přednášel J.F.Fries, Kollárovi blízký pro svůj slovanský původ. Jeho matka pocházela z Moravy, on sám byl členem ochranovské Jednoty bratrské, oplýval „náboženstvím, mravností a krásoumem“, sympatizoval s uherskými studenty pro jejich píli. Nakonec mu byly zakázány přednášky, poté co se zúčastnil wartburgské oslavy. Jeho pojetí estetiky a náboženství v těsném svazku bylo pro Kollár-básníka cennější, než samotná biblická dogmata protestantství. Fries urovnával jeho filozofické pohledy, pohybující se

---

¹¹⁸ „Střední štěstí jest nejlepší...kdo vysoko leze...padnouti může, kdo se nízko plazí...snadno shnije.“ I/409

¹¹⁹ Pamäti str. 179. Gabler odlišoval bibliistiku od dogmatiky, tzv. vracel biblickým pojmům jejich původní význam a nadřadil jej dogmatům. V rámci demytologizace Starého i Nového Zákona se přikláněl k „přirozenému vysvětlení zázraku“ s důrazem na mravní dopad evangelia. Kristu připisuje „božskost“, jeho proměnění vysvětluje jako důsledek bouře a blesku, vzkříšení Lazarovo jako probuzení ze zdánlivé smrti. Prý v teologii „více bořil než stavěl“. ODKAZ str. 163.

¹²⁰ Pamäti str. 185

„medzi okenovským materializmom, schellingovským a fichtovským idealizmom. Jeho cieľom a úsilím bolo spojiť náboženstvo, mravnosť a umenie jednou vidinou, totiž vidinou krásy duše.“¹²¹

S predstaviteľom novoluterskej ortodoxie K.Harmsem sa Kollár nesetkal, ale prevzal od nej sobe blízke zásady protestantství: aby Bible zůstala živá, je potřeba ji překládat nově každých sto let, protože evangelickou církev ovládl rozum na úkor učení. Katolická církev se vzdělává svátostmi a reformace především slovem božím, luterská se vzdělává svátostmi i slovem božím. Kollára zaujal i řečtinář a novozákonník H.A.Schott, tolerantní ke Straussovu spisu *O životě Ježíšově*, přestože sám Kollár spis později odmítl. Kollár se několikrát osobně setkal s J.W.Goethem a četl jeho poezii a jiné německé, francouzské i italské básníky. Udržoval kontakty s Šafaříkem, Palackým i Jungmannem. Učil se rusky, z ruštiny překládal, účastnil se pravoslavných bohoslužeb ve Výmaru. S přítelem J. Benediktim založili „československé besedy“, provozovali mluvnická cvičení, četli šestidílnou Bibli a polské a ruské knihy. Slovenským účastníkům prý nevydržela horlivost. Ruští studenti, s nimiž se setkal, většinou postrádali slovanské povědomí, což Kollár nesl stejně těžce jako nedostatek slovanského ducha vedle původně slovanských jmen míst jenského okolí.¹²²

Od mošovské školy se s mateřskou řečí nesetkal. S vědomím, že chce jednou v mateřštině kázat, vrhl se do samostudia gramatiky a slovníků, překládal z polštiny, němčiny a francouzštiny. Sbíral a zpracovával látku pro učebnice, Začal s vlastní tvorbou, nejprve pro čítanka a slabikář, skládal písně a modlitby pro mládež. Přátele si volil podle zálib, nejbliže měl k těm, kdo tíhli ke slovanství, četl Vídeňské Noviny, Hromádkovy Prvotiny a překlady klasiků. V Jeně si zajišťoval živobytí soukromými hodinami latiny a klasiků pro syny profesora politických a státních věd Lüdera. Další pobyt zde si zajistil obranou Horatiovy ódy.

Po věroučné stránce Kollára výrazně ovlivnil výmarský superintendent J.G. Herder, osvícenský básník, literát, filozof a teolog. Kollár studoval v Jeně po jeho smrti, jeho myšlenky přijímal zprostředkovaně, ale zásadně, především jeho soustředění se na lidského ducha s jeho estetickým a citovým zaměřením. Příroda byla Herderovi zdrojem božské energie a harmonie, spějící k vyšší dokonalosti, jeho náboženství náboženstvím humanity: křesťanství garantuje humanitu nejčistším způsobem. Herderovy myšlenky výrazně pronikly do Kollárových kázání za působení v Pešti. Herder ovlivnil Kollára svou chválou Slovanů pro jejich obzvláštní mírumilovnost a snášenlivost, vlastnosti, kvůli nimž byli vystaveni ústrkům

---

¹²¹ Návaznost na Schleimachera, otce „moderní teologie“. Stavěl na citovém prožitku. ODKAZ str. 155, 167, Paměti str. 187.

a ponížení. Století pokroku dalo slovanskému národu novou příležitost uplatnit se a zviditelnit mezi jinými národy. Herderův slovanský původ znamenal mnoho pro Kollárovo náboženské myšlení a vlastenectví. Slovanská myšlenka se spojila s náboženstvím humanity, kvalita slovanství byla náboženskou kvalitou jedince i skupiny.¹²³

Kollárovou vášní bylo vše související s přírodou, v dětství „holubárské šialenstvo“ a nebezpečné sporty. Miloval práci na poli, dobu žní a lidskou soudržnost při nich, slovenské tradice a zpěvy, které sbíral a zapisoval, prosil Boha, aby léto a žně trvaly a podzim a zima nepřicházely. Ještě jako dospělý pracoval na herbáři. Pěšky prošel Moravu, která jej uchvátila romantickým krajem a libozvučnou řečí. Vzpomíná na silnou bouři, při které mocně prožíval svou sounáležitost s národem a bolest nad jeho zaostalostí a přál si bouřku i na národní obloze pro vyčištění zkaženého povětří. Na svých cestách se dostal až pod Mont Blanc. Příroda mu byla zdrojem energie a důkazem geniality stvoření. Květiny pěstoval všude, kde právě pobýval, dával jim jména jako Veeslavín, Komenský, Sokrates, Platón, Schiller aj. V Jeně přednášeli botaniku profesoři Voigt a Oken. Okenovy přednášky byly drahé, studenti si kupovali materiál i knihy a Kollár do záliby mnoho investoval. Příroda byla jeho útěchou i později v těžkých dobách v Pešti. Lásky k přírodě hrála zásadní roli v jeho osobním vztahu k Bohu. Na cestách, při studiích i zábavách si nejvíce cenil poznání, svobody a samostatnosti.

„Čo človek nevidí, to si celkom ináč predstavuje. Ja aspoň pociťoval som vždycky akýsi tajný strach pred vecami a osobami, ktoré som nevidel na vlastné oči, a tento strach zmizol, keď som ich mal pred očami.“¹²⁴

„Nič ma tak neučilo obdivovať Boha, milovať svet jako kvety...vracal som sa opäť do života so smiereným srdcom a s obnovenou zmužilosťou do boja – také divy tvorila vo mne božia príroda!“¹²⁵

„Nikdy mne snad nábožnější city nepronikly jako zde...před tímto...nebetyčným oltářem boží všemohoucnosti... musí býti Bůh, musí býti věčnost a nesmrtelnost.“¹²⁶

Hvězdářství bylo dalším Kollárovým zájmem, ale mohl studovat jen z knih a hvězdy amatérsky pozorovat, zhotovil si proto papírovou zeměkouli a „nebeskou guľu“. Ke všem koníčkům tvořil vlastní výrobky a pomůcky. Nerad opakoval jednu činnost, tvořil, vynalézal,

---

¹²² Jena (Jana), Vináry (Weimar), Gospoda, Breznica (Prisnitz), Velnica (Wölnitz), Kunica, Loboda (Lobeda), Klosvice, Celnice aj. jako pozůstatky osídlení slovanských Srbů. V oblasti pracovali Lužičtí Srbové. Během vycházek vznikly části prvního zpěvu Slávy dcery. Pamäti str. 174.

¹²³ Více ODKAZ str. 168-171.

¹²⁴ Pamäti str. 167.

¹²⁵ O lásce k přírodě tmt. str. 149, 167, 209.

¹²⁶ Jeho výrok při pohledu na Mont Blanc. Cestopis *Druhá cesta do Vlach*, cituje ODKAZ str. 162.

napodoboval řemesla, i vazačství knih, které nikdy neviděl. Do tajů fyziky jej jako chlapce zasvětil bratranec a probudil v něm tak prý navždy touhu po studiu.

Mošovská evangelická škola a kostel stály na okraji vesnice, zatímco katolická škola i kostel přímo ve vesnici. Kollár to jako chlapec vnímal jako nesnášenlivost, nerozum a křivdu vůči evangelické církvi a později se vědomě přiklonil k evangelické tradici podle přívržence luterství K.Harmse. V Jeně několikrát navštívil pietistické shromáždění. První nadšení vřelou zbožností vystřídal odpor k zatemnělým místnostem, svícím a německým náboženským knihám, vyžívajícím se v dědičném hříchu, pekelných mukách a d'áblech, Kristových ranách a krvi. Pietisty později nazval „německými nábožníčky“. Báł se, aby stejný typ citové zbožnosti nezachvátil i slovanský národ, jemuž se právě kázalo náboženství rozumu.¹²⁷

Jeho vztah k německému národu poškodily příklady německé krutosti. Oslava výročí reformace na hradě Wartburku 18. října 1817 na něj zapůsobila nejen jako připomínka Lutherova díla, ale i jako výraz německého vlastenectví a fakt, že se tu náboženství s vlastenectvím slučovalo. Oslavy se zúčastnili se i profesoři Oken a Fries. Kollára jako vlastence inspirovala k zájmu o slovanskou minulost v okolí Jeny a podnítila básnictví.¹²⁸

V Lobedě zastupoval faráře J.F.Schmidta, jeho mladší dcery připravoval na konfirmaci a sblížil se s nejstarší Frederikou Wilheminou. Stejně jako příroda i tento cit byl inspirací v jeho tvorbě. Přesto odmítl prosbu lobedských farníků, aby se stal po farářově smrti jeho nástupcem. Chtěl být evangelickým kazatelem ve své vlasti.

„Ja nie som Nemeč, som Slováč, mne Prozreteľnosť určila inú úlohu...ja svoje slabé sily a život chcem obetovať svojmu zanedbanému a ešte nevzdelanému národu.“¹²⁹

Kontakty mezi oběma mladými lidmi ustaly. Po několika letech dostal Kollár zprávu, že Wilhemina onemocněla. Ve 30.letech navíc zakázala rakouská vláda studentům z Uher studovat na německých školách, korespondence podléhala cenzuře. Snoubenci se vzájemně považovali za mrtvé. Setkali se až po dlouhých šestnácti letech, vzali se r. 1835 ve Výmaru.

Během návratu z Jeny zpět do Uher a pak do Pešti navštívil Kollár načas Prahu. Scházel se s Jungmannem, Dobrovským, Hankou a Preslem. Zklamán nedostatkem vlastenectví plakal při odjezdu Palackému v náručí se slovy:

---

¹²⁷ Pamäti str. 182.

¹²⁸ Více tmt. str. 197-203.

¹²⁹ Tmt. str. 220.

„Priateľ, zle je nám, náš národ je nešťastný, ja iba teraz poznám jeho smutný stav a veľké potreby.“¹³⁰

Pešť se stávala obchodním centrem oblasti. Kollárova kazatelská služba zde probíhala v letech 1819-1849. Kromě bohoslužeb sloužil slovenské menšině pastoračně a prakticky, pomáhal například při velkých povodních. Usiloval o kulturní vývoj a vlastenecké povědomí posluchačů, učil je slovensky číst. Plán postavit jim vlastní kostel se neuskutečnil, Kollár si pouze vysloužil urážky z německé strany.¹³¹ R.1821 prosadil založení místní slovenské školy. Téhož roku odjel s podlomeným zdravím na roční léčení do Turčianských Teplic. Po návratu do Pešti zaujal na žádost slovenských evangelíků místo zesnulého faráře Molnára. Samostatnost sboru potvrdil r. 1833 svým dekretem císař František.

Navzdory mnoha problémům se v Pešti věnoval umělecké a vědecké činnosti. Sbírka *Básně* z r. 1821 byla r. 1824 rozšířena na sbírku *Slávy dcera*, vznikla rozprava *O literárnej vzájemnosti mezi kmeny a nářečími slavskými* z r. 1836, *Paměti z mladších let života*, *Cestopisy*, archeologická a etymologická rozprava *Sláva bohyně a původ jména Sláva čili Slavjanův* z r. 1839, *Staroitalija slavjanská* a další.¹³²

Kollár byl sledován maďarskými úřady a po dobytí Pešti císařskými vojáky r.1848 uvězněn, přestože se maďarské revoluce nijak neúčastnil. R.1849 odešel do Vídně, kde se věnoval literární a vědecké činnosti. Upoutal pozornost úřadů, které mu nabídly významné místo mimořádného profesora archeologie na vídeňské univerzitě. Stal se „důvěrníkem c.k.ministerstva ve věcech uhersko-slovanských“.¹³³ Těžko říci, zda pro vyčerpání ke konci svého života podlehl tlakům a těžkostem z předchozích období a uvolil se přijmout jednodušší práci pro Vídeň. I v nových pozicích se bral za slovanskou otázku: vypracoval projekt pro reorganizaci školství v monarchii a organizaci protestantských církví v Rakousku. Umírá 24.ledna 1852. Pomník i ostatky byly r.1904 převezeny do Prahy.

II. Kollárova filosofie náboženství

---

¹³⁰ Tmt. str. 225.

¹³¹ O církevním životě vypovídají protokoly uložené v budapešťském archivu, například o sbírkách na stavbu slovenského chrámu, je protokol ze sborového zasedání z 2.10.1838, v němž Kollár požaduje užívání slovenštiny, resp.češtiny, protože slovenští „církevní“ protokolům nerozumění a proto se méně podílejí na záležitostech církevního života. Sborník str. 233.

¹³² *Staroitalija slavjanská*, pokus dokázat, že původní obyvatelé Itálie byli Slované. ODKAZ str. 159.

¹³³ ODKAZ str. 159.

Kollár chápe člověka jako harmonickou bytost, žijící v jednotě s přírodou a celým kosmem. Bůh o lidstvo pečuje a chrání je, podle své vůle určil místo a čas narození každé lidské bytosti, pečuje také o přírodu a řídí její běh:

„Slunce, měsíc i hvězdy se jen působením božím hýbají.“ I/55

Kollárova filozofie náboženství staví na člověku a Bohu jako dvou pevně propojených rovinách. Antropologie sledovala Herderův vzor: člověk je souhrnem rozumové stránky, vůle, přírodního i duchovního citu, který rozvíjí a tak dosahuje konečného cíle dějin: naplnění Božího obrazu v sobě ukrytého. Bůh a člověk jsou nerozluční, Bůh se v člověku zviditelňuje a ten dosahuje božské roviny, je mikrokosmem i vrcholem stvoření, v jeho sebeuvědomění se naplňuje jeho božství a současně uvědomění samotného Boha. Svou aktivitou se člověk podílí na novém stvoření. Naplněním smyslu lidského života, dějin lidstva a dějin spásy, „městem Božím na zemi“, je ideál humanity. Vzdělávání k humanitě je božské, je úkolem a nadějí náboženství v moderním světě. Křesťanství je bytostně spojeno s člověkem, vychází z lidství a tuto linii má sledovat i křesťanské učení. Zákony stvoření a prozřetelnosti jsou dány dobrým a moudrým Bohem Otcem, nejvyšším pravidlem pro práci a vztahy je přemáhající Ježíšova láska jako nositel spásy. Měřítkem náboženské zkušenosti je svědomí, neboli hlas Ducha Božího, který upomíná k následování dobra, věrnosti společenství, které nese člověka ve víře v přemožení slabosti a smrti, ve zdar jako odplatu za dobré dílo, ve stále působící Prozřetelnost.¹³⁴ Člověk je vrcholem stvoření a má naději světa v rukou, ale šance dává Bůh, „Otec světů“. Skrze evangelium zasahuje celého člověka, dává mu návod pro praktickou lásku, dává smysl a důvod ctnosti. Stát se obyvatelem nebe, „nebešťanem“, znamená být nejprve člověkem. Chrám je duchovním stánkem i místem mezilidských vztahů, nebeský a pozemský svět jsou v rovnováze.¹³⁵

Po Harmsově vzoru Kollár hodnotí pouhé náboženství rozumu jako chudé, buď bez rozumu nebo zbožnosti nebo obojího. Souhlasí, že ve „starém náboženství“ stvořil Bůh člověka, zatímco v „novém náboženství“ tvoří člověk Boha. V předchozích stoletích stálo odpuštění hříchů mnoho peněz, nyní je zadarmo pro vlastní zásluhy.¹³⁶ Harms odsoudil osvícenské náboženství rozumu jako ďábelské a zastával myšlenku zjevení, které pravdivě ukazuje situaci člověka před Bohem: hříšnost a nedokonalost a jedinou nadějí v odpuštění hříchů, s čímž Kollár sympatizoval.

---

¹³⁴ Tmt. str. 168.

¹³⁵ Herder přinesl „zvroucnělé osvícenství“. Tmt. str. 168n

Kollárovu filozofii náboženství i osobní víru přinášejí jeho kázání. Duchovní člověk participuje na božství v přírodě, a ta představuje přirozené náboženství jako zjevené. Přirozené a zjevené náboženství souzní v harmonii, obě mají stejné cítění, stejnou mluvu i skutky, jsou spojeny vnitřním organismem jako jedno stvoření. Dokonalá příroda je jedním z Božích zjevení, i s ní je Bůh pokrevně spojen.

„Mezi náboženstvím křesťanským a mezi přirozeným křesťanstvím je velmi šťastný svazek a utěšené porozumění, nejen z ohledu na vnitřní pravdy a články víry, ale i z ohledu na zevnitřní jejich běh, pořádek a přípravy. Svátky a slavnosti křesťanské tak se pěkně srovnávají s částkami roku a s proměnami přírody, tak sobě svorně ruky podávají, jako dvě upřímné děti jednoho otce, jako dva nedůvěrnější přátelé.“ I/118

Kollára ovlivnilo Friesovo chápání vztahu konečného a nekonečného bytí, který považuje věčné bytí za rozumem nepoznatelné, protože rozum, čili vědění, je omezeno existencí konečných jevů. Nekonečno je poznatelné jen citem, respektive tušením, které se klene jako most mezi věděním a vírou. Víra dokoná to, co nezmůže vědění. Věčnost, nekonečno, se zjevuje v estetice, v kráse pomíjivé přírody, a plane-li člověk citem k této kráse a vznešenosti, věčnosti se dotýká. Náboženství a krása jsou propojeny, cit tuší nekonečno v pomíjivosti. Tušení je podstatou náboženství a cestou k božství, cit je středem života, vede k mravnému jednání, je bodem mezi teorií a praxí. Náboženství, cit i mravnost vycházejí ze srdce.¹³⁷

Člověk sestává z těla a duše. Nesmrtelná duše se jako lidská výbava podílí na božím světě, existuje mimo prostor i čas a účastní se věčnosti, nese projevy božského rozumu. Rozum překračuje hranici pomíjivého těla, rozjímá o neviditelném a duchovním, rozsuzuje pravdu. Rozum a cit harmonicky souznějí a vzájemně se kontrolují, rozum chrání city před bludem a opovrhováním tělem v tomto světě, city chrání rozum před holým mudrováním.

„...duše je podstata a bytnost boží... co se věčnosti a blahoslavenství týče... má rozum, aby i o neviditelných věcech rozjímati mohla, má rozsudek, aby zlé ode dobrého, pravdivé od nepravdivého rozeznati mohla, má paměť, aby sobě...pěkných známostí nashromážditi...a zachovati mohla, má svobodnou vůli, aby podle vlastní libosti ctnost anebo hřích, pravdu anebo lež vyvoliti mohla, má citivost, aby cítila lásku aneb ukrutnost... má smysly, aby velikost, moudrost a všemohoucnost boží ve věcech stvořených spatřovala.“ I/395

---

¹³⁶ Tmt. p.p.č 27, str. 303.

Součástí plného lidství je Bůh a cestou k naplnění lidství je náboženství. Člověk se podobá Bohu především darem tvořivosti, schopností ducha objevovat neznámé a ze známého tvořit nové. Přesto si v tomto životě nemůže nárokovat vševědoucnost a všemocnost, protože nepojme šíři vesmíru ani nebeská tělesa, ani neví nic o jejich obyvatelích. Boha poznáváme v duchovním smyslu, je to jako „nevlastně rozumětí“. ¹³⁷ Přesto je vztah mezi člověkem a Bohem důvěrný, jako „mezi blaženci a blažitelem, mezi nebešťany a Bohem“.

„... čím tělesnější a prostější jest některý člověk, tím více tělesné a zemské jsou jeho myšlenky o Bohu, čím rozumější a osvícenější jest některý křesťan, tím čistější a duchovnější jsou jeho známosti o Bohu... neznáme kde jsou meze tělesného a duchovního světa.“ I/131n.

„Tato vynalézavost může mít místo ve vědách a umělostech... řemeslech... obchodech. Co je v náboženství zjevení boží skrze proroky a pobožné muže, to je vynalezení v uměních a v životě.“ II/378

„(ale) náš rozum jest tu velmi omezený, naše oči jsou velmi krátkozraké, známost o stvořených věcech jest chybná, nejistá, pochybná bludná, na hádání a domnívání založená.“ I/ 122

Člověka s Bohem jako nejvyšším principem spojuje všepronikající harmonie. Od stvoření světa člověk Boha hledá, ptá se na jeho podobu a vlastnosti, tvoří si jeho obraz v souladu se svou povahou, sklony, potřebami, prostředím, národem, dobou a kulturní tradicí. Proto existuje o Bohu mnoho představ. Osvícený člověk nikdy Boha hledat nepřestane, hledá skrze vlastní životní příběh, v okolnostech do nichž jej Bůh podle své vůle postavil, v každodenní realitě, skrze prožitek pokory, svobody i odpovědnosti. Vztah Boha a člověka, je součástí lidské přirozenosti, „pokrevnost mezi Bohem a člověkem“ vychází z nitra člověka a zároveň je pro něj stvořena. Mít náboženství v srdci je nejvyšší hodnotou, je to

„nic než život v Bohu, s Bohem, pro Boha, přátelství všech rozumných duší a duchů, nebeské pověťí... mluvící Božství v nejskrytějších hlubinách naší duše, nejvyšší kníže v duchovním světě... andělé i lidé v jednom neviditelném spojení, jehož středem jest Bůh.“ I/ 81-94

„Náboženství zajisté jest uměním o Bohu, o duši, o ctnosti a o věčnosti... o věcech, na kterých rozumnému člověku nejvíce záleží, bez kterých člověk není více člověkem... správce a ředitel celého života a všech lidských důležitostí... celému životu lidskému dává jakousi božskou barvu a nebeské vyznamenání... proto, že nás spřáteluje s Bohem, vede na cestě do věčnosti a otvírá nám naděje, výhledy a brány vyššího neskonaleho trvání a blahoslavenství.“ I/368

---

¹³⁷ Cit vede k mravnému jednání - Fries byl kantovec. ODKAZ str. 166.

¹³⁸ Kollár varuje před představami „muhamedánského náboženství“. I/ 130

Cílem života je šířit známost o Bohu Stvořiteli, vést duši k víře, ctnosti a pravdě, užívat si čistých radostí, tišit bolest, usilovat o dokonalost. Bůh se vždy o své děti stará, ale kdo hledá boží království a jeho spravedlnost, k dokonalosti mu bude vše přidáno a nemusí se bát ani smrti. K tomu Bůh ukázal tři cesty: rozum, Písmo svaté a přírodu, jako tři děti jednoho otce. Všechny je potřeba užívat společně jako tři plnohodnotné rovnocenné zdroje.

„...k tomu cíli dal nám Bůh svědomí, zkušenost, přírodu, zjevení, písma svatá, proroky, učitele a naposledy i syna svého...školy, chrámy, knihy:“ I/307

„...hlavně sice a pravidelně z Písma Svatého, a však vedle toho alespoň někdy a při jistých příležitostech i z jiných studnic vážiti budeme, které téže k darům a zjevením božím přináležejí, jako jest mezi jinými rozum, příroda a dějiny jak světské tak obzvláště církevní.“ II/495

Podle dokonalé Boží vůle „celé stavení tohoto světa jest jen škola boží“ pro lidského ducha, příroda je „živá Bible“, kterou Bůh „písal a otevřel“, aby člověku ukázal, jak žít a sloužit.¹³⁹ Rozum, zkušenost, umění, povolání, příjemné a vznešené věci, překážky a nebezpečí, dokonce i zlo ve světě vychovává, je to „vznešená harmonie světa“, tajemné spojení nebe a země. Víra provází a střeží člověka na všech cestách, činí jej lepším a moudřejším, činí jej budoucím nebešťanem. Vzdělává a povznáší zevnitř i vně, pobízí k činnosti, obnovuje síly, vše čisté povyšuje na ještě čistší a ušlechtlejší, motivuje city, chování, jednání i prožívání, uzdravuje tělo. Je „kořením“ radosti, smysly nakloňuje ke krásnu, sebereflexi, usměrňuje, probouzí svědomí, činí člověka člověkem, dává mu „důstojnou velebnost“, povyšuje tělo na „bratra duše“. Náboženství dává poznávat Boží vůli, odhaluje tajemství „kolébky i hrobu“. Zduchovňuje pozemský život, aby se člověk „nepřipodobňoval světu“, činí tělo chrámem Ducha svatého, probouzí nejvznešenější ctnosti: lásku, věrnost, trpělivost, smířlivost, veselost, statečnost v utrpení. Ukazuje na Boha jako „nejdokonalejšího Ducha“ a dobrotivého otce všech lidí, jeho neomezenou tvůrčí svobodu a moc v zákonech přírody a vesmíru. Náboženstvo je klíčem k pravdě, usvědčuje vnitřně, že vše viditelné je odrazem neviditelného, že viditelné zvěstuje Božstvo a dává lidskému duchu pevný základ v Bohu jako počátku i konci všech věcí. Přimlouvá rozumu i myšlení, že jsou Božími dary, způsobilými k rozvíjení k dokonalosti skrze zbožnost.

Nejcennějším Božím darem je svoboda, nelze ji člověku vzít, její omezování je hříchem proti celému lidskému pokolení. Svoboda sídlí v srdci, je známkou života, mírou

---

¹³⁹ „...aby vše, co oči a rozum má, v ní čítati a učiti se mohlo co a kteráby byla rozumá služba boží.“ I/81

lidské důstojnosti, odlišuje člověka od ostatních tvorů. Otevírá cestu ke všem dalším hodnotám, člověk ji má milovat stejně jako rozum, svědomí a náboženství. Člověk se rodí svobodný, ale nehotový: dar svobody rozvíjí výchovou a vzděláváním, aby dokonal to, co v něm Bůh začal. Vzdělanost je Božím cílem pro jednotlivce i celé národy, cestou, jak dosáhnout jeho podoby. Člověk má z přírodních zákonitostí poznávat Boha a jeho prozřetelnost, aby pochopil základní etické principy: mravnost, vztah k národu, důstojnost a spravedlnost.

„...nám je dána svoboda vůle, podle které voliti můžeme co se nám líbí.“ II/91

„Svoboda jest základ a výnimka ctnosti, bez které ctnost ani možná není...nejpodstatnější vlastnost...ku ctnosti...aby ona byla dílo nejen našich rukou, ale i dílo naší vlastní vůle.“ II/201

„...bez mravné svobody, žádná jiná svoboda možná není ani občanská, ano národní ani náboženská ani osobní...buď první péče každého, aby nejprve...do vnitřního světa, do srdce a svědomí svobodu, to jest ctnost, uvedl, aby zlé žádosti jeho rozum nepodmanily.“ II/206

Církev a Bůh jsou téže podstaty a zasluhují tutéž lásku. Bez společenství není dokonalého náboženství a nelze žít duchovní život. Církev plní i sociální roli, v ní se „obhazuje nevinnost“, rozšiřují znalosti, stírají sociální rozdíly, je místem vzájemného přijetí v odlišnostech, sdílení radosti i útěchy v neštěstí, vzájemné pomoci a podpory ve starosti i pokušení. Svátosti, zejména večeře Páně, zasahují nejhlubší nitro a probouzejí svědomí člověka. Svátost stvrzuje rovnost všech křesťanů bez rozdílu vyznání jako ratolestí jednoho kmene a dětí jediného Otce. Všeobecné kněžství je převzetím zodpovědnosti za vlastní církev.

„...jako kořen a ratolesti jeden strom jsou... církev je nejvyšším místem na zemi.“ I/9n

„dcera boží, sestra Kristova, matka křesťanů, šafářka tajemství božích, nádoba a služebnici náboženstva, matka náboženstva, duchovní manželka.“ I/208

„V království Kristově a v evangelické církvi jest každý kněz křesťanem a každý křesťan knězem.“ I/17

Cílem náboženské výchovy je „osvícení, ctnost a blaženost“. Svoboda, výchova, osvěta a vzdělanost vedou ke zbožnosti a ctnosti, osvěta ve svobodě dává křídla duchu a otevírá porozumění Písmu. Ctnost je čistá lidská přirozenost, ale pro její naplnění člověk potřebuje Boží vedení a pomoc Ducha svatého. Ne z vlastních sil, ale z víry čerpá sílu k ctnosti a životu v blaženosti. Ctnost není askeze, mnišství a sebezapření, ale uskutečňuje a posvěcuje se ve vztazích. Například manželství, nejvyšší lidské společenství, je místem, uprostřed něhož lze nejlépe pěstovat čistou mravnost, pravdu a spravedlnost, usilovat o

zbožnost a rozvíjet etické hodnoty, přenesené posléze do církve a národa. Zdravá rodina je základem zdravého národa, proto je tak důležitá výchova a vyučování.

Cílem života a smyslem křesťanské bohoslužby je šířit známost o Bohu tak, aby se projevila ve všech oblastech života. Výchova církve tvoří dobrého křesťana, mění se na výchovu obecnou a veřejnou a zakládá tak lidské štěstí. Mládež vychovaná v církevních školách je nadějí pro společnost a národ. Zúročení Bohem darovaných schopností k přijetí Kristova učení a ctnostnému životu je štěstím a požehnáním „celého domu“.¹⁴⁰

Kollárovy kázně nepřinášejí ušinitou teologii:¹⁴¹ Bůh je Stvořitel, Všemohoucí, dobrotivý Duch, Otec, který řídí celý svět, nebesa i země vyznávají jeho svatost. Je k člověku vlídná a povzbudivá, „fandí mu“ ale nešetří jej. Ano, člověk má mnoho špatných vlastností a upadá do pokušení a hříchu, bez Boha je ztracen zde i na věčnosti, Ježíš je prostředníkem mezi člověkem a Bohem, je tím, kdo přinesl příklad následování, byl obětován a vzkříšen, tak jako člověk s ním bude vzkříšen.

„Bůh jest věčný bez času, veliký bez velikosti, nesmírný bez míry, všudypřítomný bez místa, lítostivý bez bolesti, spravedlivý bez hněvu a pomsty...všech tvorů bytnost vyplývá z něho jako ze studnice...panuje nad viditelným i viditelným světem.“ I/123.

„Bůh je Duch na zemi i na nebi, je pravá láska a dobrota a největší štěstí i blahoslavenství.“ I/128

III. Kollár kazatel

Sbírka *Kázně a řeči* předkládá celou Kollárovu náboženskou filozofii, shrnuje jeho teologické myšlení, víru a vlastenectví, dokládá duchovní i sociální situaci doby, je souhrnem cílených promluv v čase, příznivém a nadějném pro změny. *Kázně* proto, že je to „již samo předmětné dílo“, zatímco kázání je „samo činění a trvání skutku“.¹⁴² Náboženství člověka dotváří a je zároveň středem všeho dění, energií, nabíjející všechny prvky života, dává ožít kráse, umění i humanitě. Kázně jsou jasnou výpovědí o tom, že veškeré dobro ve stvoření je a trvá jen z vůle dobrého Boha.

Vůbec první dvě kázně Kollár pronesl v maďarské Nired'háze. Příběh o nasycení zástupu jej inspiroval k úvahám o „křesťanovi na cestě“, který doufá v ochranu a opatrování

¹⁴⁰ Kollár připomíná reformy Marie Terezie a Josefa II.

¹⁴¹ Lochman mluví o Kollárově „bohoslovecké slabosti a náboženské bezprogramovosti v dobově podmíněném a biblicky ušinitém programu“. Kollárova reformační víra a teologie se musela dělit o jeho srdce „s jinými a někdy zhavějšími vírami a láskami“, patrně s poezií a manželkou Frederikou. Avšak jak Bolzanova tak Kollárova teologie byla právě tím zvláštní a jiná, než jakákoli předešlá spojená s dějinným kontextem. ODKAZ str. 176

¹⁴² Téměř 1500 stran. Nedělní, sváteční a příležitostné kázně a řeči. Předmluva I.

boží (jako doufal v Krista tři dny cestující zástup), rozšiřuje svoje vědomosti (poslouchá „božské znalosti“ tak jako naslouchající zástup) a usiluje o to být užitečný bližním (jako Kristu na cestě za zástupem a apoštolé, kteří zástupu posluhovali). Tehdy „velmi češtil“, uplatnil znalost slov z četby a posluchači jej považovali za „vysokoučeného slavistu“. Druhá kázeň na téma Ježíšova vyhnání kupců z chrámu pojednávala o svatém hněvu pro svaté božské věci.¹⁴³ Jedny z prvních kázání vznikly v Lobedě, kde zastupoval faráře Schmidta: *Které jsou ty věci, za něž i my podle příkladu Kristova život klásti máme?* zařazené do sbírky I. a *Vyššia a rozšírenejšia vzdělanosť nedáva kresťanom právo poškrňovať sväté nedele*.

V pešťském sboru Kollár působil třicet let. Během té doby napsal celkem 1800 kázání, tj. 60 desetistránkových kázání ročně na řádné bohoslužby. Tiskem jich vyšlo 110, r. 1831 po 53 kázáních a r. 1844 po 57 kázáních, ve dvou svazcích pod názvem *Nedělní sváteční a příležitostné kázání a řeči*, 8 kázání vyšlo tiskem zvlášť.¹⁴⁴ Do kázání se promítla témata jeho básní, konkrétně sbírky *Slávy dcera*, dokončené 1824, kdy již pět let působil jako kazatel: svoboda, humanita, dobro, spravedlnost.¹⁴⁵

Pešťské posluchačstvo koexistovalo jako tři sbory: německý, maďarský a slovenský ve společném chrámu. Němci byli vzdělaní, bohatí a okázalí, Maďaři ve vysokých úřadech se těšili přízni vrchnosti, obě hojně zastoupené skupiny navštěvovali své ranní bohoslužby. Slováci přicházeli do Pešti za prací, chudí a nevzdělaní, mluvili německy a maďarsky, bez vztahu k vlastnímu národu a řeči, navštěvovali odpolední bohoslužby. Jejich pozice, stejně jako kazatele, byla nejistá a politicky nebezpečná. Kazatel je vedl především k soudržnosti a slovanskému sebeuvědomění.¹⁴⁶ Skrze kázání s nimi navazoval duchovní a citové spojení, přizpůsoboval jejich potřebám a založení čas i délku bohoslužeb. Nikdy neuslyšel

„ani té nejmenší žaloby proti nesrozumitelnosti...byli velice míchaní a rozliční, ti nejvzdělanější a nejosvěceniější, jako i ti nejsprostší a nejneumělejší...kazatel našel v Pešti paušť velikou, nevzdělanou a cele zanedbanou...musel tedy nejprvnější péči o to míti, aby toto mrtvé tělo oživil a oduševnil...vydavatel sobě to za pravidlo položil v chrámě biblické řeči užívati, předvedčen jsa, že... jen ten pospolitě káže, kdo biblické řeči užívá“.¹⁴⁷

---

¹⁴³ Pamäti str.107, 118.

¹⁴⁴ I.sbírka byla přeložena do srbštiny, polštiny, ruštiny a němčiny. Sborník, Tomčík, M.Tematické a slohové aspekty, str.254. V nich se autorův směr projevil jako „esteticko-humanistický racionalismus“ ovlivněný romantismem. Ondrejovič, D. cituje profesora Osuského, Sborník, str.221

¹⁴⁵ Tmt.str. 249n.

¹⁴⁶ Kázání této sbírky byly přeloženy do srbštiny, polštiny, ruštiny, maďarštiny a němčiny. Předmluva II.

¹⁴⁷ Předmluva I.

Kázně jsou umělecká literární díla s pevnou skladbou, živá a čtivá. Začínají modlitbou ve verši nebo v próze, k tématu anebo s obecným obsahem, chválou a díkem. První část je většinou výchovná, druhá na základě biblického textu jej prakticky vykládá v jednotlivých bodech, podrobně rozvíjejících téma. Kázně se neomezují na osvětu a ctnosti pro ně samé, ústřední myšlenka směřuje ke zbožnému životu člověka pro jeho blaho duchovní i tělesné s jistotou, že obojí je z Boží vůle a má Boží podporu, autor se odvolává na konkrétní místa z Písma. Kázně jsou prokládány citacemi nebo parafrázemi biblických veršů, končí výzvou k posluchačům, většinou podtrženou dalším biblickým veršem. Nevzdělaný kazatel, který nevládne písmem a nemluví biblickou řečí, neposlouží.

„Kde se kňazstvo nezaobere rečou a literatúrou, upadá na scestie, zaneprazdňuje sa prácami, ktoré niesú primerané duchovnému stavu.“¹⁴⁸

„...ústní mluvení tím lepší, dokonalejší a ušlechtlejší bude, čím vycvičenější bude ruka ve psaní ... vydavatel...sobě to za pravidlo položil v chrámě biblické řeči užívati, přesvědčen jsa o tom, že jen ten pospolitě káže, kdo biblické řeči užívá...že naši posluchači jakožto pilní posluchači Písma biblickou řeč nejen úplně rozumějí, ale často i samo užívají, tak že u nás bibličnost a pospolitost spolu splývá.“

„Kdo homiletickou literaturu jiných národů a sice jejich hlavních řečníků, zná, tomu se místa v těchto kázněch, na vzdělanost národu se vztahující, bezpříkladná nebo nechrámová a nenábožná zdáti budou: náboženstvo bez milování a napomáhání nejdražších důležitostí člověka, jest toliko nábožnůstkování a svatáčkování.“¹⁴⁹

Dopad kázní umocňuje zdvojování výrazů v názvech i obsahu, například *II. Adventní Neděle, Chvála rozumné svobody, VI. Postní, Napomenutí k národní svornosti*, atd. Kázal v mateřštině i v nářečích, kraličtinu upravoval do básnického jazyka, nakládal s jazykem volně.¹⁵⁰

Obhajuje formu kázní, zabývající se praktickými aspekty života a praktickou zbožností, naléhavě zdůvodňuje, proč být zbožným.

„Kdo nezná, jak tuhý svazek jest mezi náboženstvím a mravností ? Jak pravé náboženstvo šlechtnost života podporuje a napomáhá, nepravé pak nepravosti plodí?“ I/46

¹⁴⁸ Vypráví o zklamání z jistého slovenského kněze, jehož duchovní působení se neujalo, protože to bylo „niečo polonemeckého, polomaďarského, poloslovanského“ a faráře Molnára ze Pešti, jehož kázání bylo směsí špatné slovenštiny, němčiny a maďarštiny, bez potěšení, protože neznal pořádně řeč ani národ. Pamäti str.118nn

¹⁴⁹ Předmluva I.

¹⁵⁰ Velebí jazyk československý, slovenský, podtatranský. Jazykovou stránku Kollárových kázání analyzuje Tomčík, Sborník str. 256n.

Kázně sledují dvojí záměr, první všeobecný, se týká člověka, jeho práv a povinností, a zvláštní, určený skupině lidí podle, situace, místa a času. Oblasti obsahu se prolínají a stýkají:

„...jedna se týká látky, čili materie, druhá slohu, čili řeči. Co do látek předmětů: kdo chce tyto kázně i v podrobnostech rozuměti a spravedlivě o nich souditi, ten se musí přesaditi do onoho maličkého světa a těch okolostojících, ve kterých povstaly.“¹⁵¹

K výchově, vzdělání a dosažení dokonalosti daroval lidstvu Bůh různé prostředky. Nejlepším učitelem všech bez rozdílu stavu a životní situace je náboženství. Posluchačům se stále připomíná provázanost víry s dalšími prvky lidské osobnosti, jejich sourozenecký, vzájemně služebný vztah. Ctnost bez zbožnosti je prázdný a záporný stav. Skromnost bez zbožnosti je lakomstvím, štědrost marnivostí, útlocitnost zbabělostí, přátelství spolčováním. Zbožnost jako anděl strážný střeží odpovědnost, pravdomluvnost, spravedlnost, poctivost, plnění povinnosti. Ukazuje věci v pravém světle, záměnu dobra za zlo, sebeklam, pokrytectví, lež, opominutí dobra, lhostejnost, zbabělost. Posvěcuje ty neužší svazky mezi jednotlivci až po svazky mezi národy, bez ní je láska pošetilostí, manželství „divadlem bídy“, vlastenec divochem. Zbožnost mění lidský příbytek v chrám, zemi v „bydlení krajanů, bratří a sester“. Zbožnost, vlastenectví, mravnost a cit jako „sestry“ jsou pěstovány a rozvíjeny v církvi. Vyučování náboženství je tím užitečnější a vzdělavatelnější, čím hlouběji zasahuje do běžného života a čím těsněji je spojeno s vnitřním životem člověka, například dobročinnost vůči vlastnímu národu je „láskou obzvláštní“, „o čest a štěstí člověka pečovati, od bídy a neřesti ulevovati... se nazývá láska všeobecná“.¹⁵²

Kristovo „pokoj vám“ je připomenutí nutného odpočinku po celodenní práci, ale i chvíle k bilanci dne, zhodnocení slov i činů, ztišení před Bohem podle Ž 63, rozjímání o životě, přírodě, budoucnosti, věčnosti: tehdy „přichází neviditelně Kristus do každého příbytku“. Připojena je úvaha o rozdílu mezi dnem a nocí, hříchem a skutky temnoty a užitečnou prací za světla dne. V kázání na text o uzdravení chromého u vody autor přemítá o Boží „divné moci při vodách“, stvořitelském zázraku nad lidské umění, jež vede k oslavě všemocného Boha. Současně doporučuje prospěšnost koupelí, které pokud pomohou, jen Bohu patří chvála za úlevu a uzdravení díky jeho moci. Zdravý člověk pak nikdy nesmí zapomenout děkovat Bohu a „vodu nejen z tělesného ale i z vyššího mravního ohledu považovati“. Příroda je inspirací, například podzim je dobou žní a úrody nebo neúrody života,

---

¹⁵¹ Předmluva I.

¹⁵² Při povodních v březnu r.1838 Kollár onemocněl po těžkých záchranných pracech. O dobročinnosti II/146n, Sborník, 233n.

rekapitulací, připomenutím lidské pomíjivosti. *Slavnost dvojího narození* připomíná příchod Božího Syna a vydání „syna“ starého zpěvníku Tranoscius, nového zpěvníku, z jehož zpěvů vyvěrá láska, naděje a víra, učení Páně, obnova víry a blaženost srdce.¹⁵³

Jedno z příležitostných kázání, mimo obě sbírky, na text L1, 57-80, pronesl v červnu 1840 při příležitosti 400. výročí vynálezu knihtisku, jímž se J.Guttenberg zasloužil o celé lidstvo. Knihotisk je oslavován jako nejmocnější vynález a největší požehnání související s hodnotou vzdělání jako jediné cestě ke zdokonalení člověka. Tiskařské umění je „spasitelné umění“, skrze nějž lidstvo dospělo. Kazatel nabádá rodiče, aby dávaly své děti učit různým řemeslům, „ale i do škol a na učení jako jest knihtiskařství, litectví, papírnictví“ a příbuzným zaměstnáním, aby mohli působit na lid a národ „jako apoštolové a učedníci Páně...k oblažení a k oslavám našeho národa, k němuž prumysl a umění, kamž i knihtiskařství patří“.¹⁵⁴ V kázání *Dobré vychovávání mládeže* proneseném při otevření slovenské školy r. 1821 podtrhl odbornou a mravní výchovu a potřebu vděčnosti za učitele a vychovatele minulosti. Kázeň *Neděle pátá po Veliké noci* mluví o tom, že již pohled na zbožnost jiného člověka budí úctu a bázeň a nábožné jednání u druhých. Jako božská jiskra je zušlechtující silou, která zasahuje a posvěcuje každou stránku života, dává mu plnost a radost, bez něho je i učenost planá a temná. Kázání musí oslovit čistě lidskou i duchovní stránku, vychovávat, vést k ctnosti a blaženosti, vést ke zbožné národnosti.

Vnuknutí jednoho Boha při stvoření bylo po potopě postupně zatemňováno a nahrazováno božstvy a modloslužbou. Je potřeba zachovat si vůči pohanství objektivitu a shovívavost. Osvíceným křesťanem je ten, kdo respektuje jiná náboženství jako méně dokonalá, ale patřící k Božímu zjevení. V pohanství jsou Bůh a člověk rozděleni, dokonce v příkrém protikladu, křesťanství zato je „pokrevní příbuzností“, nejužším svazkem mezi člověkem a Bohem. Křesťanství je proto dokonalé, že je náboženstvím celého člověka,

„s tělem i duší, se smyslem i rozumem...pro věčnost, přítomnost i budoucnost, i zemi i oblohu, i ctnost i její odplatu nebe, i hřích a jeho odplatu peklo.“ I/391

Pravá osvěta je v tom, že „víra a nábožnost“ nachází opět své přátele a příznivce, osvícenská doba s sebou nese svobodu. Nářek na „špatnou“ dobu, do níž se člověk špatně narodil, dává snadno upadnout do hříchů, naopak štěstí je porozumět příznivosti času, držet v

---

¹⁵³ O pokoji I /151, uzdravení u vody podle J 5,1-14, II/521. Lochman připomíná „volné nakládání s textem, příznačné pro kazatele osvícensko-racionalistického rázu“, ale ne zcela přesně hodnotí kázeň jako chválu léčivých pramenů. ODKAZ P.p.č.52, str. 306. K vydání zpěvníku II/63.

¹⁵⁴ Sborník str. 239.

rukou přítomnost, pokrok vědy a techniky, vzdělanost a nové znalosti i vědomosti, schopnost zřetelného chápání přírody, zachycení myšlenek literou. Bohu nesloužíme jen rozjímáním o něm samotném, ale i přemýšlením o prostředcích k němu vedoucích, kdy se učíme rozeznávat dobré od zlého, ctít národ, eliminovat bludy a pověry. Takovým prostředkem je osvícení neboli osvěta, nové století, náboženství dokonalejší, mravy, známosti a umění lidského ducha ušlechtilější. Proto se lid tak radoval z narození Syna Davidova, pravého světla světa, jak to o sobě sám prohlašoval.

„Nyní jsou osvícení časové, osvícené století, osvícený člověk, křesťan, národ...hesla našeho věku...ten dělí jasně na milovníky světla a osvícení a na milovníky tmy a mrákovy.“ II/561n

Kolárova kazatelství dotváří jeho vlastenectví, proto je do něj následně zahrnuto.

III.1. Vlastenectví Jána Kollára

V Uhrách zavládla myšlenka právní rovnosti na základě přirozené rovnosti všech lidí. Pozice uherské měšťanské většiny se měly srovnat formou odebrání úřednických postů aristokratické menšině.¹⁵⁵ Měšťanský „třetí stav“ byl státem pokládán za své vlastnictví a stát o něm rozhodoval, blaho státu bylo nejvyšším zájmem a třeba revoluční úsilí o ně nejvyšší ctností. Nejdůležitějším stavem pro udržení duchovní a hospodářské základny státu byl stav učitelský, vojenský a selský živitelský. To znamenalo intenzivní vnitřní pohyb směrem k nacionalismu. Počátkem 90.let proběhl prešpurský sněm, „vlastenecké shromáždění“ na téma posílení vztahu mezi vrchností a poddanými.¹⁵⁶ V Uhrách byla podle ustanovení všeobecného uherského sněmu ustavena jako jazyk maďarština, která garantovala uherskou jednotu, v čemž byly Uhry v předstihu. Zatímco Čechy se považovaly za slovanský kmen a svůj jazyk považovaly za slovanský dialekt, slovenské sebevědomí bylo silné, národ si chtěl udržet dějinné i jazykové i kulturní oddělení od Čech a Moravy, s poukazem na fakt vlastního krále (od IV. do X.století). Oddělenost si uvědomovaly i Čechy a věděly, že sjednocení by znamenalo dostat sílu vzepřít se německým vlivům na oba národy.

Ján Kollár patří ke druhé generaci vlastenců konce 18.století.¹⁵⁷ Přichází se svými postoji v období, kdy slovenský patriotismus získává rysy nacionalismu, objevuje se „národní

---

¹⁵⁵ Uherský spis z r. 1790 proti ustanovení Leopoldovy císařské přísahy o propůjčení úřadů domácím uherským šlechticům, Kutnar str. 152.

¹⁵⁶ Po vzoru Národního shromáždění ve Francii, Tmt. str. 153.

¹⁵⁷ Se Šafaříkem, Hankou, Palackým, Jungmannem. Tmt. str.19.

pýcha“, vyzdvihování zásluh a předností vlastního národa, tradic, předků, osobností kulturního, politického i náboženského významu, zásluh ve vědě i umění. S Šafaříkem a Palackým vypracoval plán na sbírání a vydání národních písní a další literatury. Vlastenecké postoje podal jako slovanskou vzájemnost, programové uznání duchovního i hmotného sebeuvědomění Slovanů, dotýkání se kořenů a jejich dosah do přítomnosti. Inspirován Komenským mluví o národech vzniklých podle vůle Boží prozřetelnosti, o jejich povolání ke spolupráci se Stvořitelem v úsilí o blaho vlastní i obecné. Příkladem Boží vztažené ruky nad národem, třeba neposlušným volání vlastního kmene, je Izrael.¹⁵⁸ Také Kollár mluví o bydlení rodiny národa ve společném domě, vyznává ideu výchovy mládeže nejen pro běžný život a církev, ale i ve prospěch vlastního národa. Jeho národní povědomí bylo umocněno mučednictvím reformovaných Čechů během 30.leté války a situací pobělohorské protireformační politiky poněmčování a míšení s dalšími národy.¹⁵⁹

Již sbírka *Slávy dcera* vyjadřuje Kollárovo vlastenectví, od slovanské národnosti dospěl ke slovanské vzájemnosti.¹⁶⁰ V kázních vyjadřuje osobní touhu po sjednocení slovanského kmene, po vzoru Herderově naléhavě připisuje Slovanům výborné vlastnosti: nábožnost, poctivost, nezištnost, spolehlivost, pohostinnost, snášenlivost, veselost. Připomíná jeho sílu a životnost v předcích, dokazuje na příkladech jeho starobylost, velebí krásu slovanských tradic, slovanskou lásku k přírodě a citovost. Slované jsou soběstačný, inteligentní kmen, který nepotřebuje cizí vlivy k přežití a vývoji. I když varuje před napodobováním cizích vzorů, zdůrazňuje otevřenost společenství národa, který je součástí kmene, světa, žije vedle ostatních národů a před těmi musí mravně a v nejvyšším smíru obstát. A nejen to, příslušník národa musí mravně obstát před Bohem a tím pomoci mravně obstát celému národu. Z mravního úsilí, lidského úkolu, se zodpovídá Bohu již zde a jednou stane před jeho soudem. Není pochyb o tom, že každá snaha a dobrý úmysl přinese výsledek, když ne hned, jistě v budoucnosti. Cílem života je jeho zkvalitňování a působení blaha všem i za cenu vlastních obětí, nikoli však askezí, kvalita života jedince i národa spočívá v ctnostech, radostech a vztazích v rozličnostech. V názoru na řeč si Kollár uchovává dědictví barokního vlastenectví, které uznávalo řeč vedle rozumu za největší Boží dar, různé jazyky podtrhují význam a identitu příslušného národa, jsou součástí božství i lidské přirozenosti, jako Boží dílo činí národy rovnocennými. Slovanská řeč je navíc plna náboženské symboliky.¹⁶¹ Ze

---

¹⁵⁸ Kutnar str. 47

¹⁵⁹ Komenského filozofie národa viz tmt. str. 23

¹⁶⁰ Tmt. str. 282

¹⁶¹ Viz gramatikář V.J.Rosa: slovo Bůh vyjadřuje ve třech písmenech Boží trojjednost, Kollár se zabývá též podobným. Navíc Rosa: – slavonica jako slavný a ne „sklave“ jako otrok. Balbín bojoval za češtinu jako

Slovanů pochází Hus, Komenský a Jednota bratrská. Slovanská nábožnost je přirozená, daná, o čemž svědčí příklon ke kultům ještě před příchodem křesťanství, vztah k obřadům, shromažďování a pospolitost.

Láska k řeči, národu a náboženství tvoří celek, jenž je měřítkem mravní úrovně, Boží chvála v mateřštině dokazuje pravost duchovních postojů národa, jeho vztah k Bohu a Božímu daru života. Slováci přináležejí ke Slovanům, v monarchii nejpočetnějšímu národu, a mají se naučit a ovládat svou řeč. „Osvícené století“ je časem svobody, dobou, kterou Bůh vybral a dal člověku k potírání nespravedlnosti, k nápravě křesťanských postojů a životního stylu i k uvědomění si a upevnění národovectví. Vše Kollár podkládá a dokazuje Písmem.

Obzvláště v druhém kazatelském období se Kollár soustředil na úzký vztah náboženství a národovectví. Bůh Izraele byl spjat s Izraelským národem a vyvolil jej pro narození Spasitele světa, Ježíš prý miloval hebrejštinu a užíval ji v soukromí i veřejně, ač spasitel všech, k vlastnímu národu měl nejbliže. Řekové zanechali kulturní dědictví antiky, ale Židé Písmo svaté a Vykupitele, jeho matku Marii a pěstouna Josefa, Jana Křtitele, učedníky a apoštoly.¹⁶² Povinností každého křesťana je tento národ podporovat, osobním příkladem jej přivést ke křesťanství a tak se zasloužit o jeho podíl na blahoslavenství. Podle příkladu duchovních otců je potřeba vážit si křesťanství, které spojilo národy v jednu rodinu, „vábit“ k víře slovem i skutkem. II.díl Kázní se tématicky vztahuje na celý slovanský kmen a národ. Kázeň *Dobré vlastnosti národa Slovanského* je úvodem k dalším kázním s danou tematikou: popisuje vlastnosti Slovanů vzhledem k dalším národům Evropy, například jeho nejpočetnější. Slovanství je široký fenomén, rodina mnoha národností, národní kmen, který si zaslouží chválu a úctu pro své výborné vlastnosti, dokonce jeho řeč je duchovní a zbožná.

Myšlenka národní tolerance je charakteristická pro celé období Kollárovy kazatelské činnosti. Naléhavě nabádá ke snášenlivosti, neboť jen ta přináší svobodu, spravedlnost a osvícení všem jedincům i národům. Je jeden Bůh, otec všech lidí, jedna nesmrtelnost duše a jedna naděje. Varuje před záměnou pokory a zbabělosti: pokora neznamená přehlížet nespravedlivou nesnášenlivost! Povinností křesťana je rozhodně odmítnout nesnášenlivou víru pod záminkou pokoje, hříšný pokoj není pravý pokoj.

„svatou“ hodnou kultivace, poháněn faktem porážky Čechů na Bílé Hoře, chválí „vlastní“ proti „cizotě“. Národ je u něj spojen se slovanskou rodinou, češství spojuje s katolicstvím, husitství bere jako obranu proti německé nadvládě. Tmt str. 31n

¹⁶² Na Židech je pácháno násilí, nemají ani chrám, ani vlast, provinili se „proti Bohu a Kristu, nikoli ale proti nám“ a zaslouží si nejhlubší vděčnost a respekt. I/55.

„...pěkná je pokora, ale pěkná jest i zmužilost, drahá jest svornost, ale dražší je pravda, výborná jest ctnost, ale výborná i horlivost, vzácný je pokoj, ale vzácnější jest svoboda a volnost.“ I/313

„evangelická církev je proto nesnášenlivá, aby skrze to snášenlivost po celém světě uvedla.“ I/319

V „národním domě“ mají náboženské rozdíly v míru a pokoji vést k obecnému dobru. Každá víra i církev jsou cestou k Bohu a posvěcují duši k věčnosti. Věřoucné rozdíly v míru jsou přijatelnější než jedna víra ve stavu násilí a nesnášenlivost. Jádrem náboženství je „Bůh, ctnost a nesmrtelnost“ pro Slované a všechny rozumné lidi a národy. Kromě toho Boží slávu a dobrotu zvěstuje příroda, vesmír a všechny stvořené věci. Zjevení Boha v Kristu, ač nejdokonalejší, je potvrzením Božího zjevení v přírodě. Harmonie spojuje všechny lidi dobré vůle, jíž přináší náboženství jako takové, křesťanské i pohanské.¹⁶³ Přesto však nadřazuje křesťanství pohanským náboženstvím, protože staví člověka a Boha do neuššího vztahu a tím překonává dualismus. Křesťanství je náboženství celého člověka s jeho smysly, rozumem, tělem i duší, nesoustřeďuje se jen na jednu oblast života. Kollárova humanita je nadnárodní a nadkonfesijní, zahrnuje všechny národy, stavy a přesvědčení, násilí k odstranění rozdílů by se nepřichází v úvahu.

„Církev římská vypodobuje osobu přísného, vzešlého otce, církev řecko-ruská osobu tiché, krotké matky, protestanti obojího vyznávání, augsburského i helvétského jsou dítky z obou oných pošlé, mladé a čerstvé, plné bystrého, bujarého života. I nechejmež jich tedy v onom národním domě státi, působiti a hospodařiti k obecnému dobrému. Každá víra a církev jest cesta k Bohu a každé náboženství duše k věčnosti.“ II/251n

Kollár přitom zůstává protestantem a knězem evangelické církve. Reformaci považuje za hnutí, slovanský fenomén. Luthera považuje za Husova syna a ostatní reformátory za jeho duchovní potomky (Wiklefa, Zwingliho, Kalvína aj.) Oceňuje, že reformace navázala na 1800 let starou křesťanskou tradici a Luther že vyjasnil zatemnělé evangelium a dal náboženskému myšlení svobodu, jíž si jako Božího daru Kollár nejvíce cení. Protestantismus je nejčistší také proto, že se drží Písma jako jednoho z Božích sebezjevení. Reformace navíc prosazuje mateřskou řeč při bohoslužbách:

---

¹⁶³ Kollár vedle sebe staví Krista, Štěpána, Václava a Ludmilu. Platona, Sokrata, Cicera, Senecu jako mizivé množství „svatých“ uprostřed pohanských národů I/47 souvislosti s pozdvižením křesťanství na takové, v němž svatý má být každý, srovnává s Abrahámem, Izákem, Jákobem, Jozefem – zrcadlem čistých mravů a „matrony“ Saru, Rebeku, Rut, Ester, Zuzannu. Kristus pak výčet svatých dokonale doplnil. I/47.

„...tam kde se náboženství ve vlastní, přirozené řeči do srdce kvetoucí mládeže nevštěpuje, tam náboženství nebude náboženstvím...kde bude toto splněno, bude štěstí pro přítomnost i budoucnost i požehnání v domě modlitby, v dosahování ctnosti a křesťanské dokonalosti.“ I/12

Svobodná výchova mládeže „ve své vlasti“ je výsadou evangelické církve paradoxně pro smutný fakt, že je ponechána sama sobě v draze nabyté svobodě a přesto opomíjená světskou mocí. Kazatel napomíná k věrnosti této církvi, aby její křesťané nebyli jiným církvím i světu k posměchu jako neukotvení tuláci.

Řeč je součástí běžného života, mateřská řeč je „po životě nejprvnější dar Boží“ (I/186). Stydět se za ni je hříchem, neláskou k Bohu jako dárci, odmítnutím jeho vůle pro úkol jedince v konkrétním národa. Text Sk 2,1-21 dokazuje přítomnost Ducha svatého v každém jazyce, kdy každý chválí Boha nejlépe v rodné řeči, vyzývá k lásce k mateřštině. Nikdo si nemá na její úkor přivlastňovat řeč cizí. Rozdělení jazyků symbolizuje Boží spravedlnost a rovnoprávnost všech také v řeči. Slovanská řeč je jako drahocenná starožitnost, kterou vlastník opatruje jako oko v hlavě pro její nevyčíslitelnou cenu, má vlastní dějiny i zásluhy o celý křesťanský svět, nezanikla a stále se vyvíjí, je zbožná, libozvučná, bohatá, umí vše mistrně vyjádřit. Modlitba a zpěv v mateřštině tryskají ze srdce!

Nábožnost a národnost jsou sestry- říká kázeň na *II.Adventní neděli*. Sestry pocházejí od Boha, jsou jeho dcery a jejich nesoulad je prohřeškem proti otcově vůli, která spojila v jedno nebe i zemi. Vlastenectví bez lásky vede k roztržkám a válkám, jen národní zbožnost je ta pravá a jen zbožná národovost je milá Bohu. Sestry se doplňují, jsou rovnocenné. Národovost je znakem ušlechtilosti. Kdo miluje svůj národ a jeho osud je mu dražší než osud vlastní, dokáže trpět a přinášet oběti. Nábožnost zušlechťuje zevnitř a vede k duchovnímu blahu, národovost se projevuje navenek v činech pro obecné dobro a pozemské blaho. Sestry se spojují v ctnosti, jedna druhou chrání proti „jednostrannosti“, společně pečují o mravnost nesmrtelné duše. Jejich obsahem je mravní dokonalost, vedoucí k nejvyššímu, nebeskému cíli, k uskutečňování Božího království na zemi i na věčnosti. Příkladem toho je malý Židovský národ a jeho utrpení pro jediného Boha, z něhož pak vyšel Mesiáš.¹⁶⁴

---

¹⁶⁴ Moudrý Bůh poslal Spasitele ze Židů, i když by se bývaly našly početnější, vznešenější, vzdělanější a osvícenější národy, Egypťané, Indové, také Slované! Židovský národ, posmíváný a primitivní, neumělý, nevzdělaný, „nejtvrdošijnější“ byl „z každého ohledu nehoden“ toho, že by se z něho zjevila tak „znamenitá ozdoba“ jako Syn Boží. Vysvětluje to Písmo, prorocství Izajášovo: „Myšlení má nejsou jako myšlení vaše“... takto „Hospodin Bůh“ pozvedl opovrhovaný malý a „chatrný“ národ. Jedině Izrael uctíval „jednoho pravého Boha“, opustil pro něj úrodný Egypt, přemohl kananejské obry, ze Židů vzešli mocní a moudří vojevůdci, vládci a králové. Vystavěli Jeruzalém, pevný hrad Sion, měli významné proroky. Jediný uctíváný Bůh v Izraeli uskutečňoval své úmysly, zviditelnil své jméno a poslal Mesiáše. Kristus musel přijít ze Židů, aby se potvrdily boží sliby. „Boží moudrost často divnými způsoby kráčí, ale vždycky veliký cíl dosahuje, a náš obmezený rozum vysoce převyšuje“. I/52. Sokrates byl mučedník rozumu, tak jako Kristus byl mučedník víry a evangelia,

Bezbožný národ je tlupou nevzdělanců, zločinců, lhostejných a bezcitných lidí. Pravá zbožnost národa je znamením lidskosti a plnosti života, bez náboženství nelze žít jako pravý příslušník národa:

„Bez milování a napomáhání nejdražší důležitosti člověčenstva.“

„Bůh stvořil z jedné krve celé lidské pokolení, aby přebývalo na tváři celé země.“ II/22

„Každý národ jest mravná osoba.“ II/622

Národovost spojuje specifika konkrétního národa: společný původ, řeč, způsob myšlení a cítění.¹⁶⁵ Úcta, láska k národu a horlivost ke všemu národnímu, národní povědomí, je stavba národa. Nejvzácnějším pokladem je řeč, v níž se lid modlí, zpívá a chválí Boha, čte Písmo, skládá křestní a svatební sliby. Řeč oživuje zbožnost a sounáležitost s vlastním národem, spojuje v křesťanském společenství, plní pravou vroucností. Přesto je národovost hodnotou pomíjivou, pozemskou, oproti zbožnostem, která povyšuje člověka na duchovní bytost a vede k věčnému blahoslavenství. Láska k národu není víc než láska k Bohu. Národovost na úkor zbožnosti zastírá pohled na bližního, je hříchem, pro nějž lze ztratit i nebe.

Kázeň uzavírá výzva k modlitbě za všechny národy a za jednomyslnost uprostřed národa vlastního. Kazatel nevyučuje jazyk a gramatiku, ale Písmo. Má při bohoslužbě podporovat zpěv i modlitbu v rodné řeči a přitom nesmí dopustit, aby se jazyk stal překážkou a příčinou sváru mezi jedinci a národy.

„V naší vlasti jsou od některého času všechny myšlenky jen na řeč a národnost, tak, že přitom téměř všechny ostatní poklady a důležitosti života jakoby s očí zmizely...horlivým vlastencem býti jest nyní větší chvála než být horlivým a věřícím křesťanem...tím se církev proměnila v služku řeči, chrám, oltář a evangelium na mluvnicu řeči, kazatelé víry na kazatele mateřštiny.“ II/237n

Kosmická harmonie a sympatie s přírodou, Bohem a lidským společenství, vede člověka k lásce a službě všemu, s čím žije, Bohu, bližním, celému stvoření. Náboženské smýšlení ve znamení jednoty obsahuje myšlenku sociální spravedlnosti a tolerance náboženské i národnostní, „slovansky prirodzený cit náboženský“. Křesťanská láska

---

kterýkoliv jiný pohanský národ by Mesiášovi udělal horší věci než mu udělali Židé, „nábožensky nejosvícenější národ“. Že se má narodit z Judstva panovník nad světem o tom již psal Tacitus, Židovského krále čekali mudrci od východu, Peršané. *Vánoce*, Kázání na text L2,15-20. Pojednává o pohanských národech, jejich náboženských obyčejích a na několika stránkách shrnuje spiritualitu a dějiny Izraele. I/ 40nn.

¹⁶⁵ 1. Obě jeden původ mají, 2. Obě jen ve šlechetných srdcích se ujímají, 3. Obě se vespolek vzbuzují a podporují, 4. Obě jsou matky mnohých krásných ctností, 5. Obě mají jeden cíl, totiž mravnou dokonalost člověka. Sborník str .255.

k bližnímu spojená s novým náboženstvím se projevila i uvnitř Slovanských národů. Pánem a učitelem všech národů je Bůh.¹⁶⁶ V předmluvě ke druhé sbírce autor připomíná, že kázně vybral s ohledem na „ducha času a potřeby národa“. Náboženství a národ existují mimo konkrétního jedince, nábožnost a národovost patří k identitě jedince a jeho subjektivnímu prožívání, je to příslušnost k Bohu a vlastnímu národu. Láska k národu je odrazem respektu a úcty k Bohu a lidstvu, dokonce lásky k nepřítelům.

„Dvě hvězdy postavila věčná moudrost na obloze života...obě se jedna druhé přívětivě usmívají...tyto hvězdy slují nábožnost a národovost.“ II/18

„Kdo svůj národ nemiluje, může-li ten člověčenstvo milovati?“ II/47

„...dobrořečme těm, kteří nás proklínají a utiskují. Tím národ i Boha oslavíme.“ II/307

III.2. Christologie a eschatologie podle Kázní

Kollárova christologie říká, že teprve křesťané vstoupili s Bohem do dokonalého mravního pokrevního svazku, do vztahu plné radosti, naděje a lásky. Bůh se zjevil více způsoby, ale vrcholem Božího zjevení byl Ježíš Kristus. Skrze Krista smějí křesťané Boha oslovovat jako Otce a přijmout ducha synovství, jsou vedeni jako děti k dospělosti a duchovní dokonalosti podle Ježíšovy výzvy „dokonalí buďte jako i otec váš je dokonalý“. Synovství činí z lidí bratry a sestry napříč národy a společně dědici nebeského království. Bůh je miluje jako otec marnotratné syny, shovívavě posuzuje jejich omyly, aby nikdo nezahynul, ale všichni dosáhli věčného života. Modlitba Páně je výsadou křesťanů, obsahuje nejdůležitější a nejdůvěrnější oslovení Boha jako Otce všech lidí. Dokonce ve formě tykání ! Kristus je klíčem, v Ježíši se narodil Bůh. Křesťanství je nad jiná náboženství, takové,

„které vždycky pod zvláštní pozorností, péčí a ochranou Boží stálo...skrze Krista zvěstované náboženství, pro které Bůh od počátku světa tak mnohé činil.“ I/53

„Kristus je pěstoun, učitel, vychovávatel.“ I/307

Ježíš byl počat z Ducha svatého, byl prorok a divotvorce, byl obklopen anděly, vzkříšen a proměněn. Nevědomost o jeho podobě chrání před novým modlářstvím. Přílišná soustředěnost na jeho duchovní podstatu dala křesťanství ponurou tvář. Přehnaně duchovní

---

¹⁶⁶ S nástupem křesťanství se začaly měnit i vztahy, uvnitř kmenů a rodin, péče o nemocné, chudé a jinak potřebné. Proto se Duch zbožnosti rozvíjel vztahy uvnitř národů, přitom národní zbožnost se rozvíjela pod vlivem národních tradic a zvyků. Odtud idea slovanské vzájemnosti uvnitř pravoslavlí, katolictví či například polským mesianismus. Sborník str.277.

představy překážejí plnému vztahu Krista s člověkem. Jeho lidství služebníka, který byl „podobný lidem učiněn“, aby se jim přiblížil, jeho tělesné narození, kdy Slovo je učiněno tělem, připomínají Vánoce. Víra je přijetí Ježíšova narození ve správném čase. O vánocích si křesťan připomíná, že vtělený Bůh se narodil do „nynějšího osvětlení...a rozšiřujícího století“, které je největším štěstím a jedinečnou příležitostí pro lidstvo. Boží čas Ježíšova narození byl tehdy správný stejně tak jako čas osvětlení. Ježíš je dárce moudrosti a příkladem ctnosti.

„...štěstí že se nám Bůh právě v nynějším čase naroditi dal.“

„...památka narození toho nejmoudřejšího učitele, toho nejsvětějšího dobrodince, té nejdivnější a nejpamátnější na celém světě ozdoby, totiž narození Syna a miláčka božího, onoho prostředníka mezi lidmi a Bohem, mezi námi a nebem, onoho Spasitele celého lidského pokolení Ježíše Krista...Kristus jest a má býti čisté duchovní zjevení na zemi...On byl Mesiáš, Spasitel a Vykupitel světa...už ve člověčenství Kristově se zrcadlí vyšší jeho božská částka a bytnost. Kristus, už jako člověk, stál na nejvyšším stupni dokonalosti, které na této zemi dosáhnouti lze...on jest už z tohoto ohledu vzor, příklad a zrcadlo pro všechny stavy a svazky života“. I/31 ¹⁶⁷

„Ten prostředník mezi nebem a zemí, to světlo světa, ten učitel národů, ten Vykupitel a Spasitel lidského pokolení...vznešená a důstojná osoba...Bůh tohoto vyslance divy a zázraky ozbrojil...“ I/41

Vzdělaný v Zákoně, vyrostl v úrodné Galileji v blízkosti Genezaretského jezera a příroda jej vedla k Boží oslavě a vznešeným myšlenkám. Náměty podobenství čerpal ze svého prostředí. Jako kazatel byl odkázán na přátele, bez domova, úřadu a rodiny, i jeho učedníci opustili pozemské jistoty. Svůj úděl nesl bez námitek, což svědčí o fyzické odolnosti a vysvětluje, proč vydržel všechny útrapy. I chudoba patří k obrazu toho, jehož království nebylo z tohoto světa. Musel zůstat svobodným a nezávislým, protože patřil všem. Anděla ani samotného Ducha svatého nelze následovat, proto Spasitel člověka musel být člověku podobný, viditelný.

„...jen tak mohl Kristus celý celému člověčenstvu přináležeti a být Spasitelem a Vykupitelem světa.“ Zanechal nebesa a přišel na zem, aby sme my zem opustili a k nebi chvátali, on se vtělil a narodil aby každý uznal a viděl, že i v zemsčém těle svatý život možný jest, a že Bohu podobným se stávati není marný sen, není příliš mnoho pro lidské pokolení.“ I/129

---

¹⁶⁷ *Na den narození Páně*, I/24-39. Dá se pochopit „to subtilné poznamenání starožitných křesťanů, že osoba a postava Kristova musela být smutno-veselá a žalostno-radostná“, to „vysoké a nebeské loučí a dělí...a zanepřazdňuje“ ve vztahu. Vojáci jej při zatčení nepoznali, svou osobností překonal jejich představy o zločinci, když se představil, padli na zem.. Evangelia svědčí o jeho „libých slovech“ (L4,22, J746). I/31.

Ježíš byl na zemi jen poutníkem, náležel nebeskému Otci a v jeho tváři se jistě zračilo očekávání budoucího utrpení. Avšak důkazem jeho veselosti je svatba v Káni, kterou učinil novou slavností nejen pro nejlepší víno nakonec jako předobraz spásy a blažené věčnosti, ale jako znamení plné radosti v přítomnosti. Nejvyšším znakem jeho lidství je milování člověka, uzdravování k důstojnému a plnému životu, pozvedání z mravní bídy, vyučování, soucit s jeho národem. Lotři na kříži prožili „milostivost jeho charakteru“, lásky a pravé ctnosti vyučoval lidským jazykem. Lidství Božího Syna učinilo křesťanství radostnějším a příjemnějším. Kristovo lidství vede k jeho poznání „v úplné celosti, ze všech stran a ohledů“.

„(jeho) božskou spanilost a slávu na jeho obličejích, líbezný, pronikavý hlas jeho jazyka a řeči.. kterak chodil po cestách a městech, kterak nemocné uzdravoval, lačné sytil, zarmoucené potěšoval, neumělé poučoval.“ I/60

Christologie se vrací k člověku. Modlitba v duchu Kristově podle jeho vůle a učení je výrazem osobní zbožnosti, nejužšího vztahu mezi člověkem a Bohem. Připomíná Kristovo zmrtvýchvstání a návrat mezi živé, aby je těšil, vyučoval a potvrdil s nimi svůj svazek, ukázal, že lásku nepřemůže ani hrob. Modlitba v Ježíšově jménu je bytostná, plná harmonie duše a těla, s Duchem Božím, je vyšším stavem, zbožností vyššího stupně, lidským sebeuvědoměním v celistvosti. Modlitba je prostředkem k dosažení dokonalosti, plodí dobré úmysly, těší v zármutku a posiluje v povinnostech, mění postoje srdce, obviňuje svědomí, chrání před tím, co Kristus neučí, ale co je stálým pokušením: před vynucováním, sebeprosazováním a manipulací Boha k vlastnímu prospěchu. Je duchovním bojem o dobro a trvalé hodnoty, působí změny v duchovním i pozemském světě. Zde platí Kristův slib vyslyšení: prostě a bude vám dáno. Písmo navozuje vůli a chtění, ale modlitba vede k uskutečnění a odhaluje skrytý hřích. Také duchovní zpěv je modlitbou. Modlitba je projevem

„synovské lásky a důvěrnosti k Bohu...je plodem srdce pod panstvím rozumu...(vede) do svorného svazku v nejnítější hlubině bytnosti duše...cítíme, že myslíme, že žijeme, že jsme rozumní, svobodní, velikých věcí schopní tvorové. Duch v nás myslící jest věčný, neproměnný... modlitba potvrzuje příbuznost s Bohem, anděli a nebem, nejen s rostlinami a živočichy, kdo se skutečně modlí, stojí na vyšším stupni než okolní svět, mezi nebem a zemí, mezi časností a věčností, mezi lidskými a vyššími bytostmi!“ I/170

„písně jsou podobné člověku, člověk ze dvou částek záleží, z těla a z duše, tak i píseň křesťanská, tělo zpěvů jsou noty, verše a slova, duše zpěvů jsou vnitřní obsah a smysl.“ I/179

Christologie je neoddělitelná od eschatologie. Věčnost bude zdokonalováním se v plnosti poznání všech Božích tajemství, skrze „patření na tvář Boží“ člověk pochopí Boží skutky, principy řízení světa, důvod zla, vlastní životní příběh, vše co nemohl prohlédnout pro závaží tělesnosti. Eschatologie je spojena s Velikonocemi, které připomínají, že Bůh je blízko, „že v něm zajisté živi jsme, hýbeme se i trváme.“ Jednou se mu budeme podobat. Touha člověka spatřit Boží tvář se splní na věčnosti. Pozemský život je hledáním místa, kde jednou bude nebeský otec a soudce spravedlivě „dělit blahoslavenství mezi syny všech národů“. Věčnost bude slastí v boží blízkosti, pohyb v čase,

„...spatříme vzkříšeného a oslaveného Pána našeho...abychom se už zde na zemi usilovali této cti a slávy, totiž uviděti tváře boží, hodnými státi, skrze cnost a čisté srdce, aby sme už tu zachovávali ty výminky, pod kterými jedině slib tento vyplněn býti může... poznáme nejen zevniternou povrchnost a tvárnost věcí, ale samu jejich vniternou povahu.“ I/128

... jak šťastní museli být naposledy ti lidé, kteří viděli nejen jeho radostné narození, ale i jeho vítězné vzkříšení, i jeho proměnění na hoře, i jeho slavné povýšení do nebe...“ I/60

„...nábožní ctitelé Vzkříšeného (spatří Boha) tváří v tvář... jeho podstatu a bytnost. Podobni budeme jemu nebo viděti jej budeme tak jak jest.“ I/ 129¹⁶⁸

Kříž jako dokonání spásy spíše jako symbol doplňuje další Boží zjevení, pro porozumění je potřeba si ho představovat „duchovně a jemně“, ale v tělesných a pozemských rozměrech, aby představa byla člověku blízká. Kollár bojuje proti pověře a varuje před vytvářením náboženských představ a zároveň uznává přirozenou obavu lidského srdce, která brání smělosti změnit se na všetečnost a znesvěcení, na hraní si se svatými a přirozeně „strašnými“ věcmi. Jsou „dva svety – telesný a duchovný, viditelný a neviditelný“ a nikdo neurčí hranici mezi nimi.¹⁶⁹

Boha můžeme spatřit duchovním zrakem, skrze svátek vzkříšení, který již nyní pozvedá z časnosti do věčnosti. Vzkříšení je jádrem křesťanské víry, potvrzením toho, že křesťané spatří Boha. Je naléhavou výzvou ke svědectví o Božích skutečích a celém díle pro člověka, o těch, kdo na věčnosti již spějí k nebeské dokonalosti. Nanebevstoupení potvrzuje skutečnost, že duše jednou opustí tento svět. Velikonoce jsou stejně důležité jako Vánoce, protože ukazují na věčnost, pro křesťany připravenou. Temné představy o Kristově utrpení a umučení jsou překonány vzkříšením, které se jako slavnost připomíná v chrámě i v přírodě,

---

¹⁶⁸ *Velikanoc- Patření na tvář boží v budoucím životě.* Vykládá co se míní tváří a tváří Boží. Teď vidíme „jen hřbet, ruku a nohu boží“, jen tolik, kolik "slabost našeho rozumu chápati může a kolik nám je potřeba k pobožnému životu.“ Spatříme Boha, jehož Platon, "největší mudrc mezi pohany" nazval "nejvyšší krásou". I/127.

podle Božího úradku právě na jaře, o to slavněji, že spolu s ním ožívá příroda, noc ustupuje a nastává den, tma dává místo světlu. Nádhera květů však nesmí zastínit Boží slávu a blízkost. Kristus stojí nad rozumem, přírodou, osvícením i svobodou, je hlavou církve a jen v jeho jménu je spása světa.

„...pro slávu svého Krista Pána... sláva, velikost, dobrota a všemohoucnost boží v žádné slavnosti křesťanské se nám v tak jasném světle neukazuje, jako v přítomných slavnostech velikonočních, a též i v žádné proměně přírody, jako v přítomné jarní částce roku.“

„...ale samého Boha, jejich stvořitele, my dnes spatřovatí máme...stvořené věci zajisté jsou jen skutkové a sluhové boží, my máme dnes na samého jejich mistra a pána pozornost naši obrátiti.“ (I/123)

Kristovo vzkříšení podle biblických zpráv je nezpochybnitelné již ve vztahu k našemu vzkříšení. Tak jako se setkal s živými svědky, i my se setkáme s našimi blízkými.¹⁷⁰ Kristus říká, že odchází, aby člověku připravil místo, Jan připomíná, že v Kristu žijeme i umíráme.

„v nebi...tam jest ten chrám opravdového přátelství...to místo pravým ctitelům božím připravené...ten ráj, kde samá cnost, láska a nevinnost přebývají ve svorném svazku dokonalosti“ I/142

„Věčnost není něco budoucího, dalekého, ona už jest přítomná, i živí, i mrtví všickni už jsme ve věčnosti.“ I/139

III.3. Fenomén hříchu v Kázních

Jako lidé jsme draze koupeni za mzdu obětující se rodičovské lásky, jako příslušníci církve za oběti jejích mučedníků, jako křesťané za Kristovu oběť k našemu vykoupení a smrt pronásledovaných prvních křesťanů. Hřích je konkrétní zlo a absence ctnosti, spáchaný čin i nesplnění křesťanských povinností. Křesťan ví, že žije svůj život před Bohem, jemuž se bude zodpovídat a proto se od něj očekává,

„aby on v duchovních věcech líbost měl, aby on v domě božím rád býval, aby oběť Bohu přinášel, aby o cirkev pečoval, aby jiný dobrý příklad dával.“ I/16

Plně pochopit Boží příkazy znamená přiblížit se potřebám světa. Konající a horlivá láska tvoří a činí dobro, zasahuje tam, kde vidí hřích. Kdo je lhostejný ke špatnostem, hřeší jako spolupachatel. Správcovství duchovních věcí, k němuž Bůh povolává a Kristus

---

¹⁶⁹ Například s hroby a ostatky. Pamäti str. 30

posvěcuje, je být pastýřem, knězem náležejícím ke královskému kněžstvu před Bohem, Kristem a celým světem nezávisle na stavu, profesi, majetku. Správce je ozdoben ctnostmi: věrností, stálostí, pevností, smířlivostí, snášenlivostí, trpělivostí, střízlivým úsudkem, pravdomluvností, mírností ve vztahu ke spolubratřím i světu. Kněžství náleží pozemskému i věčnému životu a zavazuje toho, kdo jej vírou přijal.

„...lež a pokrytectví poskvřuje člověka a vylučuje s počtu a obcování svatých...každý úd této církve buď tedy i v skutku knězem, nejen tělu ale i duchu, nejen zemi ale i nebi žijícím křesťanem.“ (I/22)

Hřích má řetězovou reakci, od myšlenky přes žádost k náchylnosti a zvyku až po náruživost. Hříchy jsou v pokrevně spřízněné jako ctnosti. Poučná část kázání na neděli 22. po Sv. Trojici nazvaná *Jeden hřích bývá rodičem druhého* dodává: malý velkého, tajný zjevného, nevědomý úmyslného, vlastní cizího. Kdo si odpouští malé hříchy, jako hněv a lež, zavírá oči před následky a umlčí hlas svědomí, lehce si odpustí i závažné hříchy. Hříchu se nelze podle libosti vyhnout a zabránit zkáze, ale platí se za něj zničeným životem. Nic nezůstane utajeno před Bohem ani před lidmi, řada utajovaných hříchů se projeví posledním, zjevným, který bude soudit světská spravedlnost. Přeslechnutí či neuposlechnutí výzvy k nápravě a potlačení dobrého úmyslu mění nevědomý hřích v důsledku zanedbání výchovy nebo špatného prostředí na záměr, zvyk, otupělost a tvrdost srdce, stává se volbou. Před hříchem je potřeba utéci, je silnějším lákadlem než ctnost, největším pokušením pro ty, kdo ho vidí nebo o něm slyší, je jako nakažlivá nemoc ve vztazích, zemi i národě.

„Nikdo není zlý od narození, nebo takby Bůh musel býti zlý, který takového člověka stvořil. Člověk se nerodí ale stává zlým.“ I/361

„Takové rouhání proti Bohu by to bylo, kdyby někdo potvrzoval, že dítě už všechny své budoucí hříchy s prvním okamžením se sebou na svět přineslo...člověk nepadá rázem, na jedenkrát, nýbrž ze stupně na stupeň, jeden hřích druhému ruku podává, jedna nešlechtnost plodí druhou.“ I/348

Křesťan má připojit své náboženské svědomí a myšlenku i k zábavě, aby se nezvrhla v oplzlost a nezotročila jej. Zábava jako zdroj zisku hřích zdvojnásobí. Brání dobročinnosti, užitečné práci i odpočinku. Závislost plodí další zla, opilství, svár, prechlivost, podvody, vyděračství, dluhy, krutost, závist a nenávisť, zahubí vztahy, tělo i duši.

---

¹⁷⁰ *Pondělí Velikonoční – Obchod s umřelými miláčky.* „Naši zesnulí miláčkové, andělé a jiní nebešťané o dva, o tři stupně vyšší obširnější a jasnější známost podstaty boží mají.“ I/123.

„každá hluboce vkořeněná zvrhlost jest hřích... hráč bude hrát i pod Křížem ukřižovaného Krista, jako onino žoldněří, kteříž ukřižovavše Krista, losy metalí mezi sebou, kdoby jeho roucho vyhrál, nic jejich srdce pohnouti nemohlo.“ I/108-116 ¹⁷¹

„Hřích jest jako nakažlivá nemoc.“ I/352

III.4. Trest, pokání a odpuštění podle Kázní

Výčet hříchů Izraele v Písmu je výchovným prostředkem k mravnosti a proti lhostejnosti vůči hříchů. Ukazuje na porušenost celého národa. Společnost, která používá místo dobrých učitelů a knih o Bohu dráby a šibenice, udržuje ve slepotě a nevědomosti, podporuje zločinnost a sama je zločincem. Hřích jednoho člověka plodí hřích druhého. Běda však tomu, skrze koho přichází pokušení, křesťan zpytuje své svědomí, zkoumá ryzost víry, upřímnost a vděčnost před Bohem, lásku k lidem, nejen že naslouchat dobrému kázání, ale podle něj žije. „Slzy pokání“ nejsou ještě pokáním samotným, ale sou dobrou cestou, znakem lítosti nad vlastní vinou, spáchaným hříchem. Petra plakal pro zradu Mistra, stejně jako plakala nad svým životem Marie Magdalská a oba činili skutečné pokání. I Jidáš plakal, ale skutečné pokání nečinil. V jistém okamžiku se v člověku probudí svědomí a touha po Bohu a následování. Boží slovo a kázání je zrcadlem myslí, stále je potřeba do něj hledět, přehodnocovat život, napravovat chyby a omyly a tak dosahovat další stupeň dokonalosti. Život a svět, církve a náboženství dávají „jiné dary, jiná dobrodiní, jiné věci“, ale nedají se oddělit, z obojího člověk skládá Bohu počet ducha i těla, bilancuje ve všech pozicích moci, stavech, řemeslech, úřadech. Srdce je obměkčováno a vedeno k ctnostem, vnitřní zrak je upřen k přítomnosti, budoucnosti a věčnosti, je zkoumáním prožívání společenství s Bohem. Církev je místem, kde jsou si v pokání všichni rovni.

„...ve společnosti duchovních ctitelů božích, z ohledu na pocty boží a z ohledu na kázání slova božího, Svátostí a vyučování mládeže... (skládá se) počet ze zanedbávání, z lehkomyšlnosti a větrnosti, marnosti a tělesnosti, upřednostnění tělesných věcí na úkor duše, hospodářství a pokladnice, pro klevety a lidské slovo, milejší než slovo Boží, zpěvy a modlitby... milování Boha, způsob čítání Písma, péči o slávu a štěstí národa... a obzvláště velebné večere Páně, ten nesevější a nejpronikavější zevniterný obřad, který přikázání a zásluhy Kristovy spojuje... je-li tento svatý skutek u tebe plně přesvědčení či jen prázdný obyčej... takto zpytuj a zkoumej sebe samého... Ó milý křesťane, politováníhodný příteli ! Vezmi registra svá !“ I/ 130

„Celý život od mladosti je ustavičná cesta k dokonalejší nesmrtelnosti, od školy až do hrobu, člověk jen proto žije, aby sobě na zemi nebe zasloužil.“ I/361

---

¹⁷¹ *Neděle Devítník – Hra jako hřích. Srv. Bolzanovo zneužití žertu a nebezpečí zvyku na zlo.*

Každé náboženství řeší posmrtný život v nějaké formě nebe a pekla. Písmo předkládá obrazy věčnosti, která nebude u všech stejná. Obraz pekelných muk srozumitelné smyslům a tělu mění víru v pověru.¹⁷² Je potřeba oddělit obraz od pravdy, určené duši a rozumu. Rozměra, místo či hranice pekla církev nezná, ani Ježíš je nikde neupřesnil, ale jeho podobenství přinášejí duchovní pravdu, výpověď o existujícím trestu, o duchovní pokutě. Rozum, svědomí i samo náboženství fakt trestu potvrzuje, popření pekla je popřením Boha a rouháním. Každý skutek má svůj následek, Bůh jej odplatí a pokud ne, pak není rozdílu mezi člověkem a zvířetem, ctnost ani lidský život nemá smysl. Zároveň si člověk si peklo tvoří a připravuje sám, již zde do něj hříšným jednáním vstupuje. Tak jako láska ke světlu a pravdě přivede ke světlu na věčnosti, pozemský život ve tmě uvrhne do temnoty.

„Bůh jest nejen dobrý a laskavý, ale i všudypřítomý, všemohoucí., spravedlivý a svatý: on tedy všechno to, co se od zákonů jeho svatosti odchyluje, nejen zná ale i trestati bude, ba trestati musí podle své spravedlivosti... i hřích svou odplatu dosáhnouti musí.“ I/397

„Bůh láska jest, Bůh jest otcem a opatrovníkem všech lidí, on jest moudrý, milosrdný, dlouhoshovivající... ke smutným pravdám náboženstva naproti tomu přináležejí hřích, nešlechtnost, přísnost a spravedlivost boží, smrt, zatracení, ďábel, peklo...“ I/390

„...peklo je přirozený, sám od sebe plynoucí stav hříšných lidí po smrti...mravné pečení a pálení se duše...hrozný, nevýmluvný duchovní trápení...bolestné duchovní cítění, ke kterému se v tomto časném, zemském, tělesném životě téměř nic přirovnati nemůže...Bůh pekla nestvořil, ale sám člověk si je tvoří...už na této zemi jednou nohou do něho vkročil, každý hřích spáchaný jest nový, vždycky hlubší stupeň do pekelné propasti...do poskvrnění duše.“ I/398.

„Ne svatý Bůh, ale sám hříšný člověk jest stvořitel pekla. Bůh chce, aby všichni lidé spaseni byli. Proto jim dal svobodnou vůli, ale mnozí lidé sami nechtějí...kdo hřeší, z otce ďábla jest.“ I/401

Lidský život je jedinečný, je pouze v Boží režii, jen Bůh má právo jej vzít, trestat dovolil, usmrtit nikoliv.¹⁷³ Nesmrtelnost je dvojí, radostná a smutná. Kollár mluví o pekelných stupních, trápení bude přiměřené hříchu a jeho motivaci, jinak bude souzen vědomý hřích a jinak hřích zapříčiněný lidskou křehkostí, to rozsoudí Bůh. K těžkým hříchům

---

¹⁷² Konkrétní léčení pekelníků a belzebubů, jejich počet a hierarchie, je výplod omezených lidských představ. Např kozel je obraz hříšníka a ovce obraz spravedlivého. I/397

¹⁷³ Kollár se velmi důrazně staví proti trestu smrti a zdůvodňuje to mnoha důvody. Za všechny to, že Trest má za cíl pokání a polepšení, mrtvý se polepšit nemůže. Společnost ručí za zákony, které upravují okolnosti a podmínky trestu, ale především má vychovávat k řádnému životu. Hodnota života a přirozenosti je nejvyšší, vyšší než hodnota například odcizené věci. Je potřeba zohlednit i genetickou výbavu člověka, například kleptománii jako nemoc. Zákony je potřeba stále promýšlet a přehodnocovat v souladu s vývojem myšlení, předcházet justičním omylům. Trest smrti není vždy výstrahou před zločinem, ale zábavou úchylného publika,

patří nečinnost, lhostejnost a mnohokrát opakovaný hřích. Život v harmonii s ostatním stvořením vyzbrojuje síly k ctnosti, kdo se vzepřel hříchu, nepotřebuje milost. Pokyny k jednání bez hříchu dává rozum, „výborný dar boží“ a cit. Kdo jim naslouchá, rozpozná ctnost, zlo je důsledkem ignorace. Podstatou zbožnosti je ne nárazová, ale neustálá celoživotní náprava všech věcí. Zdokonalování na zemi připravuje k dokonalejšímu životu po smrti. Kdo nic nevybudoval, nebude mít v čem pokračovat. Na věčnost nepřijde nic z časnosti nic hmotného, jen duchovní hodnoty a zde vykonané dobro, a to, co patří k duši: myšlenky, skutky, zvyklosti, žádosti, vášně, opomenutí, vědomá zaostalost a vědomé zlo, promarněné příležitosti, zakopané hřivny, kdo trápil jiné, bude věčně trápen. To je podstatou narození z Ducha již zde, pro budoucí plnou účast na Božím království: Rozsuzování a myšlení náleží Duchu. Co se z Ducha narodilo, je duch a duchem zůstane a skládá si zde nebeské poklady. Život naplněný ctností vede do nebe na novou duchovní cestu poznávání. Člověk čistého srdce spatří Boha, jak potvrdil „vzkříšený pak Spasitel náš“, ale od „hříšníků a nešlechtníků“ Bůh navždy odvrátí svou tvář. Je potřeba stále vyznávat „všechny hříchy a nečistoty“.

„Člověk Boha a ctnost nemilující ani sám od sebe k tomu způsobilý není, aby na tvář Boží patřiti, a z toho nějakou radost cítiti mohl, byťby mu Pán milosrdný i všechny hříchy odpustil a tvář svou svatou k němu naklonil...už tu shromažďujme známosti o Bohu...abychom v nebi nemuseli být učňové, počátečníci a Boha neznající cizozemci“. I/130

„...kdo zde vyšší stupeň dokonalosti dosáhnul, tam snadněji a šťastněji bude moci pokračovat.“ I/258
„Přítomnost je grunt a základ budoucnosti, tady je začátek, tam bude pokračování.“ I/397

Přes víru v přirozené dobro v člověku a schopnost zdokonalování je v christologických výrociích obsažen fakt lidského pádu a hříšnosti. Změny v životě se dějí skrze Krista, nejen skrze následování jeho učení, ale jeho reálnou existenci.

„Podobný nám jest docela v lidském přirození, kromě že v hříšnostech těla nám padlým lidem podobný není...Bůh měl při poslání Syna svého na svět veliký, vznešený cit a ohled, totiž ten: padlému člověčenstvu pomoci, je z porušení a zkázy vysvoboditi, a vůbec je ke všeliké mravní a duchovní dokonalosti, ke všemu štěstí a blahoslavenství vésti“. I/39, 44

ZÁVĚR

Doba v níž oba představitelé žili, přemýšleli a tvořili, reagovala odmítavě na předchozí období, v nichž lidství příliš neznamenalo, křesťanství bylo manipulativním prostředkem k potlačení člověka a jeho vzletů. Lidské snažení znamenalo nebezpečí pro vládnoucí síly a nebylo-li poplatné době, nemělo šanci přežít. Bozano i Kollár se ujali osvěty ve všech směrech – šlo o náboženskou osvětu s dosahem do běžného života. Škoda, že se nehodila těm, kdo řídili svět, škoda, že toto úsilí neocenila ani světská ani církevní moc.

V chápání obou protagonistů přestává být hřích abstraktní hrozbou. Má pojednou přesnou podobu a jméno, popisuje zlo skryté v člověku, které ovládá mysl i tělo a propuká, když se vymkne kontrole, když člověk přestává přemýšlet, když ztrácí ze zřetele Boha v nebesích a své poslání. Že Bůh je nakloněn a nápomocen upřímnému člověku a jeho snahám o dobro, je hlubokou a neochvějnou vírou obou osvícenců. Oba věří v Boží příklonění se k dobru, v nějž může člověk doufat v boji se zlem, jeho hrozbami a ničivými důsledky.

Hřích je opakem ctnosti. Jestliže Pavel říká „svatí buďte“ v celém způsobu života, pak svatost je ctností. Křesťan rozhodně má možnosti: sebezpytování, opouštění zla, modlitbu, všudypřítomnou Boží pomoc, Ducha Svatého jako rádce. Bolzano i Kollár dali zaběhaným termíny pro základy křesťanské jen jiná jména, než na jaké jsme tradičně zvyklí.

V jejich formě osvěty zůstávají křesťanské hodnoty zachovány navzdory vládě rozumu. Jenom jakoby s pootočily, vybočily z dosud zaběhané linie, člověk má svůj život ve vlastních rukou a zodpovídá za něj. Bolzano klade vysoké požadavky na vrstvu, která vládne či bude vládnout a rozhodovat o cizích osudech, proto si musí uvědomit nesmírnou zodpovědnost za budoucnost vlastní společnosti a celého světa. Vodítkem, motivací jí budiž bázeň před zapomenutým a zdeformovaným Bohem, jenž má být znovu objeven a vzat osudově vážně. Kollár vrací duchovní život člověka zpět do prostředí církve a národa, dvou prvků tvořících identitu jedince, do centra učení, ale pozornosti péče o člověka bez rozdílu, odkud má vyjít změněná odpovědnost jedince vůči sobě a druhým v rodině, národě, zbytku světa. Důraz na znovuobjevené Kristovo lidství, dosud opomíjené, což křesťanství v mnoha ohledech zbavovalo civilního způsobu života, lze v kontextu doby také pochopit. Člověk je stvořen k obrazu božímu a Kristus, vtělený Bůh se narodil jako člověk. To souhlasí. Byl přesto bez hříchu, proto jeho učení je nejvyšším vzorem k následování.

Oba, ač na opačných pólech křesťanství, jsou si jisti, že ctnosti činí život jednodušším, jsou prevencí proti bolesti. Paradoxně oba dva byli okolním světem více či méně odmítnuti.

Nabízí se otázka: má cenu vůbec proti zlu bojovat? Stojí tu proti sobě tmářství křesťanské zbožnosti a osvěta se všemi posuny a změnami a oslavou znovu objeveného lidství. Jak v tomto střetu lze udržet víru v Boha, jak ji obhájit? Kde je místo pro to, co člověka přesahuje navzdory jeho expanzi do duchovní i materiální sféry? Zbožnost Bolzanova i Kollárova byla odvislá od žhavých problémů doby, v níž žili. Věřili v člověka, ale nebáli se lidské zlo konkrétně označit a zabývat se i paradoxy, hranicí kde končí blaho jedince a začíná blaho všech. Osvícenství takto může být pro člověka novou nadějí v samotném lidství: je hříšný a vždycky se bude s hříchem potýkat. Zároveň byl vybaven schopností a má možnost na sobě pracovat a zdokonalovat se, a Bůh při něm bude stát, povede jej na cestě „k dokonalosti“. Slovo dokonalost nacházíme v Písmu.

Osvícenská zbožnost dala povolit dogmatické osobní křeči. V tom lze spatřovat výrazný dějinný posun s přihlédnutím k faktu, že církev a náboženství tvoří dějiny. Osvícenství reagovalo na strašidelné baroko, pasivní milost luterství, tuhou kázeň kalvinismu i rozum, který Boha ze života vyšachoval. Boha však nelze plně odmítnout. S vědomím, že bez Boha nelze existovat, bylo potřeba získat k němu a k náboženství vůbec nový přístup, zejména v rámci kladení si existenciálních otázek „kdo jsem a kam jdu“ si ujasnit vlastní pozice. Žijeme-li v tomto světě a zde jednou zemřeme, jaký smysl má pozemský život a jeho tempo? Nový pohled na Krista měl léčit falešné představy o Bohu, Ježíš jako člověk musel být zdůrazněn v odhledu k době. Nejen Boží mučedník, ale i silná osobnost, kdo se s ním setká, je už navždy jiný, ať chudý, bohatý, zdravý, nemocný, nízkého i vysokého postavení, ti vládnoucí i nejpohrdanější ve společnosti. Tady a teď je důležité konat svou spásu, pokud to lze – a k tomu vedli oba Bolzano i Kollár stejně. Pochopíme-li Ježíše jako člověka, pak jej o to lépe pochopíme jako Boha a Boží příklon k člověku ve všech dobách. Jednostrannost musí skončit, víra je vodítkem v pozemském životě jako zcela konkrétní přípravě zcela konkrétním způsobem na věčnost, a to měli oba na paměti.

Bůh je největší logik a schopnost logického úsudku daroval člověku. Bůh, Stvořitel, estetika vypovídá o Bohu, krása, příroda a dokonalost harmonie ve stvoření potvrzují Boží majestát. Proto i nové myšlení o Bohu je logicky spjato právě s rozvojem přírodních věd. V teologii Bolanově i Kollárově sjou Bůh a člověk partneři, dvě „silová pole“ s vlastními specifiky v nejužším vztahu. Člověk se nemusí zmítat v bezbřehé oddanosti a strachu, pasivitě či tuhé disciplíně, ale vztahuje se k Bohu jako ke Stvořiteli sebe sama k JEHO obrazu, ve víře v něj i vlastní schopnosti jím darované. To je pointa dobové podmíněnosti. Bůh je člověku i zbytku stvoření „více nakloněn“! Celý život hledá člověk sám sebe ve světě, který žije rychle a pro mnohé beznadějně. Lidskou důstojnost sám Bůh potvrzuje, uznává své stvoření. Přesto

se člověk neobejde bez autority, bez návodu k životu, které bych jej uchránilo před katastrofou, sebedestrukci i destrukcí jeho prostředí. Dokonalé stvoření je součástí dokonalého stvořitele a může svou dokonalost nejen pěstovat, ale totálně ji zničit. Výpověď obsažená ve vybraných teologických momentech Bolzana i Kollára jsou nadčasové, vztahují se k dějinám dnes stejně jako v jejich době, postihují otázky, které vždy budou hýbat nitrem těch, kdo vážně hledají smysl existence vůbec i života vlastního.

Výraz náboženská skepse, pro dobu racionalismu a osvícenství tak často a s oblibou používaná, se na naše představitele snad ani nehodí, protože právě proti ní oba bojovali. Náboženství nelze eliminovat, ale naopak je potřeba je pevně zintegrovat do života, zachovat zvěst o spáse, tak nutné k záchraně člověka bez ohledu na vzhled a fungování okolního světa. Je potřeba se osobně stát součástí dějin, součástí jejich úprku do neznáma, a právě zde najít jejich smysl v Bohu, který stojí nad nimi se stále vztaženou rukou. Pozice královského kněžstva zavazuje mocné a vrací důstojnost slabým uprostřed nemilosrdných, splašených dějin. Dějiny církve jsou dějinami náboženství, dějinami víry. Snad i tato práce je tedy práva církevním dějinám právě proto, že se věnuje víře dvou dějinných osobností.

S poděkováním PhDr. Rudolfovi Vévodovi a Dr. Lence Kusákové za pomoc při výběru tématu mé práce, za cenné rady v otázce použité literatury, stejně tak i za podnětné připomínky pro mé osobní úvahy.

Michaela Kočnarová

Použitá literatura:

Prameny:

1. *Bernard Bolzano: Exhorty, nakladatelství LN 2006*
2. *Bernard Bolzano: Vlastní životopis, Odeon 1981*
3. *Ján Kollár: Pamäti z mladších rokov života, Edícia Pamäti a dokumenty, TATRAN, Bratislava 1950*
4. *Nedělní sváteční a příležitostné Kázně a Řeči od Jána Kollára, v Pešti, tiskem Frattnera a Karoliho 1831*
5. *Nedělní sváteční a příležitostné Kázně a Řeči k napomožení pobožné národnosti od Jána Kollára, Díl druhý, V Budíně, tiskem Jana Gyuriana a Marlina Bugó 1844*

Další literatura:

1. *Hroch, J.: Na prahu národní existence, Melantrich 1999*
2. *Kutnar, F.: Obrozenecké vlastenectví a nacionalismus, UK v Praze, Karolinum 2003*
3. *Purš, J., Kropilák, M.: Přehled dějin Československa, Československá akademie věd 1982*
4. *Lochman, J.M.: Duchovní odkaz obrození, Kalich 1964*
5. *Lochman, J.M.: Náboženské myšlení českého obrození, Komenského evangelická bohoslovecká fakulta v Praze 1952*
6. *Loužil, J.: Odkazy pokrokových osobností naší minulosti, Bernard Bolzano, Melantrich 1978*
7. *Winter, E.: Bernard Bolzano a jeho kruh, Edice Akordu v Brně 1933*
8. *Winter, E.: Josefinismus a jeho dějiny, Nakladatelství Jelínek, Praha 1945*
9. *Sborník Jána Kollára 1793 - 1993*

Doplňková literatura:

1. *Pertold, Dr., Ot.: Úvod do vědy náboženské, Melantrich 1947*
2. *Sborník Osamělý myslitel Bernard Bolzano, Bernard Bolzano estetik, H.Lorencová, FILOZOFIA 2006*